

T.C.

**GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BAŞLIĞI İKİMSİZLİKTEN SONRA
BATI TÜRKİSTAN-ÇİN
İKİMLERİ**

**Ceylan CANDEMİR
Yüksek Lisans Tezi
Strateji Anabilim Dalı**

GEBZE

2009

T.C.

**GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BAŞLIKSIZLIK SONRA
BATI TÜRKİSTAN-ÇİN
LİNKLERİ**

**Ceylan CANDEMİR
Yüksek Lisans Tezi
Strateji Anabilim Dalı**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salih AYNURAL**

GEBZE

2009

ÖZET

TEZ BA LI I: BA IMSIZLIKTAN SONRA BATI TÜRK STAN-Ç N L K LER

YAZAR ADI: Ceylan CANDEM R

Bu çalı mada, “Çin-Batı Türkistan ili kileri” incelenirken öncelikle Türkistan’ın tanımlanmasına, 1552’de Rusların Kazan’ı i galinden 1991’de Sovyetler Birli i’nin da ılmasına kadar Batı Türkistan’ın durumuna ve günümüzde bu alanın stratejik önemine yer verilecektir. Türkistan-Çin ili kilerinin ba langıcı ve tarihi temellerine de inildikten sonra Çin’in Batı Türkistan politikası güvenlik, ortak sınırlar, ticari ili kiler, enerji, askeri üsler, göç ve terörizm ekseninde incelenecek, ayrıca Çin i galindeki Türk yurdu Do u Türkistan’ın bu ili kilere etkileri açıklanacaktır. anghay birli i Te kilatı çerçevesinde Batı Türkistan Cumhuriyetleri ile Çin Halk Cumhuriyeti ili kilerinden, son olarak be cumhuriyetin (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan) Çin ile askeri, diplomatik ve ekonomik alandaki ikili ili kilerden bahsedilecektir. Bu de erlendirmede, Batı Türkistan Cumhuriyetleri için Çin’in ekonomik anlamda yeni bir açılım ve jeopolitik açıdan ba ka ülkelere kar ı bir koz oldu u, Çin için ise Türkistan’ın hem sürekli artan enerji ihtiyacı için bir alternatif hem de iç ve dı güvenli i için önemli bir faktör oldu u ortaya çıkmı tır.

SUMMARY

THESIS HEADLINE: RELATIONSHIPS BETWEEN WEST TURKISTAN-CHINA AFTER INDEPENDENCE

AUTHOR: Ceylan CANDEM R

In this study, it will be principally given the place of the Turkistan description during the examination of “the Chinese-West Turkistan relationships”, then the situation of West Turkistan from the Russian invasion of Kazan in 1552 to the Soviet Union’s disintegration in 1991 and the current strategic importance of this region. After the beginning of Turkistan-Chinese relationships and their historical baseline have been referred, the Chinese policy towards West Turkistan, the security, the common frontiers, the commercial relationships, the energy and the military bases will be examined in the scope of immigration and terrorism. In addition to that, it will be explained the influences of the East Turkistan, Turkish residence, being under the Chinese invasion on these relationships. It will be touched on the relationships between West Turkistan Republics and the People’s Republic of China as a part of Shanghai Cooperation Organization and lastly the relationships of the five republics (Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Tajikistan) with China in the military, diplomatic and economic fields. In this evaluation, it appears that China is for the West Turkistan Republics a new market expansion in terms of economy and an ammunition towards the other countries from the point of view of geopolitics and Turkistan is for China both an alternative for its continuously increasing need for energy and an important factor for the external and internal security.

TE EKKÜR

Bu tezi hazırlarken bana çalı ma ortamı ve imkânı sa lamaya çalı an en ba ta annem Hülya Candemir ve babam Nadir Candemir'e, çevirilerde ve düzeltmelerde emek veren ablam Ceren Müslim ve karde im Hamdiye Bıyık'a, bazı kaynaklara ula mamı sa layan ve tarihi bilgileri düzenlememde yardımcı olan ekelerim (a abeylerim) Haluk Soysal ve Adil Yılmaz'a, benzer sıkıntılarla birbirimize tutundu umuz sınıf arkada larımdan özellikle Nihal Ergül'e, tez jürimde bulunmayı kabul eden hocalarım Prof. Dr. Sedat Murat ve Doç. Dr. Cemal Zehir'e, bana tez çalı mamda alâka ve yol gösteren, ayrıca hayatım boyunca güvenine lââyık olmaya çalı aca ım de erli hocam Prof. Dr. Salih AYNURAL 'a te ekkürü bir borç bilirim.

Ceylan CANDEMİR
istanbul, 2009

Ç NDEK LER D Z N

	Sayfa
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TE EKKÜR	vi
Ç NDEK LER D Z N	vii
KISALTMALAR D Z N	ix
TABLolar D Z N	x
EK LLER D Z N	xi
1. G R	1
2. BATI TÜRK STAN	5
2.1. Türkistan Terimi Hakkında	5
2.2. Türkistan'da Yakın Tarih	9
2.2.1. Sovyet Dönemi	10
2.2.1.1. Sovyet Birli i'nin Son Dönemleri	13
2.2.2. Sovyet Sonrası Batı Türkistan	14
2.3. Günümüzde Türkistan Jeopoliti i	19
3.BA IMSIZLIKTAN SONRA BATI TÜRK STAN – Ç N L K LER	26
3.1. Türkistan-Çin li kilerinin Ba langıcı	26
3.2. Çin Halk Cumhuriyeti Sonrası Çin'de Geli meler	31
3.3. Çin'in Türkistan Politikası	33
3.3.1. Ortak Sınırlar	35
3.3.2. Çin ve Rusya arasında Batı Türkistan	36
3.3.3. Çin'in Türkistan Politikasında Enerji Faktörü	37
3.3.4. Çin'in Bölgesel Güvenlik Yakla ımı ve Terörizm	39
3.3.5. Türkistan'da Askeri Üsler ve Anla malar	40
3.3.6. Türkistan'da Çinli Göçmen Popülasyonu	42
3.3.7. Çin ile Türkistan Arasındaki Ticari li kiler	43

3.3.8. Çin'in Türkistan Politikasının Yansımaları	45
3.3.9. Do u Türkistan Sorununun Yansımaları	46
3.4. anghay birli i Örgütü	49
3.4.1. Ö' ye Üye Ülkelerin Amaçları	49
3.4.2. Ö'nün Temeli anghay Be lisi	52
3.4.3. anghay birli i Örgütü'ne Geçi	55
3.4.4. Çin ve Batı Türkistan li kileri Açısından Ö	56
4. BATI TÜRK STAN CUMHUR YETLER LE Ç N' N K L	
L K LER	62
4.1. Kazakistan-Çin li kileri	64
4.1.1. Kar ılıklı Görü meler	65
4.1.2. Kazakistan-Çin li kilerinde Do u Türkistan'ın Konumu	66
4.1.3. Ekonomik li kiler	67
4.2. Özbekistan-Çin li kileri	70
4.2.1. kili Görü meler ve Anla malar	71
4.2.2. li kilerin Enerji Boyutu	73
4.2.3. Özbekistan'ın Do u Türkistan Tutumu	74
4.2.4. Andican Olayları'nın li kilere Etkisi	75
4.3. Türkmenistan-Çin li kileri	75
4.3.1. Çin-Türkistan Do algaz Boru Hattı	76
4.3.2. Devlet Ba kanlarının Ziyaretleri	78
4.3.3. Türkmenistan'da Yeni Yönetim	79
4.4. Kırgızistan-Çin li kileri	80
4.4.1. kili Görü meler	80
4.4.2. Kırgızistan-Çin li kileri Açısından Do u Türkistan'ın Önemi	82
4.4.3. Yönetim De i ikli i	83
4.5. Tacikistan-Çin li kileri	85
4.5.1. kili Görü meler ve Anla malar	85
SONUÇ	88
KAYNAKLAR D Z N	92
ÖZGEÇM	108

KISALTMALAR D Z N

ABD:	Amerika Birle ik Devletleri
BDT:	Ba ımsız Devletler Toplulu u
BM:	Birle mi Milletler
Centrasbat:	Central Asia Battalion
CNPC:	Chinese National Petroleum Company
CICA:	Conference of Lerection and Confidence Building
DTÖ/WTO:	Dünya Ticaret Örgütü
FDI:	Direkt yabancı yatırımlar
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF:	Uluslararası Para Fonu
M.Ö.:	Milattan Önce
NATO:	Kuzey Atlantik Paktı Te kilatı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birli i
T KA:	Türk birli i ve Kalkınma daresi
TÖSSC:	Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

TABLÖLAR D Z N

Tablo		sayfa
2.2.2.	Batı Türkistan Devletlerinin Askerî Personel Sayıları	19
4.1.3.	Kazakistan'da hracat ve thalatta lk 4 Ülkenin Payları	68

EK LLER D Z N

ekil	sayfa
3.3.7. Çin- Batı Türkistan Ticareti 1992-1997	44

“Kimler, nerede, hangi mevkide ve ne niyetle Türkistan terimini kullanmıyorlarsa onlara hatırlatmak gerekir ki, Türkistan ismi dâima ya ayacaktır” (Hayıt, 1988, s. 30).

1.G R

pek Yolu'nun, Roma İmparatorluğu'nu Orta Krallıkla bağlantısından beri Çin, Türkistan'ı kontrol edilmesi gereken bir alan olarak görmektedir (Torbakov, 2006, s:33). Fakat bölgenin jeopolitik önemi sebebi ile hiçbir zaman ne Çin bu yarı ta tek başına koabileceği, ne de Türkistan topraklarında yabancılar rahat bir nefes alabilecektir. 18. yüzyılda Türkistan'ın Rus İmparatorluğu'ndaki bölümü Batı Türkistan ve Çin'in elinde kalan kısmı da Doğu Türkistan olarak adlandırılmıştır. Fakat iki bölgenin de isimleri etkin güçlerin beklentileri doğrultusunda değişmiştir. Rusya, Orta Asya terimini kullanmıştır. Çin ise Doğu Türkistan veya Çin Türkistanı yerine "yeni kazanılmış ülke" anlamına gelen "Sincan" (Xinjiang / Sinkiang) adını kullanmaya başlamıştır.

19. yüzyıl başlarında Türkistan, yine bu iki bölgesel aktörün etkisi altında kalmıştır ama İngiltere'nin de ilgisini çekmiştir. İlk kez 1830'larda Arthur Conolly tarafından kullanılan “Büyük Oyun” terimi Türkistan'da İngiliz ve Rus mücadelesini ifade etmektedir. Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya ve Türkistan'a doğru yayılması bu mücadelenin başlangıcı olmuştur (Dağcı, 2006, s. 455).

20. yüzyıl, ihtisamlı Sovyetler Birliği'nin yükselmesine ve çöküşüne, Pakistan'ın ortaya çıkışından sonra başsımsız Hindistan'ın doğusuna ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin zuhuruna şahit olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkistan ve Avrasya haritasını tamamı ile değiştirmiştir. İşte bu hadise ile Türkistan ve Trans-Kafkasya'da ortaya çıkan güç boşluğundan kazanç elde etmek için bu defa “Yeni Büyük Oyun” oynanmaya başlanmıştır (Dağcı, 2006, s. 456). Bu oyunun aktörleri: Rusya, ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Türkiye, İran, Avrupa Birliği,

srail, Pakistan, Hindistan, Suudi Arabistan, Afganistan ve Çin olarak sayılabilir (Ta çıkar, 1998, s.234).

Bu süreçte Çin'in 1960'lı yıllarda yo unla an ve gerginle en Çin-SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birli i) ili kilerinin durgunlu a girmesinden sonra gündemin arka sıralarına d en Batı Türkistan politikası, 1989 yılından itibaren ivme kazanmaya ba lamı ve Batı Türkistan Cumhuriyetleri'nin ba ımsızlı a kavu masıyla daha da belirginle mi tir. Çin, 1991 yılının sonunda ba ımsızlı mını ilan eden Türk Cumhuriyetlerini, 1992 yılının ilk haftasında tanıma ve diplomatik ili kilerini ba latma tır (Ekrem, 2003, s. 129).

Çin açısından Batı Türkistan, Do u Türkistan bölgesini karı tırabilecek Türk milliyetili inin ve slâmi ideolojilerin kaynaklandı ı, ne olaca ı kestirilemeyen bir bölgedir. Do u Türkistan, Çin'in uzak batısındadır ve Tarım Nehri havzasında zengin potansiyel petrol yataklarına ve Çin'in ba lıca nükleer deneme alanına sahiptir. Fakat bölgedeki Türk Müslüman halk arasında Çin kar ıtı duygular kuvvetlidir ve Sovyetlerin k nden sonra bu duygular dikkati çekecek kadar artma tır (Tezkan, 2002, s. 112). Bazı Moskovalılar Çin'in bölgeye uzak bir kültürden oldu unu söylese de Çin, tren yolları, enerji santralleri, petrol hatları kurmaya devam etmektedir (Torbakov, 2006, s:33).

Türkistan'ın üçüncü bölgesi olan Güney Türkistan, 5 milyon zbek ve Türkmen'in ya adı ı bugünkü Kuzey Afganistan'dır (Aynural ve Kesici, Batı Türkistan..., 2005, s. 1212). Bu co rafyada ya anan geli meler de phesiz Batı Türkistan devletlerini etkilemektedir. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra terörle mücadele politikası çerçevesinde ABD'nin askerî olarak Afganistan'a yerle mesi, yakın tarih boyunca Rusya ve Çin'in tekelinde bulunan Türkistan'ı uluslararası bir arena haline getirmi tir. Bu durum Batı Türkistan devletlerinin stratejik manevra kabiliyetlerini artırmı tır. Ancak yine de siyasî, ekonomik ve sosyal pek çok girift sorunu bulunan ve çok hassas stratejik dengeye sahip olan Batı Türkistan için barı a ve istikrara kavu mak o kadar kolay gözükmemektedir (olako lu, 2008, s. 14).

Batı Türkistan'ın gelece iyle ilgili sa lıklı çıkarımlar yapabilmek için incelenmesi gereken konuların ba ında Çin'in bölgeye yönelik politikası

gelmektedir. te bu çalı mada dünyanın siyasi konjonktüründe ya anan önemli de i imlerden biri olan SSCB'nin da ılması ve sonrasında ya anan geli melerle de i en dengeler ı ı nda Batı Türkistan-Çin ili kileri tartı ılacaktır.

İlk bölümde Batı Türkistan'ın ve tüm Türkistan'ın tanımlanması yapılacak bu terimlerin günümüzde maalesef yeterinde kullanılmamasının nedenleri kaleme alınacak, ardından bölgenin yakın tarihi üç dönem olarak incelenecektir. Bunlar: Sovyet öncesi, Sovyet dönemi ve ba ımsızlık sonrası olarak ayrılacaktır. Sovyet döneminde Türkistan'a uygulanan politikalar ve bunların fikir babalarından, yine bu dönemde Türkistan'ın nedenli sömürüldü ünden bahsedilecektir. Ba ımsızlık ile tanı an Batı Türkistan'ın be ülkesinde uygulanan kalkınma stratejileri, ekonomik yapılanma ve askeri harcamalar gibi konular incelenecektir. Son olarak bölgenin jeopolitik önemine deyinilirken bu alanda eser veren jeopolitikçilerin dü üncelerine, Bölge ülkelerinin ba ka ülkelerle enerji alanında yaptıkları stratejik ortaklıklara ve bölgesel birlik fikrine yer verilecektir.

Sonraki bölümde, Türkistan-Çin ili kilerinin ba langıcı muhtelif kaynaklardan ula ılan tarihi belgelerin ı ı nda de erlendirilecek, Türk ve Çin hanları arasında yapılan ilk anla ma, Çin iktidarına geçen Türk soylu hanlar, ticari ili kiler gibi örnekler verilecektir.

Çin'in günümüzde ekonomik konumu ve gelece i konusundaki beklentiler açıklandıktan sonra Çin'in Türkistan politikasının temelleri tartı ılacaktır. Ana hatlarıyla ortak sınırların ili kilere etkisi, Rusya faktörü, enerjinin önemi, bölgesel güvenlik konusunda Çin'in yakla ımı ve terörizmin etkisi, kurulan askeri üsler ve yapılan anla malar, ili kilerin ticari boyutu incelenecektir. Ayrıca, Batı Türkistan'da ya ayan Çinli göçmenlerin konumuna, bir de Çin i gali altındaki Do u Türkistan'ın ili kilerdeki etkisine yer verilecektir. Yine bu bölümde Çin ile Batı Türkistan ili kilerinin resmi bir temele dayandı ı anghay birli i Örgütü'nün kurulu u, üye ülkelerin amaçları, örgütün ya adı ı de i im süreci ve bu organizasyonun Batı Türkistan- Çin ili kilerine yansımaları tartı ılacaktır.

Son bölümde, Çin ile be Batı Türkistan devletinin birebir ili kilerine yer verilecektir. Kazakistan-Çin ili kilerinde enerjinin, sınırların ve Do u Türkistan

sorununun etkileri incelenecektir. Özbekistan-Çin ili kilerinde enerji ve Do u Türkistan meselesinin yanı sıra, Özbekistan'da yaşanan hadiselerin yarattığı etkiye değinilecektir. Türkmenistan-Çin ili kilerinde doğal gazın önemi, liderlerin ikili görüşmeleri, Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsünün etkisi ve Türkmenistan'da yeni yönetim sonrası politik yaklaşım açıklanacaktır. Kırgızistan-Çin ili kilerinde sınır meselesine ve yaşanan devrimin sonuçlarına yer verilecek ayrıca Do u Türkistan sorununa Kırgızistan'ın bakışı incelenecektir. Son olarak Tacikistan-Çin ili kilerinde liderlerin ikili görüşmelerinin ve anlaşmaların yanı sıra Tacikistan'da etkili dış güçlerin parametreleri belirtilecektir.

Bu çalışmanın neticesinde Batı Türkistan'ın sadece Çin için değil dünya açısından jeopolitik öneminin büyüklüğü, Çin'in her ne kadar dünya devi olsa da bu bölgeyi göz ardı ederek gücünü arttırmasının mümkün olmadığı görülecektir. Ayrıca, Rusya bölgeye güvenlik ve istikrar sağlayacak güce ulaşamadıkça, ABD'nin bölgeden beklentisi enerjiden istikrara doğru yön değiştirmedikçe ve Türkiye bu bölgeyle her türlü ilişkide bir sistematik oluşturamadıkça önümüzdeki yıllarda Batı Türkistan'da Çin'in ekonomik, sosyal ve siyasi etkisi artmaya devam edeceği sonucuna ulaşılabacaktır.

2.BATI TÜRK STAN

Batı Türkistan Cumhuriyetleri, Sovyetler Birli i'nin da ılmasıyla bir anda kazandıkları ba ımsızlı a hazırlıksız yakalanmı tır. ktisadî ve siyasî bakımdan gerçek bir ba ımsızlı a kavu abilmeleri veya bu yönde mesafe almaları için zamana ihtiyaçları vardır. Her eyden önce Rusya Federasyonu ile uzun vadede dahi koparılamayacak, SSCB döneminden miras kalan organik ba lar söz konusudur (Yalçınkaya, 1998, s. 256–257). Yeni cumhuriyetlerin Rusya ile ba ının koparılması çabasının tersine, birbirleriyle olan iktisadî ve sosyal ba larının kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Zaten kültürel temellerinde var olan bu ba yıllarca dı etkiler tarafından törpülenmi , unutturulmaya çalı ılmı tır. Fikirde ve i te birlik prensibi ile yakla ıldı nda Batı Türkistan co rafyasında yeniden hüküm sürebilme ansını elde eden Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı bir bütünün parçaları olarak de erlendirmek gerekmektedir.

Batı Türkistan Cumhuriyetleri tanımı yapılırken dilde birlik açısından yakla ıldı nda, nüfusunun önemli bir kısmını dili Farsça olan Taciklerin olu turdu u Tacikistan'ı dı arıda bırakmak gerekebilir. te bu yakla ım sebebi ile birlik dü ünncesinin dı nda bırakılan Tacikistan'da ran etkisi görülmektedir. Ortak bir slam kültürünü hatta ortak bir dili payla an kom u ranlılar, Tahranlı diplomatları ya da Avrupa veya Amerika Birle ik Devletleri'ndeki mülteci aydınları ile Tacikistan'a hücum etmi lerdir (Dodoignon, 1997, s. 92). Nitekim Tacikistan, Türk Cumhuriyetleri'nin Türkiye merkezli çe itli alanlardaki faaliyetlerine genellikle katılmamaktadır. Bununla birlikte, T KA'nın (Türk birli i ve Kalkınma daresi) faaliyet alanındadır ve Du anbe'de T KA koordinatörlü ü bulunmaktadır (Yalçınkaya, 1998, s. 258). Sonuç itibarıyla dilleri Farsça olsa da bölgede yüzyıllardır Türklerle beraber ya ayan ve Özbek kültürü ile aynı kültüre sahip olan Tacikler ayrı tutulmamalıdır (Aynural ve Kesici, Batı Türkistan'ın..., 2005, s.1227).

2.1.Türkistan Terimi Hakkında

Türklerin yurdu, memleketi, eli anlamına gelen Türkistan terimi, Türk kelimesine “- stan” Farsça ekinin getirilmesi ile türetilmi tir. (Erdem, 2000, s. 1)

Bugünkü Türkistan sınırları üçe ayrılmaktadır. Do u da 1.8 km² bir alan olup Çin i galinde 20 milyon Türk'ün ya adı ı Do u Türkistan, güneyde Afganistan'ın kuzeyini ve ran'ın Türkmenistan sınırına yakın toprakları içeren Güney Türkistan ve en büyük parçası 4 milyon km² bir alanda be ba ımsız ülkeyi ve 55 milyon insanı barındıran Batı Türkistan'dır (Aynural ve Kesici, Batı Türkistan'ın..., 2005, s. 1212). Türkistan, Hunlar ve Göktürkler ça ından bu yana dünya Türklü ünün merkezi olmu ve sınırları zaman zaman de i mi tir. Karahanlılar devrinde Hıran kelimesi Türkistan mânâsında kullanılmı hatta halen "Turan" olarak da söylenmektedir. Türkistan'ın büyük hükümdarı ve komutanı Emir Timur erefine Karsakpay kazasında 1391'de yazılan bir âbidede Sultân-ı Turan deyimi kullanılmı tır. X. asırdan itibaren Türkistan topraklarını Türkistan kelimesi ile adlandırmak âdet olmu tur. Bazı ilim adamlarına göre Türkler, bugünkü Türkistan topraklarına VI. asırdan itibaren yerle meye ba lamı tır. Buna kar ı Rus Türkolo u Malov "Türkler, milâttan önce V. asırda büyük ölçüde imdi ya adıkları yerlerde ya ıyorlardı" demektedir (Hayıt, 1988, s. 30).

Türkistan, batıda Hazar denizi ile Horosan Da ları, güneyde Hindiku ve Kuh-i Seyid Da ları, kuzeyde Kazakistan bozkırlarının kuzey sınırı arasında kalan sahayı içerisine alan bölgedir (Mütercimler, 1993, s. 34). Türkistan co rafi özellikleri açısından de erlendirildi inde büyük bir iç çöküntü alanıdır. Türkistan'da kıta iklimi hüküm sürer; kuzey bölgelerde kı lar so uk, yazlar kurak ve kavurucu sıcaklıktadır (Meydan Larousse, 1998, s. 482).

Türkistan teriminin co rafi sınırlarının belirlenmesinden daha mühimi kavram olarak kullanılmasının gereklili idir. "Türk'ün ya adı ı yer" manasına gelen Türkistan sözcü ünün yerine kullanılan terimlerden özellikle "Orta Asya" hepimize ne kadar alı ılmı gelse de kabullenilmemesi ve kullanılmaması gereken bir kavramdır. Orta Asya, Türkistan, Tibet ve Mo olistan'dan olu maktadır. Barthold, Türkistan'ın sınırlarının Orta Asya'dan nasıl ayrıldı ı konusunda öyle der:

"Türkistan Avrupa-Asya kıtasının batı-orta bölgesinde duran bir ülkedir. Bu ülkenin batısında Volga nehri ve Hazar Denizi ile belirlenmi tir; do uda Tanrı Da ları ve Çin sınırı bulunmaktadır; güneyde ran ve Afganistan yer alır; kuzeyde ise Tobol Tomsk vilayeti bulunmaktadır." (Yalçınkaya, Günümüzde Türkistan, 1998, s. 86-92).

Sovyet Rusya siyasî literatüründe Türkistan kelimesi 14 Ekim 1924 tarihinden sonra kullanılmamaktadır. SSCB'nin Merkezî İcra Komitesi, Türkistan Sovyet Cumhuriyeti'ni la vederek, Buhara ve Harezmi Halk Cumhuriyetleri yerine Özbekistan ve Türkmenistan Sovyet Cumhuriyeti'ni kurdurmuştur (Hayıt, 1988, s. 27).

Bölgenin Rusya ve Çin tarafından istilâsından sonra, kararlı bir şekilde Ruslaştırma, asimilasyon ve değişik Türk boylarını ayrı birer millet göstererek aralarındaki her türlü kültürel ve tarihi bağları koparma, böylece “böl, yönet” politikasını sürdürmelerinin bir neticesi olarak, özellikle “Türk, Türkçe, Türkistan” gibi kelimeler her türlü resmî yazı malardan çıkarılmıştır. Türkistan 1925 yılından beri Sovyet terminolojisinde ‘Orta Asya ve Kazakistan’ olarak geçmektedir (Yalçınkaya, Türkistan Terimi, 1998, s. 169–170). Bu asimilasyon politikasının fikir babası oryantalist ve Ortodoks misyoneri olan İminsky'dir (Aynural ve Kesici, Batı Türkistan'ın..., 2005, s. 1212). İminsky'ye göre planlı asimilasyon politikasında yöntem: Rusça'nın benimsetilmesi, alfabe değiştirilmesi ve Osmanlı Türkleri ile Türkistan Türkleri'nin bağlantısının kesilmesidir (Birsell, 2006, s. 28). İminsky'nin bu politikası 1917 Bolşevik ihtilâli sonrası uygulanmıştır (Ercilasun, 1997, s.190). Hatta Stalin bunu daha da geliştirmiş; sınırları sorun yaratacak şekilde çizerek birbirine düşürme, her boya farklı alfabe kullandırma ve ortak geçmişi de il boya dayalı tarih yazdırma yoluyla hem birbirinden hem de Anadolu'dan ayırma yöntemlerini izlemiştir. Stalin'in Sovyet döneminde uyguladığı bu yöntem “Milletler Politikası” olarak adlandırılmaktadır (Birsell, 2006, s. 21).

Sovyet döneminde önceleri gazetelerin birinci sayfalarındaki gazete adının hemen sol veya sağ üst köşelerinde "Bütün Dünya Proleterleri Birleşiniz!" sloganı yazılmaktadır. Daha sonra ise, böyle Sovyet sloganları yerine millî sloganlar yazılmıştır. Mesela, Kazakistan'da yayınlanan Türkistan gazetesinin sloganı şöyledir:

[Türkistan iki dünyanın da kapısıdır
Türkistan her Türk'ün beşeridir,
Temâ â Türkistan yerinde doğan,
Türk'e Tanrı veren bir hissedir]¹ (Kocaoğlu, 1998, s. 88).

¹ Bu mısra, ünlü Kazak şairi Mağan Cumabayev'in "Türkistan" adlı şiirinden alınmıştır. Türkçü şair Mağan milliyetçi görüşleri yüzünden Sovyet yönetimi tarafından 1938 yılında öldürülmüştür.

Türkistan hakkında çalımlar yaparken ilmi de eri yüksek birçok eserde ‘Orta Asya’ teriminin kullanıldığını görmekte ve atıfta bulunurken, maalesef aynı yanlışları tekrarlamak durumunda kalmaktayız. Tabii bu yanlışlığa düymeyen ve bizlere ilham olan Baymirza Hayit gibi değerli hocaların eserleri de mevcuttur. Dr. Hayit için “Türkistan” terimi, bu ülkenin kültür ve ırk kimliğini ifade eden çok önemli bir rol üstlenmiş olup, Orta Asya Türkleri teriminin aslında Türkistan ile birlikte Türk milleti kelimesini de unutturmak için uydurulmuş olduğu anlamına gelmektedir. Hayit bu sebeple, nerede olursa olsun, hangi şartlar altında ya arsa ya asın daima “Türkistan” mefhumuna sahip çıkarak, bu mefhumu kendi fikir, düşünce ve his dünyasının temeli haline getirmiştir² (Cihangir, 2000, s. 75).

Bu çalışmada incelenecek olan ülkeler bütününe coğrafî tanımı “Batı Türkistan”dır. Bu terim, Çin istilası altında olan Türkistan topraklarının hem idare anlamında hem de Taklamakan çölü ile ayrılması sonucu Türkistan’ın doğusu ve batısı ifadelerinin kullanılma gereksinimiyle ortaya çıkmıştır. Batı Türkistan’ın içinde kalan devletler: Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan’dır.

Kazakistan 2.717.300 km², Türkmenistan 488.100 km², Özbekistan 447.400 km² (165.000 km²’si Karakalpakistan, 281.800 km²’si asıl Özbekistan), Tacikistan 143.100 km², Kırgızistan 198.500 km²’dir. Bütün Batı Türkistan 3.994.400 km² eder ki 5 Türkiye’den büyüktür (Öztuna, 2005, s. 690). Fakat Coğrafya ve etnik yapı dikkate alınmadan yapay bir şekilde çizilen sınırlar, Batı Türkistan’da 18 potansiyel sınır uyuşmazlığının temel nedenini teşkil etmektedir (Kuloğlu, 2003, s. 218).

Gaflet ile de olsa Türkistan’a Orta Asya demeye devam etmek ancak Sovyetlerin (günümüzde Rusya’nın) çıkarına olacaktır. 1978 Kasım’ında ABD destekli Hürriyet Radyosu’na (Radio Liberty-München, Almanya) Türkistan yerine Orta Asya ve Kazakistan teriminin kullanılması için Amerika’dan bir direktifin verilmesi ve uygulamaya geçilmesi üzerinde düşünülmelidir (Hayit, 1988, s. 29).

Türkistan terimi yerine Orta Asya terimini kullanan araştırmacıların ve yazarların bu terimi niçin kullandıkları bir türlü anlaşılamamaktadır. Belki Sovyetleri

² Bkz: HAYIT; Baymirza, Türkistan (Teriminin Kullanılması Hakkında), MT, 1950, no: 65, s: 4–11.

ara tıranlar Türkistan meselesini yeteri kadar bilmemektedirler. Profesör Alexandre Benningsen'e göre Batı Türkistan ara tırcılarının ço u Sovyet uzmanı olarak e itim görmü tür. Dolayısıyla onların Batı Türkistan'ı ele alı ları Rusların ölçüsü dâhilinde olabilir (Hayıt, 1988, s. 27).

Batı Türkistan'da Rusların suni sınırlar çizdi i ve neticede yine bu sınırlarla SSCB'nin da ılması sonucunda kurulan cumhuriyetler konusunda dü ülen yanlışlardan birisi de "Türkî Cumhuriyetler" teriminin kullanılmasıdır. "Türkî" Türk'e benzeyen manasına gelmektedir. Nitekim bu co rafyanın insanları Türk olmanın ötesinde, Türk ırkının anayurdunda ya ama erefini ta ıyan ve Öztürk olarak ifade edilmesi gereken insanlardır.

Batı Türkistan co rafyası kendi içerisinde üç kutuplu ekle bürünmü tür. Bunlardan, birincisi, Rusya Federasyonu ile yakın i birli i içerisinde olan ve zengin petrol ve do al gaz rezervlerine sahip olması ile Türkistan hakimiyetine aday olan Kazakistan, ikincisi, hem Rusya Federasyonu, hem de ABD ile ili kilerini aynı seviyede tutmaya çalı an ayrıca dönem dönem ran ve Afganistan ile de ideolojik ba lantılar yürüten ve uluslararası alanda tarafsızlı nı ilan etmi olan Türkmenistan, üçüncüsü ise, etnik yapısı ile birbirine karı mı , sınır sorunlarına sahip,"Fergana Vadisi"ni payla an Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dır (Birsell, 2006, s. 35).

Gerek co rafi olarak terimin (Batı Türkistan) bütünlü ünde Tacikistan'ın konumu, gerekse di er dört cumhuriyet SSCB sonrası kurulması dolayısıyla, Farsça konu ulsa da Özbekler ile aynı kültüre sahip olması sebebiyle Tacikistan, mutlaka bu ba lamdaki çalı malara dahil edilmelidir. Neticede Batı Türkistan'daki bu be devlete de Türkistan Cumhuriyetleri denmelidir (Yazıcıo lu, 1997, s.43).

2.2.Türkistan'da Yakın Tarih

Türkistan topraklarının süregelen sömürge bölgesi olma durumu 1991 Aralık ayı sonlarında tamamlanan Batı Türkistan devletlerinin siyasî ba ımsızlıklarını kazanmaları ve 2 Mart 1992'de BM (Birle mi Milletler) tarafından tanınmaları ile de i mi tir. Böylelikle dünya politika sahnesinde Sovyet i galinden kurtulan be

yeni ülke yerini almı tır. Batı Türkistan'ın 20. yüzyıldaki politik seyrini üç döneme ayırmak mümkündür:

- Sovyet Öncesi Dönem (1900–1924),
- Sovyet Dönemi (1925–1991),
- Sovyet Sonrası Dönem (1992'den sonra). (Kocao lu, 1998, s. 80)

16. yüzyılda Türk dünyasının ilim ve ticaret merkezi Kazan'ın i gali (2 Ekim 1552) Türkistan topraklarına Rusların girmesini kolayla tıran bir olay olmu tur. 18. yüzyılın ikinci yarısındaki genel duruma bakıldı nda; Tatar ve Ba kurt Türkleri'nin (1552–1556), Kazak Türkleri ve bütün Sibiry'a'nın (1731), Kırım'ın (1783), Kuzey Azerbaycan'ın (1828), Kazakistan'ın do u kısımlarının(1839) Rus idaresi altına girdi i görölmektedir (Erdem, 2000, s.8).

Rusların Türkistan'a ilerleyi i 1853–56 Kırım Harbi ile geçici olarak durmu tur. Yine de Avrupa cephesinde ilerlemeye cesaret edemeyen Ruslar, yayılma hareketine Batı Türkistan cephesinde hız vermi ler ve Türkistan devletlerini i gâl hazırlıklarına ba lamı lardır. 1864 yazında Evliya-Ata, Türkistan, Kurtka ve Cumgal gibi Hokand³ kaleleri Ruslar tarafından i gal edilmi tir (Saray, 1999, s. 216–217). 1868'de Buhara, 1873'de Hive Hanlı ı ele geçirilmi , 1881'de Göktepe yenilgisi ve 1884'de Merv'in dü mesi ile Rusların Türkistan'ı i gali tamamlanmı tır (Erdem, 2000, s:9).

1916 yılında Türkistan'daki ayaklanma son buldu unda, 168 bin Türk Sibiry'a sürölmü , 300 bin Türk Do u Türkistan'a kaçmak zorunda kalmı ve 673 bin Türk hayatını kaybetmi tir (Gömeç, 2006, s:183).

2.2.1.Sovyet Dönemi

1917 Bol evik ihtilali sonrasında Sovyetler kendi sistemlerini Türkistan'a yerle tirmek maksadıyla 30 Nisan 1918'de Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist

³ Kırgız Türkleri'nin önderli inde varlı ını devam ettiren Hokand Devleti, biraz mesafenin uzaklı ndan ve biraz da Osmanlı Devleti ile ngilizlerin Hindistan Valili inin yanlı de erlendirmelerinden dolayı bu ölkelerden ümit etti i yardımı alamamı tır (Saray, 1999, s. 225.).

Cumhuriyeti (TÖSSC), 17 Haziran 1918'de Türkistan Komünist Partisi'ni, 26 Temmuz 1920'de Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurmuşlardır (Birsell, 2005, s. 72, Bilgin, 2005, s. 30).

Bu dönemde Türkistan'da ortaya çıkan Basmacıların⁴ sebepleri "millî istiklâl için mücadele", Bol eviklerin "kolonizatörlük rezaletleri"ne karşı mücadele, iktisadî bozukluk ve her şeyden önce Sovyet hükümetinin açlık siyaseti olarak sıralanabilir. Basmacıların sosyal kaynağı ise - Türkistan'ın burjuvası, köylüleri, vasıfsız işçisi-, özetle, bütün halkıdır. Turar Rıskulolu, "İnkılap ve Türkistan'ın Tübhânâtı" isimli kitabının başlangıcında, halkın devrim mücadelesindeki rolünün öneminden bahsetmiştir (Ya Türkistan, 2006, s. 452).

"Mart 1924 tarihinde Tashkent'te tertip edilen ve millî meselelerin tartışıldığı kongrede Ruslar ortaya nifak tohumları saçmışlar ve Türk boyları arasındaki ayrılık fikirlerini işlemişlerdi. Türkistan'ın ileri gelenlerinden Sultan Hoca, kongre delegelerine seslenerek, "Türkistan'ı ayrı ayrı cumhuriyetlere bölmek istiyorlar. Milliyet tasnifinde Türk boylarına Özbek ve Türkmen sıfatları yakıştırılarak Türkler parçalanıyor" dediği de, sözünü dinletememiştir" (Gömeç, 2006, s. 188).

Neticede 1924 yılındaki düzenlemeler ile Hive ve Buhara Eylül 1924'te TÖSSC'ye katılmışlar, ancak TÖSSC 27 Ekim 1924'te lağvedilerek yerlerine Özbek ve Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri oluşturulmuştur. 14 Ekim 1924'te Tacik Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 1 Ocak 1926'da Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 12 Haziran 1929'da ise Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Kona, 2002, s.69).

Ayrı cumhuriyetlerin kurulması kabul edildikten sonra teklif edilen "Merkez Toprak Komitesi" bu cumhuriyetlerin sınırlarını tespit etmeye girişmiş ve Eylül 1924'de çalışmalarını tamamlayarak sınırları haritası ile tespit ettiğini bildirmiştir:

⁴ "Basmacı" sözü iyi bir sözdür. Savaş zamanında her yerde, karadaki düman askerinin "soyguncular gürühu" diye adlandırıldığı gibi, Bol evikler de, "Rus Proletaryası Diktatörlüğüne karşı çıkan ilk Türkistan devrimcilerine "Basmacı" ismini vermişlerdir (Canay, 2006, s. 43).

Özbek Cumhuriyeti: Buhara Cumhuriyeti topraklarını (Buhara, Kermin, Nur-Ata, Kar i, ehribaz, Baysun, San Asi), Semerkand ve Ta kent bölgelerini içermektedir (Saray, 1999, s. 244).

Türkmen Cumhuriyeti: Hazar kıyılarında Merv bölgesine kadar uzanan Türkmen toprakları ile Buhara Cumhuriyeti'nin Türkmenlerin ya adı ı Kerki ve Çarju vilâyetleri ve Harezmi Cumhuriyeti'nin Türkmen bölgeleri olan Ta öz, İlyali, Parsu, Kunya-Ürgenç, Mangıt, Ambar-Mamak, Sadavar, Dargan-Ata ve Hocaeli'nin bir kısmını te kil etmi tir (Saray, 1999, s. 244).

Kazak Cumhuriyeti (1936'ya kadar muhtar cumhuriyet) : Mirazçul, Çimkent, Alma-Atı, Carkent, Taldu-Kurgan ve Çizak'ın bir kısmı ile Kazak bozkırlarını, Akmesjid, Evliya-Ata'nın bir kısmı, Amu-derya ve Harezmi yakınındaki Karakalpak yerle me bölgelerinden meydana gelen Karakalpak Muhtar Bölgesini kapsıyordu (Saray, 1999, s. 244–245). Ekim 1924'te te kil edilen Karakalpak Sovyet Muhtar Vilayetine 25 Haziran 1930'da Muhtar Sovyet Cumhuriyeti statüsü verilmi tir ve 5 Aralık 1936'dan itibaren Özbekistan idaresi altında bulunmaktadır (Hayıt, 1987, s. 137).

Tacik Muhtar Bölgesi (Ekim 1929'ten sonra cumhuriyet): Kurgan-Tube, Kulyab, Du anbe, Sir-Derya bölgesinin bir kısmı, Carm vilâyeti ile Zaraf an Bölgesi ve Batı Pamir bölgesi, Vakhan bölgesinin bir kısmı ile Sarasu bölgelerini içine almı tir (Saray, 1999, s.245).

Kırgız Muhtar Bölgesi: Karakol bölgesi, Bi kek, Evliya-Ata'nın bir kısmı, Namangan ile Andican'ın mühim kısımları, Fergana ve Hokand'ın bazı bölgeleri ile O ve Pamir'in kuzeyi Kırgız Cumhuriyetini te kil etmi tir (Saray, 1999, s.245).

Kara-Kırgız (1926'dan beri Kırgız adını ta ıyordu) muhtar vilayeti 1 ubat 1926'da Muhtar Sovyet Cumhuriyeti ve 5 Aralık 1936'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla SSCB'ne ilhak edilmi tir. Böylece, Türkistan tarihinde ilk defa olarak kavim isimleri ta ıyan, Sovyet terminolojisinde milletler denilen Sovyet karakterli devlet te ekkülleri meydana çıkarılmı tir (Hayıt, 1987, s. 137).

Bu dönemde, Moskova'da cumhuriyetlerin, tarım, sanayi, ekonomi, planlarını hazırlamak ve yürütmek üzere "Gosplan" adı verilen ve her Cumhuriyetten bir temsilcinin de yer aldığı "Devlet Planlama Teşkilatı" kurulmuştur. Amaç cumhuriyetlerin kendi kendine yeterlilikleri gözetilmeden, aksine birbirlerine muhtaç olacak şekilde uzmanla malı olmuştur (Efegil, 2004, s. 77). Her ne kadar Tashkent'in, bölgede bir endüstri merkezine dönüştürülmesi, Kazakistan'a Baykonur Uzay Üssü ve nükleer santraller yapılması gibi örnekler bulunsada, Türkistan, tüm SSCB içerisinde en az yatırım yapılan ve dolayısıyla en az kalkınan bölge olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB tarafından tehdit altında kalan bölgelerdeki endüstri tesislerinin sökülüp, Türkistan'a taşınması bile bölgeler arası dengesizliği ortadan kaldıramamıştır (Birsell, 2006, s. 28–29).

2.2.1.1.Sovyetler Birliği'nin Son Dönemleri

Sovyetler Birliği, uzun bir süredir dışarıya kapalı olması sebebiyle ekonomik ve siyasî alanda çeşitli zorluklar yaşamış, başta ABD olmak üzere, Batı Avrupa ülkeleri karşısında rekabet gücünü kaybetmiştir. Komünist sistemin ekonomik ve siyasî reçeteleri sonucu ortaya çıkan kriz, Sovyetler Birliği'nin dışarıya karşı güçlü görünmesine karşılık, içten içe koflamasına ve bitmesine sebep olmuştur (Erdem, 2000, s. 37).

Mikhail Gorbaçov, Mart 1985'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri oldu. Burada hiç kimse Sovyetler Birliği'nin yedi yıldan daha az bir süre içerisinde dağılacağını ve on beş üyesinin bağımsız birer devlet olarak kabul edileceğini düşünmemiştir (Turan, 2006, s. 15). Gorbaçov'un 1986'da başlatmasıyla başlayan açıklık (Glasnost) ve yeniden yapılanma (Perestroyka) hareketi, herkesin dikkatle izlediği bir hadise olmuştur. Ne var ki, Sovyet sisteminde açıklık döneminin başlamasıyla beraber, Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerin perian hali bütün açıklığı ile ortaya çıkmaya başlamıştır (Saray, 1999, s. 256).

Özetle bu dönemde, Türkistanlılar bir önceki dönemde elde etmiş oldukları bütün hak ve hukukları kaybetmiştir. Batı Türkistan'da tek bir Türk veya Türkistanlı millet oluşumu önlenerek, onun yerine ayrı ayrı Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Karakalpak ve Tacik milletleri yaratma ve bunlar arasındaki ayrılıkları daha da

arttırma politikası güdülmü tür. Yine bu dönem içinde Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Karakalpak Türkleri ve Taciklerin millî uur, dini inançları ve insani duyguları köreltilerek, onların ba ka milletlerle beraber Rusça konu an, hür irade ve dü üncesi olmayan bir Sovyet Milleti meydana getirmelerine çalı ılmı tır (Kocao lu, 1998, s. 82). Sovyet döneminin Moskova ve Rusya menfaatlerine hizmet eden üçüncü ba arısı ise Batı Türkistan'ın yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin görülmeme bir ustalık ile sömürülü ü, Semey ovasının radyoaktiften zehirlenmesi ve Aral Denizi'nin üçte ikisinden daha fazla bölümünün tamamen kurutulmasıdır (Kocao lu, 1998, s. 83).

2.2.2.Sovyet Sonrası Batı Türkistan

Hiç ku kusuz Sovyetler Birli i'nin çökü ü, Avrasya'nın göbe inde jeopolitik bir bo luk yaratmı tır. Daha net bir ifadeyle, bir zamanlar güçlü bir imparatorlu un ve küresel ideolojik deprem merkezinin bulundu u ve teknolojik olarak geli mi Batı ve Uzak Asya uçlarının arasında kalan Avrasya'nın bu bölgesi tam bir kara deli e dönü mü tür. SSCB'nin çökü ü bölge açısından ciddi bir dönüm noktası olurken, tarihî açıdan bir dönemi noktalamasından dolayı da önemli sonuçları beraberinde getirmi tir. Her eyden önce bu yıkılı ; üç yüz yıl boyunca varlı mını korumu ve dünyanın en büyük toprak parçasını yönetmi , Avrasya'nın tam göbe indeki jeopolitik konumu ile bu kıtanın batısında, do usunda ve güneyindeki kom uları üzerinde etkisini ve gücünü hissettirmi olan Büyük Rusya mparatorlu u'nun sonunu getirmi ve bugünkü Rusya'nın jeostratejik sınırlarını belirlemi tir (Erol, 2003, s. 185). Bu yeni ba ımsız ülkelerin bir kısmının sınırları, Stalin döneminden kalma yapay yaratımlardır (Giroux, 1997, s. 319).

Türk dünyasının büyük ço unlu u, belirtildi i gibi, yeraltı zenginlikleri itibariyle çok bol imkânlarla sahiptir ancak teknoloji, bilgi birikimi, tecrübe ve pazarlama gücü yetersizli i sebebiyle bunlardan istenen ekilde yararlanamamaktadır (Roy, 2005, s. 245). Sovyet döneminde bütün demiryolları ve boru hatları Rusya'dan geçti i için yenileri in a edilene kadar bölgenin dünya ile olan ticareti Rusya üzerinden yapılmaktadır (Ta çıkar, 1998, s. 235). Rusya olmadan, petrol, gaz üretilememekte, nakledilememekte ve pazarlanamamaktadır. Di er tarım ürünleri; için de buna benzer zorluklar ya anmaktadır (Erdem, 2000, s. 42).

Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıkları sebebiyle ülkelerde uygulanan reformlar farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bölgede, her ikisi de liberalizm doğurtusunda olan iki farklı tavır görülmektedir. Yavaş ve kademeli bir reformu seçen Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'da paranın konvertibilitesi sağlanmamıştır; devlet dış ticaretin, döviz kurlarının ve sanayinin denetimini elinde tutmaktadır (Roy, 2005, s. 245). Geçmiş çabaları daha çok halkın reformlara karşı olan tepkisi sonucunda engellenmektedir. Liberalleşme ve özelleştirmeyi seçen Kazakistan ve Kırgızistan konvertibilite sağlanmıştır ve yatırım serbestliği vardır. Kırgızistan bağımsızlığıdaki sınırlamaların üstesinden gelmek için yoğun çaba harcarken, Kazakistan'ın sahip olduğu ekonomik güç geçiş konusundaki çabalarını kolaylaştırılmaktadır (Naskali, 2003, s. 52).

Kazakistan'ın SSCB'den kopmasının ardından Nursultan Nazarbayev'in Kazakistan'ı millileştirme sürecini hızla devreye sokması takdirle karşılanmıştır. Örneğin 1992 yılsonu itibarıyla kamu sektörüne ait olan sanayi işletmelerinin %50'ye yakın bir kısmı işletmecilerle, tarım işletmelerinin %40'ı çalışanlara ve hane halkının oturduğu evlerin tamamı oturan ailelere devredilmiştir (Badullayev, 1997, s. 49). Kazakistan için 2030 yılında tamamlanması planlanan bir gelişim stratejisi çizmesi, Nazarbayev portresinin daha da cazip bir hâl almasına neden olmuştur (Güler, 2007, s. 77).

Bağımsızlığın ilk yıllarında yabancıların en çok ilgisini çeken konu Kazakistan'ın doğal kaynakları olmuştur. Ocak 1992 yapılan ilk anlaşma Batı Kazakistan'da, petrol aranması ve geliştirilmesi için Fransız ELF-Aquitaine ile imzalanmıştır. Kazak yetkililerin ilk etapta sıcak bakmadıkları Chevron anlaşması, Nazarbayev'in Amerika'yı ziyaretinden hemen önce onaylanmıştır. Dev Tengiz petrol sahasının geliştirilmesiyle ilgili Chevron protokolünden sonra, British Petrol ve İtalyan Egip firmasıyla anlaşmalar imzalanmıştır. ABD, 1993'te Kazakistan ile "en fazla kayırlı ülke statüsü kazandıran" bir anlaşmayı yürürlüğe koymuştur; bunu Kırgızistan ve Özbekistan ile yapılan mutabakatlar takip etmiştir (Gömeç, 1999, s. 2006).

1 Kasım 1990 tarihinde, Özbekistan Yüksek Sovyeti, aldığı bir kararla, Bakanlar Kurulunu lağvetmiştir. Hükümet fonksiyonları, İslam Kerimov'a bağlı bir

kabineye geçmiştir. 20 Haziran 1990 tarihinde egemenliğini ilan eden Özbekistan, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını duyurmuş, 29 Aralık 1991'de yapılan referandum ile bağımsızlığını onaylamıştır. 31 Ağustos 1991 tarihinde, Yüksek Sovyetin Özbekistan'ın bildirisini kabul etmesiyle, "Özbekistan Cumhuriyeti" doğmuştur (Birsell, 2005, s. 76).

Batı Türkistan Cumhuriyetleri içerisinde millî devlet statüsünün gereklerine en çok sahip olan ülkelerden birisi Özbekistan'dır. Batı Türkistan'ın tarihsel olarak büyük devlet iddiasında olan ve bunu zaman zaman diğer komşularına da hissettiren Özbekistan'da bu sebeple de millî duygular oldukça yüksektir. Bu duruma millî duygulara nüfus kompozisyonunun Özbek ağırlıklı olması eklenince bu ülkede dil bütünlüğü rahatlıkla sağlanabilmektedir (Özkan, 2003, s. 230).

Sovyetler Birliği zamanında bütün yollar Rusya üzerinden geçecek şekilde yapılmıştır. Bugün bütün deniz ve kara yolları Slav Cumhuriyetleri aracılığıyla yapılmıştır. Bu yüzden Türk Cumhuriyetleri'nin kendilerine yeni yollar açmaları gerekmektedir. Özbekler, İran'la bağlantıyı koparmamak amacıyla Türkmenistan üzerinden bir demiryolu inşasına başlayarak bu yolla hem Basra Körfezi'ne, hem de Hint Okyanusu'na ulaşmayı planlamaktadırlar. Özbeklerin diğer bir amacı ise, demiryolu ile Transkafkasya hattından, doğrudan Karadeniz'e ulaşmaktır. Bu yüzden Taşkent, Akabat, Bakü, Tiflis ve Poti üzerinden bir ulaşım koridoru gündemdedir (Gömeç, 2006, s. 195).

Türkmenistan, 26 Ekim 1991'de yaptığı halk oylaması ile bağımsızlığını açıklamıştır. Bu halk oylamasında halkın % 93'ü evet oyu kullanmıştır (Gömeç, 2006, s. 228). Asıl mesleği elektrik mühendisliği olan Sapar Murad Niyazov, Türkmenistan'ı bağımsızlığa taşıyan kişi olmuştur. Gorbaçov'un 1985'te Moskova'da iktidarda olduğu yıllarda, Türkmenistan Komünist Partisi Birinci Sekreteri olarak seçilmiştir. Bu yıllarda esen açıklık politikasından yararlanan Türkmenler, 1989'da Türkmen Türkçesini cumhuriyetin resmi dili ilân etmişlerdir. Niyazov akıllı ve ciddi bir şekilde diğer BDT üyeleriyle olduğu gibi yabancı ülkelerle ilişkiye girmek için ülkenin doğal kaynaklarını bir avantaj olarak kullanmıştır (Gömeç, 2006, s. 228).

Türkmenistan'daki reformlara piyasa ekonomisinin gelişimi için gerekli olan yeni banka sisteminin oluşturulmasıyla başlanmıştır (Işık, 2001, s. 43). Bağımsızlığın ilk yıllarında Türkmenistan'da daha çok otellerin ve tekstil şirketlerinin inşaat edilmesine önem verilmiştir. Fakat ülkenin neredeyse tüm bölgelerinde son teknoloji ile donatılan tekstil fabrikalarının inşaat edilmesiyle pamuk yarısına yakın bir bölümü ülkede üretilir hale gelmiştir (Baycaun, 2001, s. 20). SSCB dağıldığında doğal gaz için dünya pazarına tek çıkış yolu Rusya'dan geçen (Batı Türkistan-Merkez Boru Hattı) Türkmenistan, sırf Rusya'nın kotayı azaltılması sonucu doğal gaz satışlarında ve dolayısıyla da bütçesinde ciddi düşüşlerle karşılaşmıştır (Soltan, 2001, s. 191).

Buna rağmen, 1993 yılından itibaren gaz temel gıda ve kamu hizmetleri ücretsiz ya da çok düşük bir fiyatla devlet tarafından sübvansé edilerek halkın hizmetine sunulmaktadır (Turan, 2006, s. 94). Diğer taraftan, sosyal istikrarsızlık, güvensizliği ortadan kaldırmak ve toplum için hayati önemi olan siyasî yapıyı pek kısa zamanda belirlemek ve rayına oturtmak için Türkmenbaşı 14 Aralık 1992'de Halk Maslahatı Meclisi'nde "10 Yıl Abadancılık"⁵ programını ortaya koymuştur. "10 Yıl Abadancılık" programı, 1992–2002 yılları arasında Türkmenistan'ın sosyo-politik, ekonomik ve aynı zamanda toplumun diğer bütün sosyal alanlarında reform hareketlerini sırasıyla; geçiş, istikrar ve gelişme amaçları içerisinde faaliyete geçirmeyi hedeflemiştir (Erol, Bağımsızlıktan Günümüze... 2001, 133). Türkmenistan, dış politikasındaki güvenlik ve istikrarı da daimi tarafsızlık statüsüyle elde etmek istemiştir (Çakıroğlu ve Erol, 2001, s. 206–234).

Sovyet idaresinde yaşanan her Türk Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, Kırgızistan'ın istiklâlini ilân ettiği 12 Aralık 1991'e kadar, ürettiği malların, yerüstü-yeraltı, %93'ünü Moskova idaresi alıyor ki, bu rakam dünya sömürgecilik tarihinde ulaşılan en yüksek sömürge düzeyidir (Saray, 1999, s. 190). Kendisi kıymetli bir fizik bilgini olan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in 27 Ekim 1990'da devlet başkanlığı seçilmesinden sonra hâdiseler hızla Kırgızlar lehinde gelişmeye başlamıştır (Saray, 1999, s. 257). Cumhurbaşkanı Akayev'in ilk projelerinden biri bu merkezîyetçi

⁵ Abadancılık siyasetinin temelini "Yeni Ziraat", "Yeni Enerji", "Sağlık", "Rafineriler", "Yeni Yerleşim", "1000 Gün", "Türkmenistan'ın Petrol ve Doğal Gaz Sanayiini 2020 Yılına Kadar Geliştirme Planı" ve "Ruhname" oluşturulmaktadır. (Erol, Bağımsızlıktan Günümüze, 2001, s. 219)

ekonomik sistemden kurtularak liberal bir ekonomi düzenine nasıl gelece i hususunda ara tırma yapmak olmu tur (Budak, 1997, s. 1257).

1993 yılında ÷lkede anayasal reformun gerçekle mesi, devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması, demokratik sistemin kurulması için ilk esaslar olu mu tur (Elebayeva ve Poluhova, 2001, s. 103).

"Pantürkizm"in yeniden etkinlik kazanması kar ısında kayıtsız kalmakla ya da "Tacik kar ıtı" bir politikanın geli mesini kolayla tırmakla suçlanmak, Du anbe'de bugün de kendini tehlikeye atmak demektir. Öyle ki, bugün güçlü bir Özbek milliyetçili i Özbekistan'ın kültürel ve tarihsel rönesansına katkıda bulunurken, Tacikler hâlâ 20'li yıllarda Türklük tezini savunan aydınlarının ihanetine hayıflanma veya ulus ötesi olabilece ini umdukları yeni bir kimlik yaratılması sürecinde slam'ın yerini dü ünme noktasındadırlar (Dudoignon, 1997, s. 123).

Tacikistan 1992 yılından bu yana görünü te her ne kadar ba ımsız bir devlet olsa da Rusya'nın ÷lke üzerindeki etkisi halen çok güçlüdür (Kleveman, 2004, s. 219). 1994 itibarı ile Rusya Batı Türkistan'da yeniden askerî bir güç olarak varlı nı perçinlemektedir. Tacikistan'da konu landırılan 201. Rus Mekanize Tümeni ve Rus Sınır Muhafızları, Tacik yönetiminin hem Afganistan'dan gelebilecek herhangi bir sızmaya, hem de slam'a muhalefete kar ı tek garantisidir. Rusya 201. Mekanize Tümeni, 1993 yılında Moskovskiy sınır karargâhının Afgan mücahitlerince basılması ve tümünden yok edilmesinin ardından bölgeye yollanmı tur. Bundan önce 100 bin insanın hayatına mal olan Tacik iç sava ının ilk kısmı halen sıcaktı (Karasar, 2001, s. 231). Bahse konu iç sava ta, komünizm sonrası kurulan devlet ile slâmi gruplar arasında ya anan çatı malarda 50.000'den fazla sivilin öldü ü tahmin edilmektedir (Kleveman, 2004, s. 219).

Rusya'nın baskısı, Tacik hükümetini muhalefet gruplarıyla müzakereye zorlaymı ve Temmuz 1997'de barı anla masının imzalanmasına neden olmu tur (Erol, 2003, s. 193). Gürcistan'daki iç sava ta oldu u gibi, Tacikistan'daki iktidar ile muhalefet arasındaki çatı maların bir iç sava a dönü mesinde de Moskova'nın aktif rolü oldu u gibi, Tacikistan'daki iç sava tan en kârlı çıkan yine Rusya olmu tur (Kocao lu, 1998, s. 85).

Askerî harcamalara ayrılan bütçe payı veren Batı Türkistan devletleri, toplumun refahı, huzuru ve istikrarı için gerekli olan sosyal ve ekonomik yatırımları sektörel olarak artıracaklardır. Bu durum, zaten mevcut olan toplum içindeki istikrarsızlığın daha da derinleşmesine sebep olacaktır (Kasım ve Bakan, 2004, s. 150).

TABLO 1: Batı Türkistan Devletlerinin Askerî Personel Sayıları

Cumhuriyet	Kara	Deniz	Hava	Toplam
Kazakistan	45,000	3,000	19,000	67,000
Kırgızistan	6,600	-	2,400	9,000
Tacikistan	6,000	-	200	6,200
Türkmenistan	14,500	2,000	3,000	19,500
Özbekistan	40,000	-	10-15,000	50-55,000

Kaynak: Alex Vatanka, Roger McDermott ve Pavel Baev, 'Central Asian States: Splintered Loyalties', *Janet's Defense Weekly*, (16 Ekim 2001)

2.3.Günümüzde Türkistan Jeopolitiği

Dünya politikasında en önemli yere sahip olan coğrafyanın politikayı ve stratejiyi etkilemesi ile "jeopolitiği" ulaşılmıştır (İhan, 1989, s.16). Jeopolitik, en kısaca deyişle coğrafyanın siyasi olarak yorumudur (Mütercimler, 1997, s.3). Ülkelerin coğrafî konumları ile dış politikalarının ve ulusal güçlerinin ilişkisini açıklamakta kullanılan jeopolitik teriminin isim babası İsveçli coğrafyacı Rudolf Kjellen (1864-1922) olmuştur (Sönmezolu, 2000, s. 399).

Bu alanda çalışmaya yapan F. Ratzel (1844-1904) jeopolitik terimini kullanmamış ama "siyasi coğrafya" yaklaşımı ile benzer bir Alman jeopolitikçi

Haushofer'in (1869-1946) "devletlerin konum alanı" düüncesinde ve Kjellen'in "Devlet, Bir Hayat ekli" (1916) kitabında etkili olmu tur. Ayrıca ngiliz H. Machinder'in (1861-1947) "kara hakimiyet teorisi", Amerikalı A. Mahan'ın (1840-1914) "deniz hakimiyet teorisi" ve bir ba ka ABDli N. J. Spykman'ın (1893-1943) "kenar ku ak teorisi" jeopolitik alanında geli tirilmi yakla ımlardır (lhan, 1989, s. 9-11).

Machinder, kara hakimiyet teorisinde "mihver saha"(Heartland) hakimiyeti için gerekli alanın içine Türkistan'ı da dahil etmektedir. Hausfofer'de Machinder gibi Avrasya'yı önemli görmü tür. Mahan'ın deniz jeopoliti i do rultusunda, II. Dünya Sava ı sonrası SSCB'nin açık denizlere inme iste i ve ABD'nin uzak denizlere hakimiyet amacıyla Türkistan büyük güçlerin taktik manevralarına sahne olmu tur (Davuto lu, 2007, s. 104-106).

Spykman'ın Rimland ku a ı teorisinde Türkistan toprakları kara ve deniz güçlerinin rekabetinin arttı ı bir geçi alanı olarak görülmektedir (Davuto lu, 2007, s. 457). Bu teoride Türk Dünyası toprakları, "iç ve kenar hilal" bölgesini kapsar ki bu alana hükmeden dünyanın kalbine ve sonunda bütün dünyaya hükmedecektir (Özey, 2002, s. 263).

Yakın döneme ait "Ku atma Teorisi" adı verilen görü dünyayı iki jeostratejik bölgeye ayırmaktadır. Bu iki bölgenin arasındaki alan "hassas bölge" olarak tanımlanmakta ve hedef tahtası konumunda kalmaktadır. Ayrıca Ortado u, Do u Avrupa, Güney ve Güneydo u Asya ve Okyanusya'yı içine alan bu bölgede Türkistan da yer almaktadır (Özey, 2002, s. 268).

Jeopoliti in birinci yasası devletleri kara ve deniz olarak iki tipe ayırmaktır. Bu ayırmda kara devletleri, sınırlı demokrasiye, planlı ekonomiye sahiptir ve toplumun hiyerar ik yapısını tercih etmektedir (Dugin, 2005, s. 319). Bu sınıflandırmada Türkistan'da kurulmu devletler kara devletlerine girmektedir. Dünyanın okyanuslardan en uzak yerlerinden biri olan Türkistan, Cengiz ve Timur'un imparatorluklarındaki gibi Avrasya kara imparatorluklarına merkez olmu bir alandır (Davuto lu, 2007, s. 456). Aleksandr Dugin'e göre Türkistan, Heartland'ı Afganistan üzerinden Hindistan ve Pakistan aracılı ı ile Hint Okyanusu'na çıkaracak

olan jeopolitik bir bölgedir (Dugin, 2005, s.181). Günümüzde deniz bağlantısı olmayan Batı Türkistan devletlerinin dünyaya açılımı için bundan başka üç alternatif vardır. Bunlar;

- ◆ Hazar Denizinin kuzeyinden Rusya aracılığı ile Avrupa ve Atlantik'e
- ◆ Doğudan Çin aracılığı ile Pasifik'e
- ◆ Hazar Denizi'nin güneyinden İran ve Türkiye aracılığıyla Akdeniz'e ulaşmaktır (Davutoğlu, 2007, s. 495).

Jeopolitiğin ikinci yasası ise stratejik bloklardır. Günümüzde hiçbir devlet böyle bir bloka katılmadan ayakta kalamamaktadır. Jeopolitiğin üçüncü yasası olan bölgesel jeopolitik, günümüzde büyük güçlerin ve stratejik blokların varlığı ile önemini yitirmiştir. Çünkü bölgesel devletlerin özel çıkar rekabetleri, büyük güçlerin kendi küresel planlarına alet edilmektedir (Dugin, 2005, 342). Nitekim Batı Türkistan devletlerinin aldığı birçok kararda bu yaklaşım görülmekte ve üyesi oldukları Shanghai Birliği Örgütü'nde alınan kararlarda büyük güçlerin etkisi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sadece Ö ile sınırlı kalmayıp başka büyük güçler de bölgeye müdahil olmaktadır

Küresel hegemonyasını âdeta bu bölgedeki güç rekabetine endekslemi olan ABD açısından Çin en büyük rakip gücü olmaktadır ve bu bağlamda Çin'i çevreleme ve caydırma noktasında Batı Türkistan ABD açısından stratejik bir öncelik olarak ön plâna çıkmaktadır. Nitekim son gelişmeler, bölgede başta Rusya ve Çin'in karlıklı menfaatlerini ve diğer tüm oyuncuları da etkileyebilecek bir ortamı gündeme getirmiştir. Türkistan; Rusya Federasyonu bakımından sıcak denizlere açılım için mutlaka kontrol edilmesi gereken, Çin açısından ise batıya açılımın en kısa ve ekonomik yolu olmasının yanında, iç güvenliği ve bütünlüğü, artan enerji ihtiyaçları, bölge ülkeleri üzerinde Batı etkisinin önlenmesi ve kuzeybatı sınırlarının emniyete alınması açısından stratejik değeri yüksek olan bir alandır. Bu siyasal bölge üzerinde yoğun bir güç mücadelesi yaşanmaktadır (Erol, 2003, s. 192).

Bugün Batı Türkistan’da bölgesel, kıtasal ve küresel dengelerin iç içe geçtiği ve birbirini etkilediği yeniden yapılanma sürecinde bu bölge devlet birçok riskle karşılaşmaya kalmaktadır (Davutoğlu, 2007, s. 458). Bu riskler güvenlik, sınır sorunları, etnik çatışma, su sorunu, uyuşturucu ticareti, rüvet, fakirlik gibi sorunlardır. Ama hepsinin bu ülkelerin tamamını etkilediği söylenemez. Mesela etnik çatışmalara Fergana Olayları gibi birkaç örnek verilebilir ve Özbekistan’da etkilidir. Yine de en çok Kırgızistan ve Tacikistan etnik sorunlardan endişe duymaktadır. Fakirlik genel bir sorun görünse de Kazakistan ve Türkmenistan GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)’ları enerji kaynakları sayesinde yüksektir. Aral gölünde kirlenme ve suların azalması kıyısı olan Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ı daha fazla etkilemekte, Tacikistan ve Kırgızistan’da ise sadece rüzgarın etkisi ile suyun çekildiği alanlardan kalkan toprak hava kirli olma sebepleri olmaktadır. Sınır sorunları konusunda da ikili anlaşmalar imzalanarak problem azaltılmış durumdadır. Neticede güvenlik, bölgenin tamamını etkileyen en önemli sorun olarak görülmektedir (Purta, 2006, s. 365).

Güvenlik kavramı, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle başlayan ve yaklaşık yarım asır süren Soğuk Savaş’ın atmosferinde jeopolitik ve jeostrateji kavramlarıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Cömert, 2000, s.23). Amaç bireylerin güvenliği, devletin bekası ve ulusun refahını sağlamaktır. 21. yüzyılda Türkistan’da güvenlik hedefleri;

- Bölgede barın ve istikrar
- istikrarlı ekonomik ilişkilerin oluşması
- bölgesel etnik çatışmalar, terörizm, uyuşturucu trafiği, sorunlu göç ve yasadışı silah ticareti ile savaşılmasıdır (Atun, 2003, 178).

Bölgede istikrarın ve ekonomik ilişkilerin önemli unsurlarından biri doğal kaynaklardır. 21. yüzyılda enerji tüketimi daha da artacak ve bütün dünyada bir “kaynak jeopolitiği” yaratacaktır. Büyük ölçüde petrol ve doğal gaz rezervlerine, ayrıca altın dâhil önemli madenlere sahip bulunan Türkistan bölgesi dünyanın geleceği için son derece önemli ekonomik değer taşımaktadır. Dünya üzerinde ispatlanmış doğal gaz rezervi 175 trilyon m³’tür ve bu rezervin yaklaşık 8 trilyon

m³'ü Batı Türkistan'da bulunmaktadır. Kazakistan'da yaklaşık 2,8 trilyon m³ ve Türkmenistan'da yine 2,8 trilyon m³, Özbekistan'da 1,8 trilyon m³ rezerv bulunurken Tacikistan'da ve Kırgızistan'da rezerv oldukça düşük miktarlardadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2179rank.html>). Doğal gaz üretimine baktığımızda ise Türkmenistan dünyada 13., Özbekistan 14. ve Kazakistan 27. sıradadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2180rank.html>). Dünyada ispatlanmış petrol rezervi ise günlük 1332 milyon varildir. Bu rezervin tek başına 30 milyon varil günlük Kazakistan'da bulunmaktadır. Diğer dört cumhuriyeti de ilave ettiğimizde, ki Kazakistan'a göre bu ülkelerin rezervleri düşüktür, Batı Türkistan'ın ispatlanmış petrol rezervi günlük 31.25 milyon varil olarak hesaplanmaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2178rank.html>). Bu enerji kaynakları, ABD, Rusya, Çin gibi ülkeleri bölgede yatırımlar ve anlaşmalar yapmak konusunda cezptmektedir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Chevron, yeni başımsız olan Kazakistan'dan 1993 yılında bir petrol arama imtiyazı satın alarak, Sovyetler Birliği sonrası bu coğrafyada büyük yatırım yapan ilk Batılı petrol şirketi olmuştur. Chevron en büyük uluslararası yatırımı olan bu projeye 2 milyar dolardan fazla para yatırımı tır (Kleveman, 2004, s. 92). Kazakistan'ın, Hazar Denizi'nin kuzeyinde bulunan Kaagan petrol sahasına ilişkin olarak ExxonMobil Corp ve ConocoPhillips (ABD), ENI (İtalya), Total (Fransa), Shell (İngiltere-Hollanda) ve Inpex Corp (Japonya) ile Kazakistan'ın devlet şirketi KazMunaiGaz firmasının da arasında bulunduğu şirketler topluluğu arasında; 25 Şubat 2004 tarihinde anlaşma imzalanmıştır. Kaagan petrol bölgesine 30 milyar dolar tutarında ve 30 yıllık bir süreyi kapsayan dönemde yatırım hedeflenen bu projede bölgedeki enerji mücadelesinin boyutları hakkında önemli ipuçları vermektedir (Güler, 2007, s. 81).

Özbekistan'ın ispatlanmış doğal gaz rezervleri toplam 1,8 trilyon m³'tür. Tahmini rezervlerin ise 4,4 milyar ton olduğu belirtilmektedir (Yüce, 2006, s. 181-182). Nisan 2004'te Rusya'nın doğal gaz tekeli Gazprom ile 15 yıllık bir üretim-paylaşım anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma do rultusunda Üstyurt Platosu'nda bulunan ahpağı yataklarında doğal gaz çıkartılacak ve Rusya'ya ihraç edilecektir (Yüce, 2006, s. 183). Nitekim zengin doğal gaz rezervleri bulunan Özbekistan

ihracat konusunda dar bir alana sahiptir. Gazda dı ticaret partnerlerinin tamamı eski SSCB üyesi kom ularıdır (Aynural ve Kesici, Türk Dünyası'nın..., 2005, s. 627).

Türkmenistan di er yeraltı madenlerinde dünyada hatırı sayılır zengin ülkelerden olmakla birlikte asıl do al gaz ve petrol kaynakları bakımından oldukça anslı bir ülkedir (Güler, 2007, s. 140). Amerikan petrol irketi Unocal'ın Türkmen petrol ve gaz sahalarından Afganistan ve Pakistan'a do ru iki ayrı boru hattı in a edilmesine ili kin planlar geli tiren yöneticileri ile Niyazov 21 Ekim 1995 tarihinde NewYork'da bir anla ma imzalamı tır (Kleveman, 2004, s. 168).

Bugün Hazar denizi havzası, 58 trilyon metre küp do al gaz rezervi ile dünyada birinci ve 60 milyar varil petrol rezervi ile dünyada üçüncü olup, stratejik öneme haiz bir enerji bölgesi olu turmaktadır (Atun, 2003, s. 178). Türkistan'daki stratejik eksen olu umuna baktı ımızda Hazar ve çevresini, yani Türkistan enerji havzasını kontrol eden Türkistan'ı elinde tutabilir (Günay, 2005, s. 38-39). Bunun sa lanabilmesi için Türkistan'da siyasî ve iktisadî i birli ine gidilmesi gerekmektedir.

Batı Türkistan Konfederasyonu dü üncesi N. Nazarbayev'in giri imiyle, 1990'da Alma-Ata'da bir hazırlık toplantısı ile ba lamı tır (Giroux, 1997, s. 332). 1993 yılı ba larında Ta kent'te yapılan toplantıda de i ik bölge ba kentlerinde de dört ayrı uzmanlar komitesi olu turulmasına karar verilmi tir. Bu çerçevede, enerji komitesinin Bi kek'te, petrol komitesinin A kabat'ta, pamuk komitesinin Ta kent'te ve tahıl komitesinin de Almatı'da çalı ması uygun görülmü tür. Liderler ayrıca Tacikistan'a insani yardım yapılması, bütün Türkistan'ı kapsayacak Ta kent televizyon ve radyosunun kullanılması suretiyle gerçekle ebilecek ortak bilgi a mın olu turulması ve Almatı'da basılacak bölgesel bir gazete çıkarılması konularında fikir birli ine varmı tır (Gömeç, 2006, s. 104). Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Aralık 1994 tarihinde, Ba ımsız Devletler Toplulu u'nun (BDT) faaliyetlerine ve etkinli ine kısıtlama getirmek amacıyla "Batı Türkistan Ekonomik Birli i"ni kurmu lardır. Batı Türkistan Ekonomik Birli i olu umuna paralel olarak 1995 yılında alınan bir karar ile de, 1996 yılı ba larında, NATO'nun(Kuzey Atlantik Paktı Örgütü) da deste i ile "Central Asia Battalion" (Centrasbat) veya Türkçe adı ile Orta Asya Barı Gücü Taburu'nu kurmu lardır.

Tacikistan 1998'de birli e katılmı tır (Birsell, 2006, s. 116). Devlet ba kanları 1998'de, A kaba'ta bir kere daha bir araya gelmi lerdir. Do al gaz ve petrol boru hatları, Aral Gölü'nün durumu, özellikle uyu turucu ticaretinin önlenmesi için gereken bölgesel i birli i ve sınır kontrolü konularını tartı ılmı tır (Gömeç, 2006, s. 104). Bu birli e alternatif olabilecek Avrasya Ekonomik Birli inin kurulması hakkında antla ma, 10 Kasım 2000 yılında Astana ehrinde Kırgızistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya, Tacikistan devlet ba kanları tarafından imzalanmı tır (Rudov, 2001, s. 211-212). Bugüne baktı ımızda konfederasyon ve Batı Türkistan "Ortak Pazarı" dü üncesi beklemededir (Giroux, 1997, s. 332).

3.BA IMSIZLIKTAN SONRA

BATI TÜRK STAN - ÇİN LİKLER

3.1.Türkistan-Çin İlişkilerinin Başlangıcı

Muhtelif sebeplerden, Türklerin, çok eski zamanlarda anayurtlarından göç hareketleri fasıllarla devam etmiş ancak Milattan Önceki (M.Ö.) dönemlerde vuku bulan bu göçlerin tarihlerini tam olarak tespit etmek oldukça güç olmaktadır. Bununla beraber Türklerin, Urullarda Arî ırkla komşu olduğu, Uzakdoğu'da Çin ve Moğolistan ile ilişkilerde bulunduğu kaynaklardan anılmaktadır (Saray, 1999, s. 266).

M.Ö. 2500'lü devirlerde tarih sahnesine efsanevî bir şekilde de olsa ilk görünen Çinli hanedan Hsia'nın kurucusu Türklerle ilişkilerindedir. Öyle ki bu ilişki akrabalık derecesindedir. Daha sonraki yüzyıllarda bilinen tarihe gelindikçe Türk etkisi belirginleşmiştir. Ünlü sinologların da belirttiği gibi Chou hanedanı (M.Ö. 1102-M.Ö.255) Türk unsurları taşıyıp zamanla Çinlileşen bir devlettir. Bu çağlarda Türkler Çin'i Gök Tanrı kültü, demircilik, atın evcilleştirilmesi, askerî taktikler gibi pek çok alanda etkilemeyi başarmışlardır (Tahaş, 1997, s. 2159).

Çin'de kurulan ikinci sülale Shang Sülalesi olup Milattan Önce 17.-11. yüzyıllar arasında hüküm sürmüştür. Shang Sülalesi zamanında yazının ortaya çıkmasıyla birlikte birçok meselenin de çözümü kolaylaştırdığından Shanglıların ilişkilerde buldukları kavimleri takip etmek daha kolaylaşmıştır. Shanglılar kuzeylerinde bulunan kavimlerle yoğun bir ilişki içine girmiş, bu bölgelerde oturan Proto Türk kavimleri ile ilişkileri artmıştır. Bu Türk kavimleri içinde "Kui-fang" ve "Kung-fang" kavimleri ön plandadır. Wang kuo-wei'nin araştırmalarına göre, Kui-fanglılar en eski Türk kavimlerinden biri olup bu kavmin, bütün Shang Sülalesi Dönemi'nde büyük savaşlar yaptığı kaydedilmektedir. Bu kavim hakkında yapılan araştırmalarda, M.Ö. 8. yüzyıl başlarında devlet kuran "Ch'u"lar ile de ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Ch'uların menşinin Türkistan'dan kuzeye -Güney Sibirya'ya- daha sonra da Çin'in güneyine geldikleri anılmaktadır. Bu kavmin M.Ö. 8.

yüzyılda ortaya çıkan "Ti" kavmi ile de ili kili oldu u sanılmaktadır. Ti kavminin bu yüzyıldan sonraki yasayı larına ve hangi kavimlerle ili kisinin oldu una baktı ımızda tamamen bir Türk kavmi oldu u söylenebilece i gibi, daha sonraki dönemlerde pek çok Türk kavminin özünü meydana getirdi i görülmektedir (Yeni Türkiye Cilt 1, 1997, s. 467).

Eski Türk boyları Kuzey ve Orta Çin'e hayat veren Sarı Irma ın kaynaklarının do du u havali olan Kansu ve Ordos'a do ru yani güney do u istikametlerinde bir hat çizip, onların kuzey batılarında yı ılıyorlardı. Kansu ve Ordos bir süre için Türkle ip buradan yava yava Çin'in içlerine kayıyorlar, onları etkiliyorlar, siyasî hakimiyeti ellerine geçirip, iktidar oluyorlar, fakat bir süre sonra asıl karakterlerini kaybediyorlardı. Bu eklede Çinlile en Türk devletlerine en iyi misaller Chou'lar, Tabgaçlar ve Sha-t'o'lar gösterilebilir (Ta a ıl, 1997, s. 2159).

Yine Eberhard'ın "Çin'in imal Kom uları" adlı eserinde de Türk kavimlerinin Çin ile münasebetlerine yer verilip eserde adı geçen bazı Türk boylarının isimleri, men eleri ve Çin ile ili kileri öyledir:

- HUÎ-HO'lar, Uygurların ve Tölös'lerin bir boyu yahut Ve zamanındaki (MÖ: 885-549) Gav-çı 'lardır. 20 den fazla haleften sonra Yü-lun-di-cin adlı han gelmi ; bu han Tan devrinde Çinlilerle sava mı ve kendisine prenses Cin-lyen (altın Lotosu) zevce olarak verilmi tir. Milattan Önce 3. yüzyılda Hun büyücülerinin Çinlilerin hizmetinde kullanıldıkları söylenir (Eberhard, 1996, s. 77).
- TO-BA'lar, H'yun -nu boyundan bir kısımdır. Bir Çin erke i ile bir Hun kadının evlenmesiyle ço almı lardır ancak H'yun -nu'larda ana egemenli i (matriav-chat) mevcut oldu undan Çinli sayılmazlar (Eberhard, 1996, s. 79-80).
- TÛ-CÛE'ler (TÛRK'ler), ilk türedikleri yurt Altay eteklerinde olabilir. H'yun -nu'ların bir kısmı olup Çin imparator sarayında bir kere Tu-cüe'lerle Çinliler büyük bir ok atma müsabakası yapmı lardır (Eberhard, 1996, s. 87).

- YÜE-BAN'lar, asılları H'yun -nu imal hakanının boyundan bir kısımda H'yun -nu'ların hezimetinden sonra Çinliler tarafından H'yun -nu'ların garp tarafına sürülmü lerdir (Eberhard, 1996, s. 89).

"Outline History of China" kitabının 205. sayfasında Sui Hanedanı'nın etnik azınlıkların kurmu oldu u Altay Da ları'nın güneyindeki Türkler (ki, hep "Tujue" olarak adlandırılıyorlar) ile sık temaslarının oldu u nakledilmektedir. Çin Seddi de i te o yerle ik, medeni Çinlileri ya malamalardan korumak için yapılmı tır (Ö ütçü, 1998, s. 130). M. Ö. III. yüzyılın ikinci yarısında Do u Türkistan'dan batıdaki Fergana'ya kadarki topraklarda irili ufaklı birçok hanlıklar yer almı tır. Bu devletler üzerindeki hakimiyeti ilk kez büyük Hun mparatoru Mete (M. Ö. 209-174) sa lamı tır. Bölgede gittikçe güçlenen Hun Devleti, M.Ö.176 yılında, sınırları içerisine Asya kıtasında ya ayan hemen bütün ulusları katmı ve bir bayrak altında toplamı tır. Mete'nin M. Ö. 176 tarihinde Çin imparatoruna göndermi oldu u bir mektuptan da anla ıldı na göre, yalnız ç Asya Devletine ba lı kavim ve ehir devletçiklerinin sayısı 26'dır (Bedirhan, 2000, s. 84).

Yakla ık MÖ 200 yıllarında Hun hükümdarı Mete ile Çin imparatoru Kao Tzu arasında Uzakdo u'nun ilk siyasî anla ması yapılmı tır. Bu dostluk ve barı anla masının artları, 4 ana maddede toplanmaktadır:

1. Çinli bir prenses, Hun hükümdarına e olarak gönderilecekti.
2. Çin her yıl Hunlara belirli miktarlarda ipek, arap, pirinç vb. verecekti.
3. Her iki hükümdar karde sayılacaktı.
4. Çin Seddi her iki devlet arasında sınır kabul edilecekti (Onat, 1991, s. 914).

Çin'i yöneten Han Sülâlesi tahtına imparator Wu'nun geçmesiyle yeni bir görünüm kazanmı , MÖ 140-87 yılları arasında ya amı oldu u söylenen bu Çin mparatoru, ba a geçtikten sonra, devletin iç ve dı politikasında büyük de i iklikler yaparak, Çin ve Türkistan tarihine yeni ve önemli boyutlar kazandırmı tır. mparatorun Çin'in dı ında, özellikle Türkistan bölgesiyle ili ki kurmaya çalı ması,

ona tarihte ayrı bir yer kazandırmı tır. mparatorun bu adımı atmasındaki en büyük etken, Hunlara kar ı siyasal bir üstünlük kurmaktı. Bunun için de yıllardan beri dı politikadaki savunma stratejisini bir tarafa bırakarak, saldırı takti ini benimsemi tir. mparator Wu, tam bir üstünlük sa layabilmek için, ünlü Çin elçisinin tavsiyelerinden biri olan, de erli hediyeler verme ve akrabalık kurma yolunu kullanmı tır. Kısa bir zaman içinde, Türkistan'daki devletlerin bu tür uygulama ile Çin'in dostu ve müttefiki oldukları görülmekte hatta Çin elçisi Chang Chien'in ikinci elçilik görevi sırasında, yanında on binlerce ba sı ır, koyun, altın ve ipekli e ya götürdü ü bilinmektedir. Ancak o zaman için bu ilk deneme kesin bir ba arıya ula amamı sa da, elçinin ölümünden birkaç yıl sonra Wu Sun'larla karde lik ve dostluk anla ması gerçeikle tirilebilmi tir. Bu tür bir uygulama ço u zaman en etkin silah niteli inde olabiliyordu. Görüldü ü gibi bu uygulama, mâli açıdan iki tarafa da büyük bir yük getiriyor olmasına ra men, belirli çıkarlar da sa lamaktadır. Türkistan ile kurulan ilk ekonomik ili kiler, daha çok resmi bir nitelik ta ıyıp Türkistan ve buradaki devletlerin tanınmaya ba lamasıyla bazı ki ilerin, ticaret yapma yönünde çaba sarf ettikleri görülmektedir. O zamana kadar, dı ticaret, büyük ço unlukla Türkistanlı tüccarlar tarafından gerçeikle tirilmektedir. Çin'in batıya açılmasıyla Türkistan'ın de i ik mallarıyla ilgilenen yalnızca mparator Wu olmamı , aynı zamanda kâr etme amacıyla uzak bölgelere giden Çinlilere de rastlanmı oldu u ifade edilmektedir. Sayıları önceleri fazla olmamakla birlikte, sonraki Han döneminde bu sayının oldukça artmı oldu u bilinmektedir (Onat, 1991, s. 917- 919).

Tarihin hemen her devrinde ülkelerarası dı ticaret devletin yakın ilgisini görmü , bu bakımdan, devletlerarası siyâsî ve askerî mücadelelerin en önemli sebebini de ticarî menfaatler te kil etmi tir. Çin'den ba layıp batıya do ru giden ticarî ve aynı zamanda askerî ula ım yolu olan pek Yolu, Hunların ilk devirlerinden itibaren Türk yurtlarından geçti i için Çin ile Hunlar arasında sürekli bir mücadele konusu olmu tur. Öyle ki bu mücadeleler Çinliler' in yazılı tarihlerinde bütün safhalarıyla yer almı tır (Bedirhan, 2000, s.83). Dünya ticaretinin bu büyük yolunun açık tutulmasını temin etmek, Hunlar döneminden Kubilay'a kadar Çin siyasetinin ezeli endi elerinden biri olmu tur. Bizim için de Hun Türklerinden itibaren Uygur Hakanlı ı'nın sonuna kadar a a ı yukarı 1000 yıl müddetle Türklerin ve Çinlilerin hakim olmak istedi i bu yol, bir ana hedef vasfını ta ıdı ndan Türkler kar ısında

Çin, pek Yolu transitini kendi elinde tuttu u müddetçe müdafaada kalmayı tercih etmi tir.

Türkler ile Çinlilerin ili kilerine yer veren ve günümüze ula mı bir metin olan Orhun Abideleri, Do u Türklerinin M.S. 630-680 yılları arasında yarım asır kadar Çin'e ba lı olarak kaldıkları devirden ve bundan sonra, yeni hanlar kumandası altında ba ımsızlıklarını kazanarak kısa bir zaman içinde batıdaki karde lerini de kendilerine ba ladıklarından söz etmektedir (Barthold, 2006, s.3). Kitabelere adlarını veren, 8. yüzyılda hüküm sürmü Göktürk hükümdarı Bilge Ka an'ın (683-734), kurultayda Türklerin artık yerle ik hayata geçmesi, surlarla çevrili ehirlere kurması gerekti ini söylemesi üzerine, dönemin büyük devlet adamı Vezir Tonyukuk, aynı zamanda damadı olan Bilge Ka an'ın bu önerisine kar ı çıkar. Çinlilerin sayıca çok, Türklerin ise az oldu unu yerle ik hayata geçmenin, Çinlilerin hâkim oldu u co rafyada vur-kaç takti i ile sava an ve hareket halinde ya ayan Türkler için sakıncalı olaca mı ileri sürer. Kurultayda Vezir Tonyukuk'un görü leri kabul edilip; Türkler Türkistan bozkırlarında, Çinli kom uları ile yüzyıllar boyunca bazen sava bazen de barı içinde ama göçebe bir hayat sürdürürler (Sandıklı ve Güllü, Geli en Çin..., 2005, s. 49).

Çinlilerin Türkler hakkında yazdıklarına gelince, onlar Türkleri hakikî anlamda ancak sa'dan sonraki ça larda tanımını lardır. Kendi tarihlerini de sa'dan sonra yazmaya ba ladıklarına göre, sa'dan önceki ça larda ya amı Türkler hakkında duyduklarını da sa'dan sonraki ça lara sıkı tırmaya çalı mı lardır. Yani, Çinlilerin Türkler hakkında anlattıkları yarı hakikat, yarı masaldır. Buna ek olarak, Çinlilerin Türkçe sözleri telâffuz edemedikleri, bunların ço unu Çince olarak söylemeyi tercih ettiklerini ve hadiseleri Çinli gururunu ok ayacak ekilde dile getirdikleri görülmektedir. Bu hal ise, Türkler hakkındaki Çin haberlerini çözülemeyen muammalar haline getirmi tir (Mır an, 2001, s. 14).

3.2.Çin Halk Cumhuriyeti Sonrası Çin’de Geli meler

“Princeton Üniversitesi Ekonomi profesörlerinden Gregoy Chow tarafından, Çin’in pragmatik politikalar izlemesi dört sebebe ba lanmaktadır. Bunların ba nda, Mao’lu dönemde ya anan siyasî ve ekonomik çalkantıların olumsuz sonuçları gelmektedir. 1958 yılındaki "Büyük leri Atılım" ve sonrasında yaklaşık 25 ki inin ölümü ile sonuçlanan 1961 Kıtılı ve ardından, 1966-76 yılları arasında yine Mao’nun ba lattı ı Kültür Devrimi, ülkedeki sosyal ve ekonomik krizi iyice derinle tirmiş olup ülkede ba layan sosyal ve ekonomik çalkantının özellikle nüfusun ço unun ya adı ı kırsal kesimde kendini göstermesi ve Mao’nun 1976 yılında ölmesi, parti içinde muhalif kadroların güç kazanmasına yol açmı tır. Kültür Devrimi ile diskalifiye edilen Deng Xiaoping ve di er pragmatistler, partideki konumlarını zamanla tekrar kazanmı lardır. 1978 yılı ise, Mao yanlılarının iktidarlarının son yılıdır. İkinci neden ise uzun yıllar takip edilen planlamaya dayalı ekonomik politikaların ba arısız olmasının, rejimi yeni alternatif modellere yöneltmesi ve bunu da Deng yanlılarının sunmu olması, üçüncü neden de Deng’in savunmu oldu u ekonomik politikaların Tayland, Güney Kore, Hong Kong ve Singapur’da ba arılı olmasıdır. Dördüncü ve son neden ise halkın reformlara deste idir.” (Karakoç, 2005, s. 298).

Çin için büyük stratejinin ilk safhasını olu turan ekonominin geli mesi ve risklerden arındırılması bundan sonraki safhaların ba arıya ula masının temelini olu turmaktadır. Çin’in, ekonomiyi hantal, merkeziyetçi Sovyet modelinden daha dı a açık, yatırım yapılabilecek, serbest ama komünist sistemin siyasî kontrolünde, üretken bir ekle dönü türmesini, Deng’in ba lattı ı ve sonrasında giderek geli me gösteren ekonomik reformları sa lamı tır. 1990 yılından günümüze yaklaşık % 8’lik bir büyüme ortalaması yakalayan ve 1997 yılındaki Asya Ekonomik krizinde bile büyümesini azaltmayan Çin ekonomisi, 1995 yılından itibaren büyüyen ekonominin ba atı durumundaki sanayi için petrol ithal eder hale gelmi tir (Karaca, 2007, s. 361). Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) raporuna göre her 8.6 yılda ki i ba na dü en millî gelirini iki kat artırabilen tek ülke olup aldı ı direkt yabancı yatırımlar (FDI) dünya toplamının %40’ını olu turmaktadır (Karakoç, 2005, s. 297). Çin’in bu denli fazla yabancı yatırım almasının sebebi ise 1998’den sonra ekonomisinin bir patlama yapmasıyla dünyanın her yanından irketlerin fabrikalar kurarak sendikasız ucuz i gücünden yararlanmak için akın etmesi olmu tur (Becker, 2007, s. 240).

Böylelikle, küresel çapta etkinli e ula an Çin’de halen devlet sektörü

ekonomide a ırlı nı korumaktadır. Çin, Aralık 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ/WTO) üye olarak parametreleri yeniden tanımlanan uluslararası ekonomiye kendine özgü rekabet anlayı ı ile entegre olmayı hedeflemi tir (Dokuzlar ve ark., 2006, s. 299). Çin'in bir yandan tekstil ve konfeksiyon ürünleri ba ta olmak üzere birçok dalda DTÖ üyeli inin getirdi i imkânlar ile dünya pazarlarına giri te yeni avantajlar elde etti i, di er yandan ihracata ola anüstü boyutlara ula abilen devlet te vik ve destekleri sa lamayı sürdürdü ü ve bunun sonucunda da Çin mallarının dünya pazarlarındaki hâkimiyetinin fazlasıyla hissedilmeye ba landı ı görülmektedir (Tatlıdil, 2005, s. 41).

Çin, hızla geli en ekonomisinin itici gücüne adım adım güçlendirdi i ordusunun sinerjik etkisini de katarak küresel güç olmayı hedeflemektedir (Dokuzlar ve ark., 2006, s. 315-316). Bununla birlikte, askerî modernizasyon Çin'in kapsamlı planı içinde ilk önceli e sahip bir konu olmayıp ekonomik kalkınma ve sahip olunan potansiyel ile ülkenin savunma ihtiyacı sa lanabilmektedir. Bunun için Pekin 30-40 milyar ABD doları harcadı na inanmaktadır. Hatta Çin'in ekonomik ve sosyal geli mesini tehlikeye atmadan bu miktarın üzerinde bir harcama yapması mümkün olmaktadır. Çünkü savunma harcamaları toplam hasılanın % 2 si civarında bir orana sahiptir (Denker, 2000, s. 40).

Küresel arenada uluslararası sistem dinamikleri de i irken muhtemel yeni dünya düzeni üzerine kurgulanan senaryolar da gün geçtikçe artmaktadır. Bütün bu senaryoların ortak paydası ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu yeni düzende etkin ve belirleyici bir güç olaca ı fikridir (Öztuna, 2005, s. 277).

Yeni dünya düzeninin medeniyetler arası etkile im üzerine in a olaca ı varsayımını göz önüne alındı nda, Konfüçyen medeniyetin etkin oldu u Do u Asya'da, bu medeniyetin do um yeri olan Çin'in, medeniyetinin tarih, kültür gibi birikimlerini, sahip oldu u jeopolitik konum ve demografik güçle birle tirmesi ve bunu istikrarlı bir siyasî idare ile desteklemesi durumunda ba aktör rolünü üstlenmesi çok zor bir ihtimal olarak görünmemektedir (Öztuna, 2005, s. 277). Çin, kendi üretimini düzenlemek için teknoloji satın alınmasından yana tercihini ortaya koymu durumdadır (Denker, 2000, s. 40).

Hızla büyüyen ekonomi, 1,3 milyara ula an nüfus potansiyeli, on milyon kilometrekarelik geni bir co rafyayı kapsayan jeostratejik konum, bölge ülkeleriyle 2800 kilometreye ula an do rudan kom uluk ili kisi ile birlikte neredeyse bin yılı a an tarihsel bir geçmi , Çin'e bölgesel rekabette büyük avantaj sa layan etmenler olmaktadır. ABD'nin eski güvenlik danı manlarından Zbigniew Brzezinsky'nin tanımıyla Sovyetler Birli i'nin da ılmasıyla geli en uluslararası ortam Çin'e Mo ol istilasından bu yana ilk defa Türkistan'a dönme imkânı sa lamı ve tarihî ipek yolunu Çin'den ba layacak ekilde yeniden yapılandırma fırsatını sunmu tur (Andican, 2006, s. 10).

3.3.Çin'in Türkistan Politikası

Çin yönetimi 1978 yılında tarihsel önemde bir karar alarak; ülke ekonomisinin merkezi planlamadan a amalı olarak sosyalist pazar ekonomisine geçi yapmasının önünü açmı tır. Çin ekonomisi, reform süreciyle e zamanlı olarak dı dünyaya da açılmı tır (Büyükba , 2004, s. 193). Çin'in, Batı Türkistan Cumhuriyetleri ile 1980'lerin sonlarında ekonomik ili kileri hızlandırmasını, Sovyetler Birli i'nin da ılması ve Batı Türkistan Türk Cumhuriyetleri'nin gündeme gelmesi takip etmi ve dı politikada ciddi bir de i im sürecinin ba lamasına sebep olmu tur (Tika, Kafkasya ve... 1996, s. 113, Andican, 2006, s. 8). Çin'in Türkistan politikasında, normal siyasî ve diplomatik ili kileri geli tirmek, e itim, teknoloji, sa lık, ula ım, turizm, gümrük engellerini kaldırmak, kar ılıklı yatırım yapmak ve dostluk kom uluk (Ekrem, 2003, s. 146) dı ında Avrupa ve Orta Do u ile kendi arasında siyasal, ekonomik ve kültürel bir köprü görevi gördürmek amacı vardır. Di er amaçları sınır güvenli inin sa lanması, Do u Türkistan'daki ba ımsızlık hareketinin kontrolü, bölgede ekonomik hegemonyanın gerçekleştirilmesi ve enerji güvenli inin sa lanması eklinde sıralanabilir (Andican, 2006, s. 11). Bunlar Çin'in Batı Türkistan ile ili kilerinin güvenlik parametlerini belirleyen anahtar sorunlardır. Bu sorunlara uyu turucu kaçakçılı ı da eklenebilir (Tika, Kafkasya ve..., 1996, s. 113).

1990'lı yılların ba ında, Çin'de "Batıya Açılı " (Batı Türkistan'ı kastediyor) ifadesi, popüler olmaya ba lamı tır. Lanzhou Üniversitesinde pek Yolu hakkında düzenlenen bir toplantıda bazı konu macılar Batıya Açılı sloganını benimsediklerini göstermi lerdir. Ardından bu kelime, özel nitelik kazanmı ve

Çin’de yaygınla maya ba lamı tır. 1995 yılında, Ni Guoliang’ın hazırladı ı “Batıya Açılı : Çin’in Kuzeybatı Bölgeleri ile Orta Asya’daki Be Ülke ile Olan İlişkiler Hakkındaki Ara tırmalar” isimli kitabı her yönüyle Batı Türkistan’a açılmanın önemini ve gereklili ini vurgulamaktaydı (Ekrem, 2003, s. 133). Pekin ve Batı Türkistan devletleri arasındaki diplomatik ilişkiler; özellikle Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan’ı ziyaret eden en büyük Çin heyetine başkanlık eden Çin Devlet Başkanı Li Peng’in Nisan 1994’deki Batı Türkistan turu sırasında ekillenmiştir. Bu seyahat sırasında, Çin Başkanı, Pekin’in Batı Türkistan devletleri ile ilişkilerinde dört prensibi vurgulamıştır. Bu prensipler; barışçı komünizm, kamu refahı, seçenek özgürlüğü (geçici modelini tercih ederek) ve bölgesel istikrarın desteklenmesidir (Tika, Kafkasya ve..., 1996, s. 113). Bu ziyaretin amacı bölgedeki düzensizliği sonlandırmak ve Çin’in bir tehdit unsuru olarak görülmesini engellemektir. Çünkü Çin bu bölgede ileride ortaya çıkabilecek Türkçü akımların (özellikle Uygurlarda) güçleneceğini düşünmektedir (Hunter, 1996, s. 126). Başkan bu konu masında kararlı siyasî ilişkiler, ekonomik işbirliği, Batı Türkistan’ın iç ilişkilerine Çin’in katkı masası, sınır ticaretinde ekonomik işbirliği için son derece mecazi anlamı olan Yeni İpek Yolu’nun yaratılması gibi hususlarda tanımlanan Çin-Batı Türkistan ilişkilerinde yeni bir çağdan bahsetmiştir (Dillon, 2001, s. 70).

Pekin Batı Türkistan ile olan ilişkisini peki tirmek için “Büyük İpek Yolu” projesini ortaya atmıştır, kara ve demiryolu bağlantısını hızla kurmuştur. 1990’da Batı Türkistan’da açılan Trans-Avrasya demiryoluna 1992’de Almatı (Kazakistan) - Urumçi (Doğu Türkistan) bağlantısı yapılarak Çin ve Batı Türkistan arasında düzenli bir ulaşım sağlanmaya başlanmıştır (Çolako lu, 2008, s. 168). Böylelikle ucuz Çin tüketim malları bölgeyi sarmıştır. Batı Türkistan ülkeleri Çin’in Pasifik sahillerinde çıkışı imkânı bulmuştur. Batı Türkistan’ın bütün ulaşım ve iletişim irtibatları Rusya üzerinden olduğu için Çin üzerinden denize ulaşmak, Batı Türkistan Cumhuriyetleri’ne farklı ulaşım kanallarından dünyaya açılmak konusunda yardım edecek hem de Moskova’ya olan bağımlılıklarını azaltacaktır (Tezkan, 2002, s. 142)

Çin, Batı Türkistan’ın Rusya’ya olan ekonomik bağımlılığının yanı sıra siyasi bağımlı da zayıflatma ihtiyacı duymuştur. Bu yüzden kendisini Batı Türkistan

Cumhuriyetleri'ne "komünist sistem içinde kalarak ekonomik açıdan hızla kalkınan bir devlet modeli" olarak sunmaya başlamıştır. Eski komünist kadroların içinde bulunduğu ve gerekli demokratik açılımları yapma konusunda isteksiz davranan bu devletler için Çin deneyimi iyi bir seçenek olacaktır. Bunun sonucu Çin, Batı Türkistan'a nüfuz etme konusunda Rusya, Türkiye, İran gibi diğer bölge ülkelerine göre avantajlı görünmektedir (Çolakoğlu, 2008, s. 164).

Pekin, Büyük Stratejisini gerçekleştirmek için kuzeybatı bölgesinde güvenlik alanı yaratmak ve böylece bütün gücüyle Asya-Pasifik bölgesine yönelme stratejik planını gerçekleştirmek arzusundadır. Fakat Çin, Türkistan'da faaliyetleri yaparken, bölgede Türk Cumhuriyetleri arasında filizlenen ortak savunma mekanizmasıyla, Rusya'nın bölgedeki etkisiyle, NATO'nun bölgede sürdürmekte olduğu Batı Türkistan Tugayı sistemiyle ve ABD'nin bölgedeki birleşim stratejisi ile karşı karşıya kalacaktır. 21. yüzyılda, zengin enerji kaynaklarına ve önemli stratejik konuma sahip olan Batı Türkistan'da, barış ve güven ortamı yaratılamaz ise, son derece savunmasız ve dışarıya açık olan bu bölge, büyük güçlerin çekilmesiyle Zeynep Brzezinski'nin dediği gibi "Avrasya'nın Balkanları'na" dönüşebilir (Brzezinski, 1998, s. 112-113).

3.3.1.Ortak Sınırlar

Rusya ve Batı Türkistan Cumhuriyetleri için Sovyet döneminden kalan sınır sorunları tehdit olmaya ve Çin ile ilişkilerin gelişmesine engel olmaya devam etmektedir (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 163-164). Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile Çin lideri Jian Zemin, 23 Nisan 1997'de Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanlarını da aralarına alarak, uzunluğu 7300 km olan ortak sınır için güvenlik anlaşması imzalamışlardır. Anlaşmaya göre iki tarafında da asker ve silah indirimine gidecekleri bu sınırın 4300 km'si Rusya ile Çin arasında olup kalan 3000 km'si ise Çin'in Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la olan sınırı olacaktır. Çin bu anlaşmayla Uygur ayaklanmasını kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır (Bal, 1998, s. 112).

Kırgızistan ve Kazakistan, Çin ile yapılan sınır anlaşmaları yüzünden içeride ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştır. Kazakistan ve Kırgızistan'ın Çin ile olan

sınırının tespit edilmesi, bu ülkelerin Çin lehine toprak bırakmasını gerektirdi i için kamuoyunda oldukça tepki çekmi tir. Kırgız Parlamentosu Mayıs 2002'de 110 km'lik sınır boyunca uzanan tartı malı Uzeng-Ku drenaj sahasını Çin'e bırakmayı içeren bir kararı kabul etmi tir. Bu yüzden Kırgızistan muhalefeti ülkeyi toprak kaybına uğrattı ı için Cumhurbaşkanı Askar Akayev'i devlete ihanetle suçlamı tir. Tacikistan, sınır tespit edilirken Çin'e nispeten daha küçük bir toprak parçasını bırakmı tir. Batı Türkistan ülkelerinin toprak tavizinde bulunması, çekindikleri büyük bir güç olan Çin'le iyi ili kiler kurmanın bedeli olarak yorumlanabilir. Batı Türkistan ülkeleriyle Çin arasındaki muhtemel sınır anlaşmazlıkları sınır güvenli ini kökünden etkilemese de bu ülkelerin Çin'le olan ikili ili kilerine ve çok taraflı i birli i projelerine zarar verebilir (Çolako lu, 2008, s. 163).

3.3.2.Çin ve Rusya arasında Batı Türkistan

Batı Türkistan'da Çin-Rusya stratejik yakınlaşmanın temelini oluşturan enerji hidrokarbon zenginlikleri paylaşmak, etnik grupların taleplerini bastırmak veya desteklemek, salâmî militanlar, uyuşturucu trafi i, etki alanını genişletmek veya olanı kaybetmemek (Devlet, 2003, s. 270), bölgedeki Batı'nın ve NATO'nun artan etkisini kontrol altına alma iste i ve enerji alanında çatışan menfaatleri oluşturmaktadır (Tezkan, 2002, s. 143).

Ba lanğıçta, Batı Türkistan bölgesinin güvenli inin sağlanması görevi büyük ölçüde bölgenin geleneksel güvenlik garantörü Rusya'ya terkedilmi ti. Çin, ulaştırma, ticaret ve ekonomik bağların güçlendirilmesi konularına dikkatini yoğunlaştırmı tı (Tezkan, 2002, s. 141). Çünkü Çin, Rusya'nın Batı Türkistan ülkeleriyle ilgili olarak, Do u Türkistan'ın kontrolünü tehlikeye düşüren, Pantürkçü ve siyasal salamcı hareketler de dâhil olmak üzere istikrar sağlayıcı bir rol oynadığını düşünmekteydi. Bu bağlamda Ruslar Türkistan'da "büyük ortak" rolünü oynamaktaydı.

Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan'dan gelen ortak bir delegasyonun oluşumu ile gerçekleştirilen sınır güvenli i toplantılarında askerî birliklerin azaltılması müzakere edilmi , Başkan Yeltsin Aralık 1992'de Çin'e yaptığı ziyaret sırasında da bu konuyu gündeme getirmi tir (Dillon, 2001, s. 65-66). Öyle

anılmaktadır ki Batı Türkistan'da Rusya'nın geleneksel rolünü sorgulamaya kalkı madan Çin, bölgede ısrarlı bir şekilde uygun bo lukları dolduracak girişimler yapmaktadır.

Bu bo luklar Rusya'nın sınırlarını a an ekonomik ve askeri alanlardadır. Rusya, neo-emperyal yönelimlerine ra men henüz Batı Türkistan devletlerine gerçek bir güvenlik emsiyesi sunmaktan acizdir. Rusya, 2000 A ustos'unda gerillalarla ba ı derde giren Özbekistan yönetiminin Çin'den aldığı yardımlarla hayal kırıklı na u ramı tır. Özbek yönetimi, hem Rusya'dan bu konuda yardım istedi ini reddetmi , hem de bölgede Rusya'nın eline güç vermekten kesinlikle kaçınmı tır. Ancak, di er Batı Türkistan devletlerinin Özbekistan'ın bu gücünden olan rahatsızlıkları, Rusya veya Çin'in yakın gelecekte bölgede askerî varlıklarını bulundurmalarına yol açabilecektir. Çin'in Pakistan'ı terk ederek Batı Türkistan devletlerine yardım teklifi Batı Türkistanlı liderleri Rusya'ya kar ı biraz olsun rahatlatan bir etkindir (Karasar, 2001, s. 259).

Çin'in Batı Türkistan ile ikili ili kilerindeki tutumunun temeli sadece bölgede sa layaca ı do rudan çıkarlar olarak görülmemelidir. Nitekim Çin için Batı Türkistan Rusya ile olan ili kilerde bir paravan yada bir araç görevini görecektir. Giderek artan enerji ihtiyacı sebebiyle gelecekte Rusya'ya daha fazla ba ımlı hale gelme endi esiyle Rusya ba lantısı olmayan enerji yolları bulma gereklili i Çin'i Batı Türkistan'a yakla tırmaktadır (Dokuzlar ve ark., 2006, s. 308–309).

3.3.3.Çin'in Türkistan Politikasında Enerji Faktörü

Çin'in hızla geli en ekonomisi ile do ru orantılı olarak enerji talebi de artı göstermi tir. 2000 yılında 227 milyon ton olan Çin petrol tüketiminin 2010 yılında 355 milyon ton, 2020 yılında ise 506 milyon tona çıkaca ı hesaplanmaktadır (Adıbelli, 2004, s. 130). Bu verilere göre, 2003 yılında 80 milyon ton petrol ithal eden ülkede bu de er ülkenin toplam petrol talebinin %30'una denk gelmektedir. Tahminlere göre 2010 yılında Çin'in ithal etti i petrol oranı toplam talebinin %61'ine, 2020'de ise %77'sine denk gelecektir (Öztuna, 2005, s. 279).

Çin'in enerji ihtiyacını kar ılamak üzere hazırladı ı üç ana projesi

bulunmaktadır: Bunlardan biri, Hazar enerjilerini boru hattıyla Çin'in kuzeybatısından; yani Do u Türkistan'dan sanayile mi güney bölgelerine transfer etmek; ikincisi, Kazakistan'dan boru hattı aracılı ıyla petrolü güneye indirmek; üçüncüsü ise, Do u Sibiry'a'da bulunan Angarsk ehrinden Çin'in Daqing ehrine uzanan 2400 kilometrelik enerji boru hattıdır (Adıbelli, 2004, s. 235).

Çin'in Batı Türkistan'dan enerji ithalatına yönelik ilk giri mi, Haziran 1997'de gerçekleşmiştir. CNPC (Chinese National Petroleum Company), Kazakistan'ın Aktubinsk petrol irketinin yüzde 60 hissesini 4,3 milyar dolara satın almıştır. Ayrıca, Çin ile Kazakistan arasında Batı Kazakistan ile Çin'in Do u Türkistan bölgesini ba layacak 3000 km'lik bir petrol boru hattının yapımına da karar verilmiştir. Kazakistan bölümünün ikinci etabını olu turacak 998 km'lik Atasu-Ala anko petrol boru hattının, Kazakistan'ın batısından orta kesimlerine uzanan ve yapımı 2003 yılında tamamlanan ilk etap Atrou-Kenkiyak boru hattı ile Atasu'da birle erek, Çin'in Kazakistan sınırında yer alan Ala anko sınır kapısına kadar uzatılması hedeflenmiştir. Atasu-Ala anko bölümünden Mayıs 2006'da petrol sevkiyatına ba lanmıştır. Atasu-Ala anko hattı ile ilk a amada yılda 10 milyon ton petrol ta nınacak olup, 2011 yılına kadar ana hat uzunlu unun 3.000 km'ye tamamlanması ile kapasitenin 20 milyon tona çıkarılması hedeflenmektedir. Söz konusu petrol boru hattı ile Çin'in yıllık petrol ithalatının 1/6 'sını kar ılayacağı öngörülmektedir (Dokuzlar ve ark., 2006, s. 306).

Çin enerji ihtiyacının bir bölümünü Türkmenistan'la yaptığı do al gaz ve petrol aktarım projeleri ile çözüme kavu turmu tur. Çin Devlet Ba kanı Jiang Zemin'in 6 Temmuz 2000 tarihinde Türkmenistan gezisi sırasında, Çin ve Türkmenistan arasında ortak deklarasyon dı nda Çin'in Türkmenistan'a indirimli kredi açması ve petrol-do al gaz alanlarında i birli i yapılmasını da kapsayan bir anlaşma varılmıştır (Ekrem, 2003, s. 147). 2006 ilkbaharında, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov'un Pekin ziyareti sırasında iki ülke arasında 30 yıl süreli ve 50 milyar metreküp/yıllık bir do al gaz antlaşması imzalanmıştır. Mayıs ayı içinde de Türkmenistan Devlet Bankası ile Çin'in Eximbank'ı arasında, Türkmenistan'ın en büyük do al gaz üretim alanı olan Devletabad-3'ün modernizasyonunda kullanılacak makinelerin ve araçların alımı için 200 milyon Yuanlık uzun vadeli bir kredi sözleşmesi yapılmıştır (Andican, 2006, s. 20).

Çin, Kazakistan ve Kırgızistan'da hidroelektrik enerji alanına da girmi , ayrıca Özbekistan'da doğ al gaz ve petrol alanlarında yatırımlar yapmıştır (Andican, 2006, s. 17). Çin Ulusal Petrol şirketi, Exxon ve Mitsubishi ortaklığıyla “Enerji pek Yolu” boru hattı projesini ortaya atmıştır. Buna göre Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan üzerinden dö enecek 4.161 mil’lik boru hattı, Do u Türkistan üzerinden Çin’e ulaşacaktır. Bu projenin tahmini maliyeti 10 milyar dolar civarındadır (Çolako lu, 2008, s. 172–173).

Çin, Hazar petrol ve doğ al gazının sadece Batı’ya taşınmamasını sağlamada ısrarlıdır (Tezkan, 2002, s. 142). Çin’in Batı Türkistan ülkelerini enerji i birliği içine sokma çabaları, büyüyen enerji alanında üretim-talep boşluğunun doğrudan bir sonucudur (Naskali, 2003, s. 425). Bu yüzden, bir yandan Batı Türkistan Türk Cumhuriyetleri’ne ekonomik destek vermekte bir yandan da bölgeden hammadde almaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Çin açısından Batı Türkistan’ın güvenli enerji transferi için istikrarlı ve kontrol altında olması gerekmektedir (Adıbelli, 2004, s. 235).

Çin enerji ihtiyacını başka ülkelerden de sağlamaktadır. Günümüzde Çin petrol ithalatının %20’sini Orta Do u ülkelerinden silah kar ılı nda yapmaktadır (Ekrem, 2003, s. 147). Ortado u’nun jeopolitik konumu nedeniyle huzura kavu amaması Çin’i Batı Türkistan’a iten en önemli faktörlerden biridir (Öztuna, 2005, s. 279). Çin için enerji arzının devamlılığı da, en az sahip olunan enerjinin miktarı kadar önemli olacaktır. Dolayısıyla, Batı Türkistan, Çin için, Orta Do u’ya ulaşmada basamak olarak kullanılabilir olması açısından da önemlidir. Batı Türkistan ve Orta Do u arasında Çin’in öncülü ünde kurulacak boru hatları a 1, Çin’e önemli avantajlar sağlayabilir (Çolako lu, 2008, s. 8).

3.3.4.Çin’in Bölgesel Güvenlik Yaklaşımı ve Terörizm

2001 yılındaki gelişmeler Çin’in Avrasya projesini sekteye uğratmıştır. Kuzey ittifakı lideri Ahmet Şah Mesut’un öldürülmesi, 11 Eylül saldırısı ve akabinde ABD’nin Afganistan operasyonu ile bölgeye girişi ve El Kaide’nin artan etkisi bu sekteye sebep olmuştur. Aynı zamanda Taliban iktidarının sona ermesi de Çin’i sıkıntıya sokmaktadır. Çin, Taliban aracılığıyla Do u Türkistan İslamî Hareketi

mensubu Uygurların Afganistan'daki kamplarda e itilmesinin kontrol altında tutulması sa layıp, kar ılı nda ise bir takım sivil yatırımlar ve askerî donanım yardımları öngörölmü tür. Dolayısıyla Çin, Taliban'la olan ili kilerini terörle mücadele kapsamında i birli i olarak adlandırmı tır (Büyükba , 2005, s. 232).

Çin, bölgesel istikrarsızlık ve çatı maların kendi topra na sıçramaması için gerilimden uzak barı çı bir politika takip etmektedir. Bölgesel istikrarın korunması ekonomik çıkarlarına uygun dü tü ü gibi ulusal güvenlik ve toprak bütünlü ünün korunması bakımından da bölgede barı n hâkim olması Çin'in çıkarına uygun dü mektedir (Büyükba , 2005, s. 232). Batı Türkistan; Rusya ve Batı için Çin tehdidine kar ı, Çin için ise batıdan gelecek tehvide kar ı bir güvenlik alanıdır. Bu ülkelerin etkinliklerini artırmak için bir hedef, daha fazla etkinliklerini yaygınla tırbilmeleri için de bir üs olma de erindedir. Bölge ve evrensel güçler Türk Cumhuriyetleri'ni hesaba katmayan politikalar üretilmeyece ini anlamak zorundadır (lhan, 2003, s. 40).

3.3.5.Türkistan'da Askerî Üsler ve Anla malar

Afganistan harekâtı sırasında ABD, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da askerî üsler kurmu tur. (Çolako lu, 2008, s. 160) Ya anan bu geli me kar ısında Batı Türkistan ülkeleri kendilerini bir ikilemin içerisinde buldular. Bir taraftan Amerika'nın bölgedeki varlı ı onlara dı politikada alternatiflerini artırma ve böylece Rusya ve Çin'in etkisinden uzakla ma imkânı sa larken, di er taraftan terörizm bahanesiyle Amerika'nın bölgeye yerle meye çalı ması onları büyüyen tehlikeye kar ı Rusya'yla yakınla maya itmi tir. Bugün 11 Eylül'ün ortaya çıkard ı psikolojik atmosferde, Rusya ve Çin bölgedeki askerî varlıklarını koruma adına, Amerika ise bölgeye nüfuz etmek adına terörizmi bahane olarak kullanmaktadır (Özcan, 2005, s. 319). Ayrıca ABD 'nin Hindistan ile askerî konular dâhil olmak üzere her alanda geli en ili kileri, Çin'in çevrelenme korkusunu körüklemektedir. Pekin'in bundan sonraki amacı Amerikan askerî varlı ını, kapasite, süre ve görev açısından, mümkün oldu nca sınırlamak olacaktır (Çolako lu, 2008, s. 160). Bu amacını gerçekle tirebilmesi için bölgede en hızlı nüfuz edebilece i ülkelere yakınla ma çabasındadır.

Bu bağlamda Çin ile Batı Türkistan Cumhuriyetleri arasında askerî mübadelenin giderek artması ve Çin askerî heyetlerinin Batı Türkistan Cumhuriyetleri'ni ziyaret ettiği görülmektedir. Türkmenistan Savunma Bakanı Eylül 1996'da Çin'i ziyaret etmiş ve Çin ile askerî eğitim ve askerî teçhizat konularında işbirliği yapmakla ilgilendiklerini söylemiştir (Tezkan, 2002, s. 141-142). Bu açıdan, Cumhurbaşkanı Hu Guafeng'in göreve geldikten sonraki ilk resmi ziyaretlerini Haziran 2003'te Kazakistan ve Moğolistan'a gerçekleştirmesi, Çin'in Batı Türkistan'a verdiği önemin bir göstergesidir (Çolakoğlu, 2008, s. 167). Hatta Çin, Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan ile askerî yardım anlaşmaları imzalamıştır. Kazakistan ve Kırgızistan'a üçer milyon dolarlık askerî yardım yapmıştır (Kasım ve Bakan, 2004, s. 147).

Çin'in bu yardımlardan bir beklentisi olduğu açıktır. Örneğin Çin, Kırgızistan güvenlik güçlerine nüfuz ederek ABD'nin bölgedeki faaliyetlerini sınırlandırabilmeyi ümit etmektedir. Çin'in kendi güvenliği açısından özellikle Kırgızistan'da bir askerî üs kurması önem taşımaktadır. Çin uygun zemin bulduktan sonra, ABD ve Rusya'dan sonra Kırgızistan'a askerî üs kuran üçüncü büyük güç olabilir (Çolakoğlu, 2008, s. 167). Son zamanlarda Özbekistan'la da askerî bağlarını güçlendirmiştir. 13 Temmuz 2000'de bir Çin askerî heyeti Tacikistan'ı ziyaret etmiştir. Çin'in teröre karşı koymak amacıyla Afganistan'la 1.000 km sınırı olan Tacikistan'a askerî birlik göndermek istediği söylenmektedir. Hindistan'ın kuzey sınırındaki Jammu ve Keşmir bölgesinden pek uzakta olmayan 28.000 km²’lik Tacik bölgesi üzerindeki iddiasından Çin henüz vazgeçmemiştir. Batı Türkistan'ın sınır bölgelerinde artan Çin askerî nüfuzu mevcut güç dengesini muhtemelen değiştirecektir (Tezkan, 2002, s. 141-142).

Çin, kendi çıkarları doğrultusunda, bölgenin barışı ve istikrarı için çalışsa da gelecekte oluşabilecek huzursuzluklardan korkmaktadır. Batı Türkistan devletlerinin ekonomik bakımdan uzun süreli olamaması, mevcut hükümetlerin iktidarda kalamaması ya da herhangi ciddi huzursuzluk yaşanması halinde Çin'in müdahalede bulunabileceği ileri sürülmektedir (Özüçü, 1998, s. 256). Çin, Batı Türkistan'a dışarıdan askeri ve ekonomik müdahalelerde bulunduğu kadar içeriden de nüfuz etme çabasıdadır.

3.3.6. Türkistan'da Çinli Göçmen Popülasyonu

Hem Rusya hem de kom u Batı Türkistan Cumhuriyetleri, Çin'in sinsice yürüttü ü nüfus yayılcılığı ndan endi e etmektedir (Tezkan, 2002, s. 149). Tahminler 21. yüzyılın ortalarında Rusya'da birkaç milyon ve hatta on milyonlarca Çinlinin ya ayaca ı ve Çinlilerin ülkenin en büyük ulusal azınlı ı olaca ı ekinde yapılmaktadır (Dyatlov, 2001, s. 323). Batı Türkistan'da da durum bundan farklı görünmemektedir.

Kırgızistan'daki Çinli göçmenler için 100 ile 180 bin arasında de i en rakamlar verilmektedir. Geçmi te Kırgız muhalefeti Çinli göçmenlerin ülkede çalı masına ve tarım amaçlı (99 yıl süreyle) toprak kiralamasına izin verdi i için Akayev rejimini "ülkeyi satmakla" suçlamı lardır. Bu göçmenlerin bir kısmı da buldukları ülkelerle Çin arasında bavul ticareti ve karaborsa yapmakta veya çe itli i sahalarına yönelmekte ve ucuz i gücü sa lamaları i sizli i etkilemektedir. Kazakistan'da ise Kazak resmî makamları, ülkede 100 bin civarında Çinli göçmen oldu unu öne sürmektedir. Bu göçmenler i sizli e sebep oldu undan Çin hükümetinin müdahale etmesi istenmektedir (Andican, 2006, s. 19–20). Di er Batı Türkistan Cumhuriyetleri için de Kazak gazetelerinde verilen rakamlar u ekildedir: Alma Atı'da 150.000, Özbekistan'da 100.000, Kırgızistan'da 75.000 Çinli göçmen bulunmaktadır. Batı Türkistan'a geçici bir süre için girip geri dönmeyen, evlilik yaparak yerle en ya da kaçak yollarla kalan bu Çinli göçmenler sorununun önemi, bir Kazak gazetesinde öyle dile getirilmi tir (Dillon, 2001, s. 69):

"Büyük bir Sovyet nükleer deneme bölgesi olarak imdiye kadar bizim en büyük endi emiz Kazakistan'da ekolojik felaketin olu ması idi. Fakat u anda ülkemizdeki Çinli göçmenler ekolojik felaketten daha büyük bir problem, oldular. Ekonomik zorluklarımıza yardım etmek üzere gelen Çinlilerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Onlar çok para ile geldiler. Cazip kazak kızlarını arayıp buldular ve onlarla evlenmek için para teklif ettiler. Daha sonra buraya yerle mek için evler ve araziler salın aldılar. Geçmi te Ruslar da benzer metotlar kullanarak ülkemizi i gal etmi lerd. imdi Kazakistan'da 6 milyondan fazla Rus vardır. Onların ço u da ülkelerine geri dönmek istemiyor. imdi biz onlarla ya amak zorunda bırakılıyor. Gelecekte de milyonlarca Çinli ile mi ya ıyor olaca ız? Bizim çok geni topraklara sahip oldu umuz do rudur. Kom umuz Do u Türkistan da geni topraklara sahiptir; ancak bugün

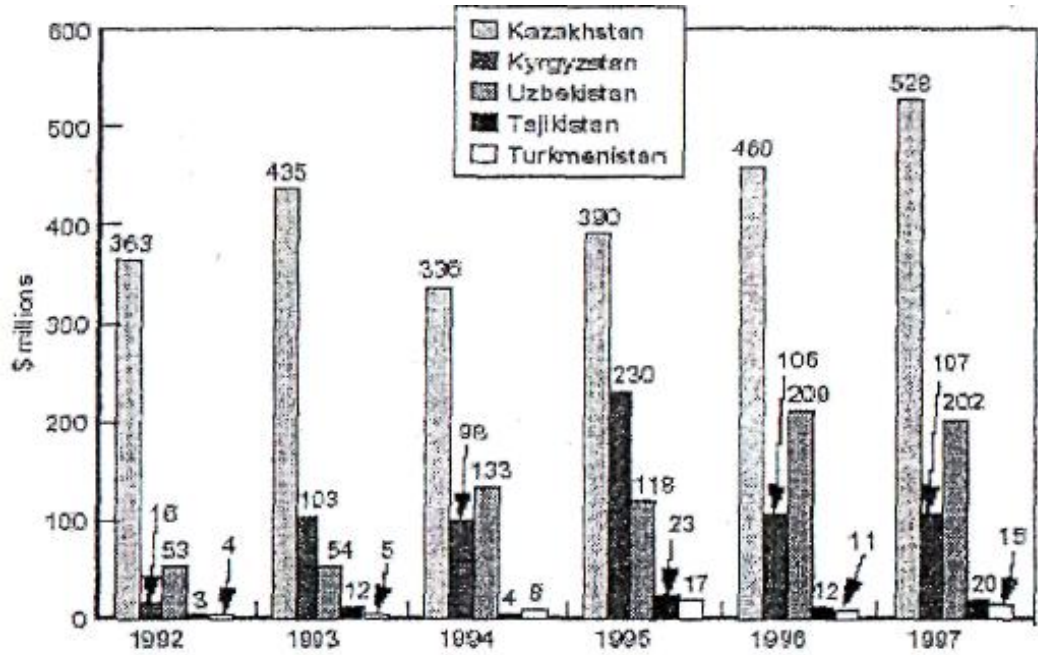
orası Çinli göçmenler tarafından istila edilmiştir. Çinlilerin her zaman bizden toprak talepleri oldu unu da unutmamalıyız. Hükümetimizin ülkemizdeki Çinli göçmenlerin sayısını durdurmak için önlemler almasının tam zamanıdır.” (Kazak gazetesi Atamekan (Anavatan) 13 Mart 1993, Eastern Turkestan Information, Nisan 1993’ten aktarma) (Dillon, 2001, s. 69).

3.3.7.Çin ile Türkistan Arasındaki Ticari İlişkiler

Çin ekonomisi açısından Batı Türkistan zengin bir enerji deposu olarak görüldüğü gibi, büyük ticari potansiyele sahip bir pazar olarak da değerlendirilmektedir. Çin’in otoriter bir siyasî rejimle ekonomik anlamda başarılı bir kalkınma hamlesi yürütmesi, Sovyetler Birliği döneminden kalma eski komünistlerin iktidarda olduğu bölge ülkeleri için cazip bir model teşkil etmektedir (Çolakoğlu, 2008, s. 167–168). Çin’in bölgedeki ekonomik stratejisi serbest ticaret bölgeleri oluşturmayla başlamıştır. Örneğin, Kırgızistan’ın Narin bölgesinde serbest ticaret bölgesi kurulan Çin hükümeti bu yolla Doğu Türkistan ile uzun bir sınıra sahip olan ülkeyi ticari açıdan kendine bağımlı hale getirerek Doğu Türkistan ayrılıkçılarına Kırgızistan desteğinin ulaşmasını engellemeye çalışmıştır (Yapıcı, 2004, s. 113-114).

Çin malları, başta Kazakistan ve Kırgızistan olmak üzere, Batı Türkistan pazarlarını istila etmiştir. 1994’e gelindiğinde Çin, Kırgızistan iç pazarının büyük bir kısmını ele geçirmiş ve ithalat sıralamasında ikinci sıraya yükselmiştir (Andican, 2006, s. 16). Çinlilerin kendi düşük kaliteli malları üzerine "made in Kyrgyzstan" etiketi koyup piyasaya sürerek ticaret ahlâkına aykırı hareket etmelerinden ikâyet edilmektedir (Tezkan, 2002, s. 149). Batı Türkistan devletlerince açılan çok sayıda Çin Ticaret Merkezi karlı ticaretin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Diğer sınır ülkesi Tacikistan’da devam eden iç savaş ve coğrafî geçiş zorlukları nedeniyle bağımsızlığın ilk yıllarında benzer bir etkileşim söz konusu olmamıştır (Andican, 2006, s. 16).

ekil 1. Çin- Batı Türkistan Ticareti 1992-1997

Kaynak: YAPICI, Utku, Küresel Süreçte Türk Dı Politikası Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya, Otopsi Yayınları, stanbul, 2004, s. 113.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan grafikte görüldü ü gibi 1992-1997 yılları arasında Çin'in bölgedeki en büyük ticari ortaklarıdır. Bu durum günümüzde de sürmektedir (Yapıcı, 2004, s. 113).

Çin'in sadece Kazakistan'la olan ticaret hacmi 1996'da 500 milyon dolara yakla mı ve bu ticaretin % 90'ı Do u Türkistan üzerinden gerçekleş mi tir. Do u Türkistan'ın Batı Türkistan ile olan toplam ticareti ise 1996'da 775 milyon dolar olmu tur. Do u Türkistan'ın 2000 yılındaki dı ticareti 2.26 milyar dolara ula mı tur. Buna ilaveten bavul ticareti ve turistler vasıtasıyla her yıl Do u Türkistan'dan 500 milyon dolarlık tüketim maddesi alınmaktadır. Bu geli melerin sonucu olarak Kazakistan, Kırgızistan ve Hong Kong, Do u Türkistan'ın en önemli ticari ortakları olmu tur (Çolako lu, 2008, s. 168).

Çin ile bölge ülkeleri arasında ulaştırma alanında da önemli adımlar atılmıştır. "Modern İpek Yolu" projesi bu adımlardan en önemlisi olarak göze çarpmaktadır (Bekar, 1995, s. 49). İpek Yolu'nun yeniden canlanması, bölgede ticaret-işletmecilik-lojistik sektörü başta olmak üzere ticareti de canlandıracaktır. 1992 yılından beri Urumçi-Almaata tren yolu ulaştırma açılmıştır (Güler, 2007, s. 324). Bu yolun Lianyungang-Lanzou-Urumçi hattına başlanması suretiyle, Kazakistan ile Çin'in doğu sahilleri arasında bir ulaştırma yolu açılmıştır. Doğu Türkistan'ı Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'a bağlayan yeni demiryolu başlangıçları tamamlanmaktadır (Dokuzlar ve ark., 2006, s. 304). Batı Türkistan Cumhuriyetleri ile Çin arasında merkezi hükümet tarafından kontrol edilen 16, bölgesel hükümetler tarafından yönetilen 12 gümrük kapısı ve sınır ticaret alanı oluşturulmuştur. Daha önce aralarında sınır kapısı olmayan Tacikistan ile de 2004 yılı içinde Tacikistan'ın Gorno-Badakh bölgesi ile Doğu Türkistan'ın Kashi eyaletini birleştirerek, Tacikistan'ı Karakorum Otoyolu'na bağlayan otoyol ve sınır kapısı açılmıştır (Andican, 2006, s. 16-17).

3.3.8.Çin'in Türkistan Politikasının Yansımaları

Çin - Batı Türkistan ilişkilerinin geçmişi 2500 yıl öncesine gitmektedir. Bugün olduğu gibi, geçmiş yüzyıllarda da Batı Türkistan, Çin için önemli bir strateji alanı oldu çünkü İpek Yolu bu bölgeden geçerek Çin'i Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlamaktaydı. Ticaretin ve güvenliğin yanında Çin, Batı Türkistan'dan iyi cins atlar alıp, bunları savaşlarda kullanıyordu. Batı Türkistan, Çin'e o devrin enerji kaynağı olan enerji alanları satıyordu. Çin, bugün de aynı bölgeden enerji ihtiyacını karşılamak için petrol ve doğalgaz almaktadır (Adıbelli, 2004, s. 226-227).

Çin'in bölgeye yönelik ilgisinin sebepleri, dünya devi olma gayesindeyken komşularına karşı kayıtsız kalamaması, bölgesel barışın sağlanması adına Çin için önemli olması, Uygurlara karşı verdiği mücadelede Batı Türkistan Cumhuriyetleri'nin yadsınamaz etkisi, Batı Türkistan petrollerine duyulan ihtiyaç, petrol boru hatlarının güzergâhında söz sahibi olma isteği şeklinde özetlenebilir (Yazıcı, 2003, s. 31-32). Görüldüğü üzere, Batı Türkistan politikasının yalnızca sınır güvenliği ile sınırlı kalmamasını istemeyen Çin, siyasî, ekonomik ve kültürel etkisini bölgede her geçen gün hissettirmekte ve zamanı gelince askerî anlaşmalar veya buna benzer bir savunma mekanizma sistemi tesis edilebileceğinin

sinyallerini vermektedir. Fakat, Çin Batı Türkistan'da bu faaliyetleri yapmak istedi inde bölgede Türk Cumhuriyetleri arasında olu makta olan ortak savunma mekanizmasıyla, Rusya'nın bölgedeki etkisiyle, NATO'nun bölgede sürdürmekte oldu u Batı Türkistan Tugayı sistemiyle ve ABD'nin bölgedeki birle im stratejisi ile kar ı kar ıya kalabilir (Erol, 2002, s. 950).

Çin, "batıya git" siyaseti altında, önce Do u Türkistan'daki durumu tam kontrolüne alarak, ülkenin insan hakları ve etnik ayrımcılık konusunda maruz kaldı ı ele tirileri temizlemek istemektedir. Bu stratejinin ikinci etabı da Batı Türkistan'daki tesir sahasını geni letmek olacaktır (Karasar, 2001, s. 258). Çinli ara tırmacılar, ülkenin 21. yüzyıla yönelik ekonomik kalkınma, güvenlik ve güçlü ülke olma yolundaki çalı malarının da bu yönden geli tirilece ini ileri sürmektedir (Ekrem, 2003, s. 135). Bu amaçla Çin, Batı Türkistan'a yönelik yatırımlarını hızla artırmak istemekte ve bölge ile organik ba larını çe itli organizasyonlar ve ikili anla malarla her geçen gün güçlendirmektedir (Dokuzlar ve ark., 2006, s. 304).

3.3.9.Do u Türkistan Sorununun Yansımaları

Asırlardır Türk yurdu olan Do u Türkistan'a Çin'in girdi i 1755'ten Yakup Bey'in iktidara geldi i 1865'e kadar süren 110 yıllık zaman, Birinci Çin stılası Devri'dir (Kurban, 1995, s.71). Çin birlikleri, Yakup Bey'in ölümünden bir sene sonra 16 Mayıs 1878'de Do u Türkistan'ın tamamını i gal ettiklerini ilan etmi lerdir. Bu tarihten sonra Do u Türkistan sadece Ka gar'da kurulan " arkî Türkistan slâm Cumhuriyeti"(1933-1934) ve li, Altay, Tarbagatay vilâyetleri kurtarılarak 12 Kasım 1944'te kurulan " arkî Türkistan Cumhuriyeti" (1944-1949) ile ba ımsızlı ı ya amı tır (Kurban, 1992, s.12). 18 Kasım 1884'te Çin imparatorunun bir emriyle bu toprakların adı, Çin'in 19. eyaleti olarak yeni toprak manasına gelen "Sinkiang"a çevrilmi tir (Hayıt, 1975, s. 30). Bunun sebebi "Türkistan" denmesinin Çin'in politikasını zedeleyen ba layıcı bir niteli inin olmasıdır. Tarihi gerçeklere ra men Çin, Do u Türkistan'ın öteden beri Çin topra ı oldu unu iddia etmektedir fakat kendi verdi i isimle kendi tezini çürütürcesine Do u Türkistan'a "Sincan" yani yeni kazanılmı toprak ismini vermektedir (Aynural, 2006, s. 259-260).

Sovyetler Birli i'nin da ılması ile Asya'da yeni sınır kom ularının ortaya ıkması ın için kaçınılmaz sıkıntılarının da ba langıcı olmu tur. Batı sınırındaki bu de i iklik , yo un Türk nüfusu barındıran Do u Türkistan ile ayrılmaz ba larını olan Batı Türkistan'daki bu yeni devletlerin, kanayan yaraların farkına varmalarını sa layabilirdi. Türkistan Cumhuriyetleri ile olan bu 3000 kilometrelik sınır sebebiyle ın'de, kendi güvenlik sınırınının Batı Türkistan'dan ba ladı ı inancı hakim olmu tur. Do u Türkistan, ülkenin altıda birlik kısmını kapsayan en büyük bölgesidir. Do u Türkistan, ülke nüfusunun on altıda birini barındırır da, ın'ın yeraltı zenginliklerinin dörtte üçü bölgede bulunmaktadır. Sincan'ın kuzeyindeki Tarım Havzasında devasa petrol ve gaz rezervleri gömülüdür. Bölge, Kazakistan'dan gelecek ham petrolün ta ınması için yapılması planlanan boru hattı açısından da önem ta ımaktadır (Kleveman, 2004, s. 115).

talya'nın en çok okunan gazetelerinden La Repubblica, Do u Türkistan'da ya ayan Uygur Türkleri'nin Pekin Hükûmeti tarafından asimile edilerek "Çinlile tirilme"ye ıalmasına bir sayfa yer ayırımı tır. Yapılan röportajlarda, Uygurlar, kendilerine zulüm yapıldı ını, kültürlerinin yok edilmeye ıalındı ını dile getirmi lerdir. Yazıda, Amnesty nternational'ın, Uygurların durumuyla ilgili hazırladı ı rapora da yer verilmi tir. Amnesty International'a göre 11 Eylül sonrası 3 bin Uygur tutuklanmı , yüzlercesi de yargılanarak ölüm cezasına varan cezalar almı tır (Orkun Dergisi, 2003, s:7).

Bu dönemde ınli yetkililer ısrarla Sovyetler Birli i'nin durumuna dü meyeceklerini belirtmi lerdir. Pekin bu amaçla Do u Türkistan'ın ın'den kopmaması ve altıncı Türkistan Cumhuriyeti olarak ortaya ıkmasını için bir dizi önlem almı tır. Pekin, öncelikle sınır güvenli ini artırarak Batı Türkistan'dan bölgeye yayılabilecek istikrarsızlıkları önlemeye ıalımı tır (Çolako lu, 2008, s. 162). Bu sebeple bir politika de i ikli ine giderek bölgeyi merkeze entegre etme yoluna gitmi tir. Bu amaçla demir yolu hatları, boru hatları yapımı gibi merkezle ili kileri attıracak giri imlerde bulunmu tur (Ercilasun, 2003, 306).

Do u Türkistan'la en büyük sınıra sahip olan cumhuriyet Kazakistan'dır. Ayrıca Do u Türkistan'da 1.100.000 civarında Kazak Türkü, Kazakistan'da ise 270.000 civarında Uygur Türkü ya amaktadır. Kazakistan'da ya ayan Uygurların Sovyetler Birli i döneminde bile örgütlü bir yapıya sahip oldukları bilinmektedir. Ba ımsızlık sonrası dönemde Kazakistan yönetimi Almatı'da Uygur kurultayı yapılmasına izin vermi ve bu kurultayda Uygurlar Do u Türkistan için otonomi ve ki isel özgürlüklerin verilmesi gibi konularda talepte bulunmu lardır. Son zamanlarda Do u Türkistan'da dola an Çin kar ıtı bazı yayınların Kazakistan'da ya ayan Uygurlar tarafından basılıp da ıtıldı ı sanılmaktadır. Do u Türkistan'la ortak sınıra sahip ikinci ülke olan Kırgızistan'da da benzer geli meler ya anmı tır. Kırgızistan'da ya ayan Uygurlara kurultay düzenleme izni verilmi , fakat di er taraftan da, Çin yönetimine "Çin'e kar ı geli ebilecek her türlü hareketin engellenece i" güvencesi verilmi tır. Do u Türkistan'la ortak sınırları olmayan di er iki Türkistan Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan yöneticileri de 1992 yılı içerisinde Çin'i ziyaret etmi ler ve kar ılıklı i birli i geli tirme yönünde çalı malar ba latmı lardır. Kendi ülkelerinde neredeyse Çin yönetimi kadar yo un baskı uygulayan bu iki lider için "Çin Modeli" gerçekten çok sevimli görünmektedir. ç sava nedeniyle kar ılıklı ın hüküm sürdü ü Tacikistan Do u Türkistan ile ortak sınırı olan üçüncü Türkistan Cumhuriyeti'dir. Muhalefetin Moskova destekli eski komünistler tarafından yenilgiye u ratılması ve muhalefet liderlerinin kom u ülke Afganistan'a geçmeleriyle birlikte Tacikistan da Çin açısından tehlike olmaktan çıkmı tır. Türkistan Cumhuriyetlerinin bugüne kadar izledikleri politikalar göz önüne alınırsa, hiçbirisinin Çin'i kar ısına almak pahasına, Do u Türkistan'da özgürlük isteyen odakları destekleyecekleri dü ünülmemelidir (Andican, 1996, s. 390). Batı Türkistan devletleri alt kimliklere sahip çıkmaları ve Do u Türkistan'ı da bir Uygur mücadelesi olarak görmeleri sebebiyle bu soruna müdahil olmamaktadırlar (Birsal, 2006, s.52). Hatta tek Çin prensibini ve temel haklarını arayan vatanda ları terörist olarak adlandırmasını bile onaylamaktadırlar.

Çin'in bu emelle bir nevi kullandı ı anghay birli i Örgütü, terör kapsamında gördü ü Do u Türkistan Türklü ü'nün mücadelesini kontrol altına almayı me rula tırmı tır. Uygurların destek alabilece ini dü üdü ü Kazakistan ve Kırgızistan'ı ekonomik ili kilerle de kendi çıkarları do rultusunda yönlendirmi ayrıca ekonomik faydalar da sa lamı tır.

3.4. anghay Birli i Örgütü

1982 yılından beri süregelen görüşmelerin sonucu, 1996'da ortaya çıkan anghay Be lisi, Çin ve eski SSCB sınır sorunları ve olası bir çatı mayı engelleyecek bir güvenlik mekanizması misyonunu üslenmi tir.

Üye ülkelerin; Batı Türkistan, Rusya ve Çin'de görülen dini-etnik akımlarla mücadele, silah ve uyu turucu kaçakçılı ı yapan örgütlere kar ı birle me, a ırıcılı a engel olma, dı tehditler nedeni ile bölgesel istikrarın bozulma olasılı ı ve küreselle me sürecinde ya anan sorunlara çözüm bulma, bölgesel i birli ini geli tirme, kar ılıklı tehdit algılamalarını önleme amaçları vardır. Ayrıca kurulu a amasına bakınca ülkelerin, Afganistan'daki tehdide ortak bir yakla ım geli tirerek çözüm bulma hedefi de gözlenmektedir (Çomak, 2005, s.19).

Neticede ülkelerin ortak tehdit algılayı mın benzer olu unun, yeni bir demokratik ve rasyonel uluslar arası düzen olu turma fikrinin (Sandıklı, 2005, s.193) ve Güney Asya'da nükleer silahlanma yar ından duyulan kaygının etkisi de mevcuttur (Adıbelli, 2006, s.36). Kurulu unda daha ziyade sınır kontrolleri ve bölgesel güvenlik amaçlı olan Ö, daha sonra üye ülkelerin terörizm ve ayrılıkçılıkla sava ma konusunda ortak noktası olmu tur. Bunun yanı sıra, üye devletler arasında daha sıkı ticaret, yatırım, kültürel, çevresel ve teknolojik ili kiler için umut veren bir çerçeve olarak algılanmı ve buna yönelik projeler geli tirilmi tir.

3.4.1. Ö'ye Üye Ülkelerin Amaçları

Üye ülkeler; Batı Türkistan enerji kaynaklarının bölgesel düzeyde de erlendirilmesine katkı sa lamak, küresel düzeyde ortaya çıkabilecek meydan okumalara kar ı daha ba arılı cevap verebilmek için örgütsel koordinasyon ve yapılanmaya gerek duymu lardır. ki büyük üyeden birinin Avrupa, di erinin de Uzak Asya devleti olmasına ra men, i birli inin ve örgüt çalı malarının yo unla tı ı alan Türkistan bölgesi olmu tur (Büyükba , 2005, s. 218).

anhangy Be lisi liderleri açıklamalarında, hiçbir ülkeyi hedef almayan bir forum olduklarını, insan haklarını bahane ederek ülkelerin iç i lerine müdahale etmek gibi tavır ve faaliyetlerin BM yasasına aykırı oldu unu ve buna kar ı olduklarını, çok kutuplu dünya düzenini benimsediklerini bildirmi lerdir (Ekrem, 2005, s. 152). Çin çok kutuplu dünya düzeni sözcülü ünü, ABD'nin baskısına kar ı durabilece i ve dayanabilece i ortaklar bulaca ı dü üncesi ile yapmaktadır. Rusya, bu konuda Çin ile i birli i içine girmi tir, çünkü ABD ve Batı'dan bekledi i deste i bulamamı tir (Büyükba , 2005, s. 225-226). Rusya Ö' de güç ve etkinli ini Çin ile payla maya mecburdur. Ancak, Rusya ve Çin arasında "ortak stratejik çıkarın" bulunmadı ı durumlarda ortaya çıkabilecek, Ö'nün i levi ve gelece ine dair farklı bakı açıları ve yakla ım farklılıkları bulundu u ortadadır (Çolako lu, 2008, s. 16). Sonuçta iki ülkenin ABD hegemonyasına kar ı güç birli i, örgütün aldı ı kararlardan da anla ılmaktadır (Sandıklı, 2005, s. 193).

1990'lı yıllar Çin-Rusya yakınla masına sahne olmu ve bu da iki büyük devletin Batı Türkistan'da i birli ine yönelik adımlar atmasını kolayla tırmı tir. Zamanla geli en bu ikili ili kiler Ö gibi kurumsal bir tabana oturmı tur (Çolako lu, 2008, s. 148). Ne Rusya ne de Çin birbirini bu enerji, ticaret ve güvenlik havzasında tek hakim olarak bırakmayı göze alamamaktadır.

SSCB döneminden beri Rusların bölgede beklentisi; ekonomik açıdan sürdüremedi i nükleer yar ı yakalayabilmek, Çin ile ili kilerdeki olası tehdidi önlemek ve askerî harcamaları azaltmaktır. Bu sebeple Gorbaçov döneminde Çin ile ba layan ikili ili kiler bu örgütün zeminini olu turmu tur (Telatar, 2005, s.164).

anhangy Birli i'nin olu um sürecini incelerken Çin açısından de erlendirdi imizde; Batı Türkistan ve Rusya'dan beklentileri, ABD ile küresel arenada ve Asya'da güç mücadeleleri, iç istikrar aray ı ları, artan enerji ihtiyacı gibi nedenler kar ımıza çıkmaktadır (Ekrem, 2005, s. 152).

Çin, öncelikle çıkabilecek istikrarsızlıkların kendi topraklarına ta ınmasını engellemek, bölge ülkeleriyle ekonomik ba larını güçlendirmek ve sınırlarını güvenlik altına almak amacıyla Ö'nün kurulu unda öncü olmu tur. Çin, 1980'de ba lattı ı ekonomik kalkınma programını uygulayabilmek için etrafında bir güvenlik ve barı

ku a ının kurulmasına özen göstermektedir. Çıkabilecek istikrarsızlıkların, ekonomik modernleşme projesini engelleyebileceği veya sıkıntıya sokabileceğinden endişe duymaktadır (Büyükbaşı, 2005, s. 218).

Çin'in yeni güvenlik kavramında yer alan yaklaşımın göre güvenliğin belli bir dümanı yoktur ve güvenliği kazanmak için birlikten geçer. Ayrıca bunun için yasaya ve belli bir mekanizmaya ihtiyaç vardır ve her alanı (siyaset, teknoloji, ekonomi, vs) kapsamaktadır (Karaca, 2004, s. 203). Bu bakı açıısıyla Çin, "Büyük Stratejisini" yani 21. yüzyılda süper güç haline gelme hedefini gerçekleştirirken bütün gücü ile Asya Pasifik bölgesine yönelmek için kuzeybatıda güvenlik alanı yaratması gerektiğinin farkındadır (Erol, 2002, s. 948).

Çin'in gözünde diğer tehdit ABD'dir. Siyasî arenada Çin ABD'nin karşısında büyük bir güç olduğunu kanıtlamak zorundadır ve bunu yakın gelecekte tek başına yapması imkansızdır. Çin, ABD'nin Batı Türkistan'da kalıcı olması ihtimalinden de rahatsızdır. ABD, Çin kaynaklarına göre 11 Eylül'den beri bölgede 12 askerî üs edinmiştir. Bir anlamda Çin, diğer ülkelerin terör adına birleşmelerini kendi hesabına kullanmaktadır (Yazıcı, 2003, s. 30).

Batı Türkistan Cumhuriyetleri ise bu foruma bağımsızlıklarını korumak, ekonomik reformlar gerçekleştirmek, bölgesel barış ortamını yaratabilmek, güvenliğini korumak ve doğal zenginliklerini dış pazarlara ulaştırabilmek gibi amaçlarla üye olmuşlardır (Büyükbaşı, 2005, s.219). Bu ülkelerin, her ülkeye eşit uzaklıkta imajı vermeleri doğaldır çünkü ekonomik, siyasî, sosyo-kültürel ve stratejik problemlerini aynı de illerdir. ABD'nin bölgede ekonomik gelişme yerine, nükleer yayılmanın durdurulması ve enerji güvenliğine önem vermesi, Batı Türkistan devletlerini Rusya'ya ve Moskova'nın hegemonya amacına karşı denge unsuru olarak Çin'e yöneltmiştir.

Siyasî irade açısından bakıldığında başka bir sebepten SSCB dönemi iktidarlarından kalan liderlerin, dini ve siyasî muhalefetleri bastıran sert iç politikalarına halktan bulamadıkları desteği dışarıdan kazanma arzularıdır (Yom, 2005, s.100).

3.4.2. Ö'nün Temeli anghay Be lisi

Örgüt, adını ilk kez 26 Nisan 1996'da Boris Yeltsin'in Çin gezisi sonunda anghay'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerinin yaptıkları toplantı ve sınır güvenli i anla ması ile duyurmu tur (Güler, 2007, s.327). imzalanan "Sınır Bölgelerinde Askerî Alanda Güvenli i Güçlendirmeye li kin birli i Anla ma"sının amacı, be ülkenin sınır bölgelerinde barı ı, istikrarı, güvenli i sa lamak, Asya Pasifik bölgesinde ve dünyada güvenli in geli tirilmesi için bir model olu turmaktır (Erol, 2002, s.947).

Taraflar birbirine kar ı tatbikat yapmamayı, alan ve sayı itibarı ile tatbikatları sınırlamayı ve sınırlarına yakın 100 km²'de olan askerî de dahil olayları rapor etmeyi taahhüt etmi lerdir (Erdo du, www.aydinlanma1923.org).

Çin, 24 yıl önce ABD-Çin arasında "Shanghai Communique"nin imzalandı ı anghay'a Boris Yeltsin'i davet ederek, bu sayede Rusya Federasyonu ile olu turulan i birli inin, ABD'nin geri çekilmesinin bir sembolü olması için anghay ehrini anla ma yeri olarak seçmi tir (Denker, 2000, s.39).

anghay Be lisi'nin öngördü ü husus; ülkelerin sınır bölgelerinde askerî alanda kar ılıklı güvenin sa lanmasıdır. Anla ma, 7000 kilometrelik sınır uzunlu unu kapsamı tır. anghay Be lisi olarak isimlendirilen bu süreçte, devlet ba kanları düzenli olarak her yıl bir ülkenin ba kentinde toplanmı lardır (Karaca, 2004, s.205).

24 Nisan 1997 tarihinde anghay Be lisi ikinci zirve toplantısını Moskova'da gerçekte tirmi tir. anghay Be lisi'nin birinci ve ikinci zirvelerinde sınır bölgelerinin güvenli i konusuna özel bir önem verildi i görülmektedir (Çolako lu, 2008, s. 163). Bu zirvede devletler "Sınır Bölgelerinde Askerî Kuvvetlerini Kar ılıklı Azaltmaya li kin Anla ma"ya imza atmı lardır. Anla ma olu turulacak bir denetleme organı tarafından kontrol edilecektir (Erol, 2002, s. 947). Bu antla manın süresi 2020 olarak belirlense de uzatılabilirli i konusunda görü birli i sa lanmı tır (Karaca, 2004, s. 204).

Buna göre sınırdaki askerî varlıklar sadece savunma kapasitesine sahip olacaklardır. Askerî güç, yalnızca savunmaya ait bölgeleri koruma ve silâh miktarlarını sınırlandırılacak, sınır bölgesindeki askerî faaliyetler hakkında üye ülkelere arası bilgi alı veri ini artırma ve effalık sa lanarak yanlı tehdit algılama olasılı mın önüne geçilmi olacaktır (Büyükba , 2005, s. 224).

3 Temmuz 1998 tarihinde, anghay Be lisi Kazakistan'ın eski ba kenti Almatı'da toplanarak üçüncü zirvesini gerçekle tirmi tir. Zirvede, barı ve güvenlik görü meleri yoluyla ülkeler arasındaki fikri ayrılık ve çatı malara çözüm getirilmesi, etnik bölücülük, terörizm, silah kaçakçılı ı ve uyu turucu gibi konularda ortak hareket edilmesi önemle dile getirilmi tir (Erol, 2001, s. 70). Ayrıca bu toplantıda iktisadî i birli i konusu da gündeme gelmi tir.

Ülkeler, çıkarların e it olarak sa lanması ve somut sonuca varılması prensiplerini esas alarak, be ülkenin ekonomik ili kilerinin derinle tirilmesi, uluslararası toplulukla birlikte Güney Asya'daki nükleer silahlanmayı durdurma ve uluslararası öngörülen nükleer yayılmayı önleme mekanizması görü üne varmı lardır (Erol, 2002, s. 947).

Zirveye, Afganistan kaynaklı çatı ma ve istikrarsızlı ın bölgesel güvenli i tehdit edebilece i hususu damgasını vurmu tur. Zirvede, terörist hareketler, a ırı dincilik, uyu turucu trafi i, saldırgan ulusçuluk ve ayrılıkçılık bölgesel güvenli i tehdit eden unsurlar olarak tanımlanmı tir (Büyükba , 2005, s. 224). Bu zirvenin bir ba ka özelli i, daha önce Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafı ile Çin tarafı arasında olu turulan iki cephe düzeninin bozularak, çok taraflı görü me zirvesinin olu turulmasıdır (Ekrem, 2003, s. 151).

25 A ustos 1999'da Kırgızistan'ın ba kenti Bi kek'te yapılan dördüncü zirve, uluslararası alanda tarafları rahatsız eden görü melerin dile getirildi i, Amerikan kar ıtı politikaların vurgulandı ı bir toplantı olmu tur. Zirvede liderlerin, çok kutuplulu u destekledi i ve insan hakları bahanesi ile ülkelerin iç i lerine kar ı lmasına kar ı oldukları vurgulanmı tir (Çolako lu, 2008, s.152). Çin'le Kırgızistan, yeni bir sınır antla ması ile 1000 km uzunlu undaki ortak sınırlarını bütün sorunlardan arındıracak bir antla ma imzalamı tir. Bi kek'teki zirvenin

sonrasında "11 Nokta Bildirisi" yayımlanmıştır. Zirveye katılan ülkeler, birbirlerinin güvenlik, egemenlik ve kamu düzenine karşı yürütülecek her türlü zararlı faaliyetlerde kendi topraklarını kullandırmama yükümlülüğünü kabul etmişlerdir (Karaca, 2004, s. 205). Ayrıca, 1999-2000 yılları arasında etnik bölücülük ve dini faaliyetlere karşı ortak operasyon planları yapılması için bir strateji önerisini kabul etmişlerdir (Ekrem, 2003, s. 152).

Shanghai Beşli Üye Ülke Güvenlik ve İstihbarat Birim Başkanlarının bir araya gelmesi örgüte bir ivme kazandırmıştır. Söz konusu zirvenin gündeminde uluslararası terörizm, bölgesel ayrımcılık, milliyetçi ayrılıkçılar, illegal silah ve narkotik ticareti ve kaçakçılık konusunda işbirliği yapma kararları alınmıştır. Üye ülke güvenlik birimleri ve istihbarat merkezlerinin koordineli çalışması hususunda memorandum imzalanarak "Beşli Üye Ülke Grubu" oluşturulmuştur (www.tasam.org/index.php?altid=54).

Tacikistan'ın Duşanbe'de 5 Temmuz 2000'de yapılan beşinci zirvede Çin, Shanghai Beşli'nin de işbirliği alanlarında da geliştirilmesini, ekonomik ve ticari işbirliğini artırılmasını öneri olarak sunmuştur. Bu zirve içerisinde Çin ve Tacikistan ortak sınırları için bütün problemleri çözen bir antlaşma imzalamışlardır (Karaca, 2007, 107). Ayrıca Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev'in geniş Asya kıtasında bir güvenlik sistemi öngören konferans önerisi -Conference of Confidence Building (CICA)- ve Özbekistan devlet başkanı Kerimov'un Batı Türkistan'ın Nükleer Güçten Arınmış Bölge (Nuclear Free Zone) ilan edilmesi teklifleri onaylanmış ve bildirgede yer almıştır (Büyükbayrak, 2005, s. 225-226).

Duşanbe'de kabul edilen bildiri, Çin'in "Tek Çin" ilkesini ve Rusya'nın Çeçenistan'daki durumunu çözecek desteği vermekteydi. Öte yandan Çin Tayvan meselesi ile Çeçenistan konusunu hep bir tutmaktadır. Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov da ilk defa bu zirveye gözlemci olarak katılmış ve bu bildiriye imzalamıştır. Putin, Shanghai Beşli'nin muhtemel genişleme hareketleri doğrultusunda adının Shanghai Forumu olarak değiştirilmesini teklif etmiştir (Bakshi, 2002, s. 140). NATO, Özbekistan ve Afganistan'daki Taliban rejiminin, gözlemci olarak bu zirveye katılmaları, uluslararası kamuoyunda örgüte karşı artan ilginin somut göstergesi olmuştur (Çolakolu, 2008, s. 153).

Çin'in anghay ehrinde, 15 Haziran 2001 tarihinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın katılımıyla düzenlenen zirvede, açıkça gözükken amaç, Batı Türkistan'da gittikçe etkili olmaya ba layan islamî hareketlere kar ı i birli i yapmaktı. Fakat Çin di er katılımcı be üyenin dı deste e olan ihtiyacını kendi hesabına de erlendirerek, bu yolla Asya'da güçlü bir ittifak olu turmayı hedefliyordu (Yazıcı, 2003, s. 30).

Çin ile sınıra sahip olmayan Özbekistan'ın örgüte katılımıyla, bu bölgesel kurulu un sınır sorunlarını düzenlemekten öte misyonlar üstlenece inin i areti açıkça verilmi tir. Ayrıca örgütün isminin anghay Be lisi'nden anghay birli i Örgütü'ne dönü mesi de bu olu umun daha kalıcı ve köklü hale gelmeye ba ladı ının göstergesi olmu tur (Çolako lu, 2008, s. 153-154). Özbekistan'ın anghay Forumuna sıcak bakmasının sebepleri u ekilde sıralanmaktadır. anghay Be lisi, bölgesel üstünlük için Özbekistan'a ihtiyaç duymu tur. Özbekistan'ın Çin ile ortak bir sınırı yoktur. Ancak Afganistan ile sınırda tır ve BDT'den Afganistan konusunda istedi i düzeyde destek alamayınca, Özbekistan, 1999 yılında BDT'nin askerî kanadı olan "Kollektif Güvenlik Anla ması"ndan ayrılmı tır. Fakat Afganistan'daki geli melere tek ba ına etki etmede yeterli olamayınca, Rusya Federasyonu'nun deste ine ihtiyaç duymu ve anghay Be lisi'ne yakla mı tır (Birsell, 2005, s. 114).

anghay ttifakı ülkelerinin Savunma Bakanları 15 Haziran 2001 Zirvesi'nde balistik füzelerin yayılmasını engelleme amacıyla 1972'de imzalanan anla maya ba lı kalma konusunda da aralarında bir anla ma imzalamı lardır. Anla mada ABD'nin saldırı amaçlı füzelerine kar ı bir ortak savunma sistemi geli tirilmesi de kararla tırılmı tır (<http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya2/0452.html>).

3.4.3. anghay birli i Örgütü' ne Geçi

15 Haziran 2001'de, Özbekistan'ın katılımıyla anghay Be lisi anghay birli i Örgütü'ne dönü türülmü tür. Liderler, anghay'ın özel bölgesi Pudong' da ekonomik i birli ini öngören anghay birli i Örgütü Beyannamesi ve anghay Anla ması'na imza atmasıyla Avrasya'da ilk olarak uluslararası bölgesel bir örgüt kurulmu tur. Batı Türkistan'da güvenlik ve istikrarın sa lanması, küresel ve bölgesel önemli

sorunlar konusunda i birli inin yapılması için üye ülkelerin dı i leri bakanları ve savunma bakanlarının her yıl bir araya gelece i, Bi kek'te bulunan Anti Terörizm Te kilatı'nın i levini arttırmak için ilgili kararların imzalanmasını hızlandırılaca ı, Kazakistan'da yapılacak “Hukuk ve Kamu Güvenli inden Sorumlu Bakanlar” toplantısında ilgili yasaların ele alınaca ı, örgütü peki tirmek için altı ülke arasında kültürel ili kilerin güçlendirilece i bildirilmi ti (Erol, 2002, s. 947-948).

anghay Be lisi, anghay birli i Örgütüne dönü türülmü ve bir forum olmaktan bir örgüt niteli ine geçmi tir. Özbekistan'ın Çin'le sınırı olmaması ve Afganistan'la kom u olması yapıdaki bu de i ikli i zorunlu kılmı tır (Karaca, 2004, s. 107). Ba ta Kazakistan olmak üzere tüm Batı Türkistan Cumhuriyetleri Özbekistan'ın bölgesel liderlik konusundaki emellerinden rahatsız oldukları için Özbekistan'ın üyeli inden rahatsızlık duymu lardır. Türkistan'ın kalbi diyebilece imiz Özbekistan'ın tarihte siyasî, askerî ve kültürel düzeyde etkin olması ve Batı Türkistan'da her ülkeyle sınırı olması sebebiyle bölgesel dengelerde her zaman hesaba katılması gereken bir ülke olmu tur. Bu yüzden Çin ve Rusya, Özbekistan'ın katılımının örgüte çok büyük katkıları olaca ı dü üncesiyle bu konuda ısrarcı olmu lar ve di er ülkeler Çin ve Rusya'nın ısrarları nedeniyle Özbekistan'ın üyeli ini onaylamak zorunda kalmı lardır. Özbekistan, Çin'in modelini örnek almı ve Moskova'ya mesafeli durmayı tercih etmi tir. Özbekistan bu denge politikasıyla ulusal güvenlik ve refahını daha iyi sa layaca ını ummaktadır. Özbekistan'ın katılımının Ö' yü güçlendirdi ine ve bölgesel a ırlı ını arttırdı ina üphe yoktur (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 193; Büyükba , 2005, s. 226).

3.4.4.Çin ve Batı Türkistan li kileri Açısından Ö

Ö, Çin çıkarları açısından çok de erli bir araçtır. Örgüt, Çin'e güvenlik sa layan bir mekanizma olmanın dı ında, aynı zamanda Batı Türkistan ile ilgili konulara dahil olmasını sa layan bir kanal, Batı Türkistan ülkeleri ile politik, ekonomik, askerî ve enerji alanlarında bir i birli i zemini olu turmaktadır (Andican, 2006, s. 7).

Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Jiang Zemin, 2000 Temmuz'unun ilk haftasında yaptı ı üç günlük Türkmenistan seyahatinde, Batı Türkistan ülkelerinin

seçtikleri yolu saygı ile karıladıklarını bildirerek, Batı'ya önemli bir mesaj vermiştir. Batı'dan insan hakları konusunda sürekli uyarı alan Çin ve Batı Türkistan ülkelerinin birlikteliği, Batı için, elbette istenmeyen bir konum yaratmaktadır. Çin süratli adımlarla Batı Türkistan'da bölgesel istikrarın en kuvvetli destekçisi haline gelmekte ve Batı Türkistan ülkeleri ile ilişkilerinin artırılması için çalışmaktadır. 1995 yılında, Kazakistan'la hızla yakınlaşan Çin, Kırgızistan üzerinde zaten büyük bir etkiye sahiptir. Nitekim, pek çok Uygur Türkünün Kırgızistan tarafından Çin'e iade edilmesi ve ediliyor olması bunun göstergesidir. Çin, Türkmenistan ve Özbekistan ile de karılıklı ticaretin artırılması ve insan hakları konusunda uluslararası platformlarda birlikte hareket etme yolu ile ilişkilerini perçinlemektedir (Karasar,2001, s. 256).

Aynı zamanda Çin, Şanghay Beşlisi'nde yer alan Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sınır ötesi suç işleme ve suçluların geri iadesi anlaşmasını imzalamıştır. Bunun, Türk Cumhuriyetleri'nde yarı yarıya ve bağımsızlık isteyen Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerine yönelik olduğu açıktır (Erol, 2002, s. 948-949).

Diğer taraftan Çin, tekelatın kalıcı altyapıya kavuşturularak çok taraflı bir işbirliği örgütü haline dönüştürülmesini arzu etmekteydi (Andican, 2006, s. 24). Böylece, "bölgesel" bir güvenlik yapısından, "birlik" bir güvenlik yapısına giden bir strateji izlenmiştir (Erol, 2002, s. 948-949). Nihayet 2001'in baharında, muhtemelen, Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya alınmasının ve Balkanlardaki olaylarda ABD tarafından dışlanmanın getirdiği hayal kırıklığı bunu gündeme getirmiştir. Aynı yılın Haziran ayında, Şanghay'da yapılan toplantıda devamlı bir sekreterlik oluşturulması, Bişkek'te bir anti-terör merkezi kurulması ve kuruluştun aynen Çin'in istediği gibi "çok taraflı bir işbirliği tekelatı"na dönüştürülmesi kararı alınmıştır (Andican, 2006, s. 25). Pekin'de 2004 yılı Haziran ayında yapılan ÖZ Zirvesi'nde Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, görüşmelerde, daha önce Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kurulması planlanan Terörle Mücadele Merkezi'nin, 1 Ocak 2005'den itibaren Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te kurulması konusunda anlaşmaya varıldığını bildirmişlerdir (Çomak, 2005, s. 21).

Teröre ve kökten dinciliğe karşı ortak mücadele hedefini ustalıkla kullanan Çin, 2001'de Kırgızistan ile ortak bir askerî tatbikat gerçekleştirmiştir. Böylece

1949'dan bu yana sürdürdü ü, sınırları dı ında (BM barı gücü hariç) askerî güç bulundurmama ilkesi de sonlandırılmı tır (Andican, 2006, s. 25).

2002 yılından itibaren, Rusya Federasyonu ve Çin i birli i yeniden güçlenmeye ba lamı ve anghay birli i Örgütü, bölgesel bir güç olmaktan çıkarak uluslararası bir güç konumuna gelmeye yönelmi tir. Bu de i iklik de Çin'in Türkistan politikasındaki üçüncü a masasını ba latmı tır. Ortak antiterör tatbikatları yapılırken ekonomik ili kiler hızla güçlenmektedir. 2003 yılından itibaren, Çin'de üretilen bilimsel ve teknik cihazların tanıtımını içeren fuarlar gibi bir çok ekonomi fuarları ve benzerleri Ta kent'te açılarak Özbekistan halkının ilgisine sunulmu tur (Birsell, 2005, s. 184).

Çin Devlet Ba kanı Hu Jintao, yaptı ı konu mada, ülkesinin uluslararası ili kilerde demokrasinin yanında yer aldı nı, her ülkenin uluslararası alanda e it bir konumda oldu unu belirtmi ; uluslararası sorunların ülkeler arasında yapılacak i birli iyle çözümlenmesi ve her devletin uluslararası hukukun yanı sıra uluslararası de erlere de saygı duyarak sorunlarını BM'nin öncülü ünde çözmesi gerekti ini vurgulamı tır (Adıbelli, 2004, s. 235-236).

Çin, ekonomik kalkınma, ülke güvenli i ve 21. yüzyılda süper güç haline gelme yolundaki "Büyük Strateji"sinin gerçekleştirilmesi için, kendisinin de içinde bulundu u ve aktif bir rol oynayabilece i, NATO ve ASEAN gibi örgütlere alternatif olan anghay birli i Örgütü'ne ihtiyaç duymaktadır (Erol, 2002, s. 948-949).

Ancak, Ö' nün Çin için özel bir önemi vardır. Ö, bir taraftan Çin'in bölgeye girmesini kolayla tırmı , di er taraftan da ABD'nin Batı Türkistan'daki varlı ının sınırlandırılmasına yardımcı olmu tur (Demirtepe, 2008, s. 17) ABD'nin gündeme getirdi i "Teröre Kar ı Global Sava " stratejisi, Ö içindeki benzer anlayı ı güçlendirmi tir ve 2004 yılı zirvesinde kalıcı nitelikte ve Ta kent merkezli olmak üzere "Bölgesel Antiterör Yapılar" kurulması kararı alınmı tır. Böylece Çin, Batı Türkistan güvenli inin sa lanması alanında güçlü ve sürekli bir aktör olma imkanını elde etmi tir (Andican, 2006, s. 25).

Ö'nün Temmuz 2005'te Kazakistan'ın baş kenti Astana'da gerçekleştirilen zirvesinden sonra yapılan açıklamada ABD varlığını artık Avrasya'da istemediklerinin altını çizmişlerdir. Bu görüşün yansıması da Kerimov'un, Özbekistan topraklarındaki "Karshi-Khanabad" üssündeki ABD uçaklarının uçuşlarının sınırlandırılacağını ve üssün kapatılacağını açıklaması, Kuzmanbek Bakiev'in, Kırgızistan'daki ABD'ye ait "Manas ve Hanabad" üslerini kapatma kararı olmuştur (Birsell, 2006, s. 169-170).

Stratejik çevresini iktisadî sebeplerden dolayı Avrupa kıtasına kadar geliştirmek isteyen Çin için Ö bulunmaz bir fırsat olmuştur. Batılı birçok yazarın görüşünün aksine, Çin'in bu örgütü kurmadaki amacı Doğu Türkistan sorunu değil, daha çok bölgesel güç olma isteğinin bir yansıması olarak çevreyi kontrol altına alma arzusudur. Şanghay yapılanmasının kuruluşunda, Çin'in merkez - çevre dengesinin gözetildiği açıktır (Adıbelli, 2004, s. 226). Çin, Batı Türkistan ülkelerine siyasetlerinde de değişiklik yaptırabilecek Türkiye ve ABD'nin Ö'ye katılmasını kesinlikle istememiştir. Diğer ana kurucu olan Rusya'nın görüşleri de aynı doğrultudadır (Karaca, 2004, s. 209).

Çin, tüm Batı Türkistan enerjisine talip olduğu yönünde bir görüntü çizmektedir. Kuzey Kazakistan'daki petrol sahalarının yanı sıra, Jiang Zemin, Türkmenistan seyahatinde, Türkmenistan'dan sıvılaştırılmı doğalgaz alımını anlaşması yapmasına ek olarak, 11 milyar dolara mal olacak bir boru hattı projesi teklifi götürerek, Türkmen gazının talepleri arasına girmemiştir (Karasar, 2001, s. 256).

Bütün üye ülkeler, giderek artan ve şiddet içeren etnik ve sınımsız sızmaları bastırma ihtiyacı gibi kaygılar taşımıştır. Fakat daha küçük komşularının tersine Moskova ve Pekin, özellikle uzun yıllar kendi doğalgaz etki alanı olarak gördükleri bir bölgede doğrudan ABD hegemonyasıyla karşı karşıya gelmeyi istememiştir. Bağılgıcından kısa bir süre sonra, Ö, başka konuların yanında, ABD'nin Ulusal Füze Savunma Sistemi'nin akıldışı olduğu, Anti-Balistik Füze Antlaşması'nın bütünlüğünü ve Çin ile Tayvan ana karasının tek temsilcisi olarak Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin meşruluğunu belirten ortak bir bildiri hazırlamıştır. Bunlar; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın Ö'nün oluşumundan önce dile getirmedikleri ya da seyrek olarak dile getirdikleri konulardır. Ayrıca,

a irtıcı olmayan bir ekilde, sözü edilen Moskova ve Pekin'in derinden savunulan çıkarları, bu ço ulcu yeni örgütün u an resmi pozisyonu olmaya ba lamı tır. Ö, üye ülkeler için, özellikle de Rusya ve Çin için, uluslararası kamuoyuna siyasî görüşlerini iletebildikleri bir podyum haline gelmi tir (Yom, 2005, s. 97).

Bu örgütte, Çin-Rusya ili kisi ayrı bir yer tutmaktadır. Çin, Batı Türkistan Cumhuriyetlerini içine almayan Rusya ile "21. Yüzyıla Yönelik Stratejik ve Birli i Ortaklık li kisi" ni tesis etmi tir ve her zirvede, Çin-Rusya liderler zirvesi de yapılmaktadır. Batı Türkistan Türk Cumhuriyetleri BDT'nin üyesi olmalarına ve Ö'de ba ımsız ülkeler olarak e it düzeyde bulunmalarına ra men, Çin kendi çıkar politikasından dolayı farklı tutum sergilemektedir. Bu durum Çin'in Batı Türkistan ülkeleriyle "21. Yüzyıla Yönelik Stratejik ve Birli i Ortaklık li kisi"ni tesis etmeyece ini veya gerek görmedi ini, kendi siyasî-ekonomik çıkarları do rultusunda Batı Türkistan'ı kullanmak istedi ini ortaya çıkarmaktadır. Çin sadece Batı Türkistan Cumhuriyetleri'yle "Kom uluk ve Dostluk birli i li kileri"ni in a etmi tir (Ekrem, 2003, s. 149).

Çin ve Rusya ile Batı Türkistan Cumhuriyetleri'nin beklentileri farklıla maktadır ve bu durum Ö içindeki entegrasyona olumsuz yönde yansımaktadır. Ayrıca ba ımsızlık sonrası geçi sürecinde zor durumda bulunan ekonomileri için kaynak arayışında olan Batı Türkistan Cumhuriyetleri'nin bu beklentilerini Çin ve Rusya'nın karşılayabilecek gücü bulunmamaktadır (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 206).

Çin siyaseti, bölgeyi kendisi için bir savunma ku a ı ve bir kalkan olarak de erlendirmek için Ö çerçevesinde i birli i olana ı yakalamı tır. Bu olana ın nasıl ve ne ölçüde de erlendirilece i bugünkü Çin siyasî karar vericilerin ba lıca görevi olarak görülmektedir. Elbette bugünkü Çin yönetimi Batı Türkistan üzerinden yeni bir pek Yolu yaratma ansını de erlendirmek isteyecektir. Ö söz konusu fırsatı de erlendirmek için kurumsal çerçeveyi sunmaktadır (Büyükba , 2005, s. 235). Ö içerisindeki son geli meler göz önüne alınırsa, önümüzdeki dönemde Çin'in Batı Türkistan'da daha güçlü bir stratejik pozisyon elde etmek ve sınırları ötesindeki ABD askerî varlı na son vermek için çabalarına devam edece i söylenebilir (Andican, 2006, s. 8).

7000 km'lik sınır boyunca çözülen bütün sorunlara ra men, do al madenler ve

yeraltı kaynakları yönünden çok zengin olan Batı Türkistan'ın bugün kar ı kar ıya bulundu u tehlikeler, aslında tüm Avrasya'nın ve dünyanın di er zengin bölgelerinin kar ı kar ıya bulundu u tehlikelerdir. Orta Do u'nun yıllardır ya adı ı karma a dü ünülürse, Ö'nün yedi yılda elde etti i ba arı göz ardı edilmemelidir (Karaca, 2004, s. 208). Ö'nün bu ba arısında üç temel etken göze çarpmaktadır: Güvenlik, yerel siyasete ait denge, iktisadî geli me ve milletlerarası nüfusu içine alan ortak ya am, ortak kurallar ve bu iki özellikten do an faydacılıktır. Üye ülkeler arasında kar ılıklı güvenin tam olarak oturtulamamasına ra men, Ö bazı etkileyici ba arılara imza atmı tır. Ba langıçta, emniyet mekanizmalarını harekete geçirmek ve sınırlar boyunca be ülke için silâhsızlanmayı sa lamak, örgüt için yıllarca süren uluslararası sorunların çözümü ve ülkeler arası münasebetlerin geli mesi anlamına gelmektedir. Sorunların çözümü, ülkelerin iç siyasî dengelerinin sa lanmasında ve ekonomilerinin ilerlemesinde çok büyük bir etki yapmı tır (Büyükba , 2005, s. 235).

Ülkeler iktisadî i birlikleri konusunda örgüte yön verme kararı almalarına ra men Batı Türkistan devletleri ve Mo olistan, Çin'in ekonomik açılımını bölgeye nüfuz etme çabası olarak görmü ve özellikle Çinli göçmenler konusunda hassas davranmı tır (Çolako lu, 2008, s. 169). ABD'nin Afganistan'a müdahale ederek Batı Türkistan'a yerle mesiyle stratejik olarak Ö'nün a ır bir darbe aldı ı söylenebilir. Çünkü Ö'nün be yılda sa layamadı ı güvenlik teminatını 11 Eylül'den sonra ABD be ay içinde tüm Batı Türkistan devletlerine sa lamı tır (Çolako lu, 2008, s. 154).

4.BATI TÜRKİSTAN CUMHURİYETLERİ LE ÇİN HALK CUMHURİYETİ BİRLİKLERİ

Batı Türkistan'daki güvenlik ve barış koşulları dört ayrı jeopolitik amaçtan oluşmaktadır. Bunlar ulusal gelişme, bölge sınırları içerisinde yer alan bütün devletlerin istikrarlı ekonomik ve politik gelişimleri, Batı Türkistan devletlerinin komşu ülkelerle barışçıl ilişkileri ve çok kutuplu dünya düzenine uyumdur. Bölge güvenli, kıtalar arası güvenlik sistemlerinin oluşturulmasına da büyük katkı sağlayacaktır (Kasymova, 2002, s. 914).

Batı Türkistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra piyasa stratejilerine dayalı beklenmedik bir geçişle ve iki büyük nükleer gücün ortasında kaldıkları ani bir değişimle karşılaşmışlardır. Bu ülkeler ekonomik, siyasi, stratejik ve sosyo-kültürel problemlerini henüz aamamıştır. Her ülkeye eşit uzaklıkta imajını vermeleri bu açıdan doğal görülmektedir. Ayrıca Amerikan dış politikasında Batı Türkistan düşük seviyede bir öncelik olmuştur. ABD'nin bölgede ekonomik gelişme yerine, nükleer yayılmanın durdurulması ve enerji güvenliğine öncelik vermesi Batı Türkistan devletlerini Rusya ve Çin'e yöneltmiştir (Yom, 2005, s. 96).

Toprak anlaşmazlıklarını çözümlenerek sınır güvenliğini sağlayan Çin, söz konusu cumhuriyet yönetimlerini "Batı Türkistan'ı kendi hayat alanı (Lebensraum) olarak görmediği" ve uzun vadede "ön bahçe" oluşturmak arayışında olmadığını konusunda ikna etmiştir. Bu ülkelerdeki liderlerin "Dünya ile ilişkilerinde ekonomik sorunlar çözülmeksizin siyasal reformlar yapılamaz. O döneme kadar da sıkı bir siyasal kontrol gereklidir" şeklindeki anlayışları için "Çin Modeli" mükemmel bir örnek olmuştur. İlişkilerin sorunsuz yürütülmesi ve geliştirilmesi için Çin'in önkoşulları; Tayvan'ın Çin'e ait olduğu noktasındaki dış politikasının desteklenmesi, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı güçlere destek verilmemesi ve bu ülkelerde yaşayan Doğu Türkistan diasporasının kontrol altına alınması olmuştur. Batı Türkistan yönetimleri Çin'in bu önkoşullarını kabul etmekte

hiç zorlanmamı tır (Andican, 2006, s. 30-31).

Jeostratejik ve jeoekonomik sebeplerin dı ında, Çin'in Batı Türkistan Cumhuriyetleri'yle ili kilerini geli tirmede ciddi iste ini ve bölgenin Çin için her yönüyle önemli oldu unu, Pekin hükümetinin hızlı bir ekilde bu Türk Cumhuriyetleri'ni tanımasından da anlamak mümkündür. Çin, 2 Ocak 1992'de Azerbaycan, 3 Ocak 1992'de Kazakistan ve Özbekistan, 4 Ocak 1992'de Tacikistan, 5 Ocak 1992'de Kırgızistan, 6 Ocak 1992'de ise Türkmenistan Cumhuriyetleri'nin ba ımsızlıklarını tanıma ve diplomatik ili kiler tesis etmi tir. Bu tarihlerden 1994 yılına kadar olan sürede de Çin hükümeti, bu cumhuriyetlerle ikili ili kilerini devam ettirerek siyasî, ekonomik ve kültürel alanda ve ula ım gibi birçok konuda deklarasyon yayınlamı tır. 1994 yılı Batı Türkistan'a girme planını uygulamasının resmî olarak yürürlü e konuldu u yıl olmu tur. Çin, Büyük Stratejik planında Batı Türkistan'a açılmayı ve bölgede etkisini sürdürmeyi amaçlamı tır. Bu amaca ula abilmek için Batı Türkistan Cumhuriyetleri'ne yönelik, düzenli ve programlı, bir dizi siyasal ve diplomatik faaliyet yürütmü tür. Her bir diplomatik ve siyasal ili ki sonrasında yapılan ikili anla malar çok ince bir üslupla kaleme alınmı tır. Örne in, Çin, bir dizi kar ılıksız maddî yardım sonrasında bu cumhuriyetlerden Çin'in çıkarları do rultusunda taviz istemi tir. Çin'in Batı Türkistan Cumhuriyetleriyle ilgilenmeye ba ladı ından bu yana izledi i politika hep ba arılı olmu tur. Çin'in bu ince politikasını gözlemlemek için bu ülkenin Batı Türkistan ülkeleriyle siyasî ili kisinin kronolojisini incelemek gerekmektedir (Ekrem, 2003, s. 138).

Çin'in Batı Türkistan enerji sahasına giri inin büyük ölçüde gerçekleşmesini simgeleyen iki önemli olay vardır. Bunlardan birincisi; Çin Ulusal Petrol Anonim irketi'nin Batı Türkistan'ın enerji üretimine para yatırmaya ve geli imine katkıda bulunmaya karar vermesi, ikincisi ise; Çin'in Kazakistan ve Çin arasında in a edilen bir petrol boru hattıdır (Huasheng, 2004, s.53).

4.1.Kazakistan-Çin İlişkileri

Bölgedeki Türk Cumhuriyetleri'nden coğrafi olarak en büyüğü Kazakistan'dır. Yüzölçümü 2.717.300 km² olan bu ülkede sadece 15 milyon civarı kişi yaşamaktadır. Bununla birlikte, Kazakistan nüfusunun %53.4'ü Kazaklardan, %30'u Ruslardan oluşmaktadır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>). Bağımsızlığını 16 Aralık 1991'de ilan eden Kazakistan, jeopolitik sebeplerden dolayı başkentini Çin sınırı yakınındaki Almatı'dan Almatı ülkenin kuzeyindeki Astana'ya taşımıştır. Bu şekilde Kazakistan, arazinin büyük ve Kazak nüfusunun az olmasından kaynaklanabilecek iç ve dış kaynaklı güvenlik sorunlarına karşı belli bir denge oluşturmaya çalışmıştır (Brahimov, 2005, s. 64).

Çin Kazak enerji kaynakları için 'iyi bir müşteri' olarak değerlendirilmektedir. Çin'in artan talebi, Kazak enerji sektöründe yeni yatırımların gündeme gelmesine neden olmaktadır. 1990'ların başından itibaren Kazakistan'ın dış politika öncelikleri arasında Çin'e en üst sıralarda yer vermesinin asıl nedeni, ekonomik ilişkilerden çok, bu ülkeden algıladığı güvenlik tehdididir. Bu konuda görülen Kazakların hemen hepsi, somut nedenler sıralayamayanlar dâhil, Çin'den korktuklarını belirtmişlerdir. (Behar ve ark., 1994, s. 261) Kazakistan aslında Çin'in kendisine yönelik bazı faaliyetlerinden rahatsız olsa da sadece Batı'ya bağımlı olmamak için Çin'den de yatırım çekme çabası içine girmiştir.(DE K, 2005)

Çin'in Kazakistan'ın tamamında aynı ekonomik tepkiyi alamayacağı görülmektedir. Kazakistan'ın kuzey kesiminde etnik Rus toplulukların bulunması ve Kazakistan'ın bu bölgedeki endüstrisinin Rusya'nın güneyindeki Sibirya bölgesindeki endüstri ile çok fazla etkileşim içinde olması sebebiyle ülkenin Çin sınırındaki bölgelerine göre Çin'in ekonomik yayılmacılığına karşı daha az duyarlı olmaktadır (Karaca, 2003, s. 173-174). Ayrıca Rus üstünlüğü enerji kaynaklarının transferinde de görülmektedir. Bu kapsamda Kazakistan için Çin ile olan petrol ve doğal gaz ticareti Rusya başta olmak üzere diğer enerji alıcılarına karşı ileri sürülebilecek önemli bir kart olarak görülmektedir.

4.1.1. Karılıklı Görüşmeler

Ba bakan Li Peng, Nisan 1994'teki Kazakistan ziyaretinde Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Çin ve Kazakistan sınırını belirleyen bir anlaşma imzalamıştır. Çin Kazakistan'a 50 milyon renminbi tutarında bir devlet kredisi ve 1.5 milyon renminbi tutarında insani yardım yapmayı onaylanmıştır. Demiryolu projesi, iş ortaklığı ve Çin'e demir ile gübre satışı konularındaki anlaşmalar imzalanmıştır (Behar ve ark., 1994, s. 261-262).

Nazarbayev, Ekim 1994'te Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiştir. Bu ziyarette "Druzba-Alaşanku" demiryolu ulaşım protokolü ve iki ülke arasındaki ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için çeşitli anlaşma ve protokoller imzalanmıştır (Behar ve ark., 1994, s. 261-262).

7-8ubat 1996 tarihleri arasında Zhang Guangde Kazakistan'a geçerek Almatı'da düzenlenen "Asya'da Karılıklı Birlik ve Güvenlik" konulu dışişleri bakan yardımcılarının özel toplantısına iştirak etmiş ve üst düzey Kazak yetkililerle görüşmüştür. 10-14ubat 1996 tarihleri arasında Kazakistan Dışişleri Bakanı Tokayev Çin'i ziyaret etmiş ve Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Çin Dışişleri Bakanı Jian Qichen ile görüşmüştür. 21-22 Nisan 1998 tarihlerinde Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhang Guangde, Kazakistan'ı ziyaret etmiş ve Kazakistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Tokayev ile Almatı'da, Çin-Kazak Sınır Bölgesi Sorunları hakkında görüşme tutanağına imza atmışlardır (Ekrem, 2003, s. 140-142).

Jiang Zemin 4 Temmuz'da, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in davetlisi olarak, Kazakistan'ı ziyaret etmiş ve taraflar Çin-Kazak sınırı ile ilgili ikinci ek protokole imza atarak, iki ülkenin 1700 kilometre tartışmalı sınır sorununa çözüm getirildiğini ilan etmişlerdir. Jiang Zemin, Kazakistan'dan dönerken Doğu Türkistan'a uyarı ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlere yönelik sert bir konuşma yapmıştır. Zemin, 9 Temmuz 1999'da Kazakistan Bakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tokayev'i Pekin'de kabul etmiştir. Zemin, iki ülke arasındaki tarihi sınır problemine çözüm getirildiğini ve bu konuda hiçbir problem kalmadığını ifade etmiştir (Ekrem, 2003, s. 143).

Kazakistan Dış İleri Bakanlığı yetkilileri, Çin ve Kazakistan'ın ikili ili kilerini stratejik ortaklık olarak nitelendirmektedir. 2002 yılı Aralık ayında imzalanan Yi Komuluk, Dostluk ve Birli i Anlaşması'ndan sonra aynı yıl içinde iki ülke yetkilileri 2003–2008 Ortak Birli i Programı'nın altına imza atmışlardır. Kazakistan ve Çin arasında 160'tan fazla anlaşma imzalanmıştır (<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=789&sayfa=34>).

2003 Haziran ayında, Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao Kazakistan'a ziyarette bulunmuş ve bu ziyarette iki ülke arasındaki gaz ve petrol alanlarında yapılacak gelişmelerin ana hatları kararlaştırılmıştır (Huasheng, 2004, s.56).

Çin Dış İleri Bakanı Yang Jiechi, 30 Mart 2009'da Pekin'de Kazakistan Dış İleri Bakanı Marat Tajin'le görüşmüştür. İki ili kilerin yanı sıra her iki tarafı da ilgilendiren bölgesel ve uluslararası konuların derinlemesine ele alındığı görüşmede birçok konuda fikir birli i sağlandı ve bildirilmiştir (<http://turkish.cri.cn/781/2009/03/30/141s112682.htm>).

4.1.2. Kazakistan Çin İlişkilerinde Doğu Türkistan'ın Konumu

Li Peng, Türkistan Cumhuriyetlerini kapsayan bir gezi sonunda Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev ile bir araya gelmiştir. Nazarbayev, Çin'in iç işlerine karışmayacağını ve özellikle de Doğu Türkistan ayrılıkçılarına yardım etmeyeceğini ve Çin Halk Cumhuriyeti sınır bölgelerinde seyahati yasaklamayı kabul ettiğini açıklamıştır (Behar ve ark., 1994, s. 261). Çin hükümeti Kazakistan hükümetinden Almatı'da yerleşen "Uygur Bağımsızlık" sloganı ile ortaya çıkan tekilatların faaliyetlerini yasaklamasını talep etmiş, Kazakistan da yerine getirmiştir (<http://www.uygur.org/kivilcim/arsiv/sayi/53/2/DEFAULT.HTM>). Aynı zamanda Peng'in Kazakistan'ı ziyareti esnasında, Kazak yönetimi Almatı'nın Uygur oblastında seyahat yasasını koyarak istenmeyen bir olay olmasını engelleme çabı yapmıştır (Andican, 1996, s. 389).

Görüşmeler sırasında Kazak sorunu gündeme getirilmi ve Li Peng'in Nazarbayev'e, onların Kazakistan'a gelmelerine ve isterlerse daimi olarak orada yerlemlerine müsaade edeceklerine dair temin edici söz verdiği belirtilmiştir. Hatta Nazarbayev Kazakistan'ın Doğu Türkistan'daki Kazakların vize işlemleri için müracaatlarını daha kolay hale getirmek için Urumçi'de bir konsolosluk açabileceğinden bahsetmiştir (Behar ve ark., 1994, s. 262). Ama Doğu Türkistan Kazaklarının Kazakistan'a göçü için belirlenen yıllık kotalar tam anlamıyla uygulanmamış, Kazakistan'a göç edebilmi Doğu Türkistanlı Kazakların sayısı ancak 15 bin kişiye ulaşabilmiştir (Kesici, 2003, s. 261-262).

Çin yönetiminin koyduğu engeller ve Lob Nor bölgesinde sürdürülen nükleer denemeler gibi iki pürüz dışında Çin-Kazakistan ilişkilerinin giderek yoğunlaşmakta görülmektedir (Andican, 1996, s. 389). Kazakistan, Hazar Denizi'ni Doğu Türkistan üzerinden Pekin'e bağlayan bir petrol boru hattını açmak istese ya da Çin ile bazı anlaşmalara imza atsa da Kazaklar, Çin'in nükleer denemelerine pek tabi değildir ve Kazakistan'da yüz binlerce Uygur sığınmacı bulunmaktadır (Roy, 2005, s. 254). Aslında bu tutumu diğer Batı Türkistan devletlerinde etkileyici bir rol oynayabilir çünkü hem Çin ile uzun bir sınıra sahip hem de bölgede egemen bir güç olması söz konusudur (Kesici ve Cankara, 2006, s. 323).

4.1.3. Ekonomik ilişkiler

Çin'in önümüzdeki yıllarda yaygın olarak muhtemel enerji darlığı Kazakistan petrolleriyle daha çok orta ve uzun vadeli olarak ilgileneceğini göstermektedir. Çin'in Kazakistan'daki yatırımları ekonomikten ziyade siyasî amaçlıdır. Batı Türkistan bölgesinde daha etkili olmak isteyen Çin, Kazakistan ve diğer bölge ülkeleri ile ticari ilişkiler kurarak etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Örneğin, Kazakistan petrolünün taşınması için düşünülen yolların en pahalısı Çin denizine giden yoldur. Fakat Çin'e her bu boru hattını stratejik olarak gerekli görürse ekonomik hesapların hiç önemi kalmayacak, bu hat mutlaka yapılacaktır (Kalkan, 1998, s. 75).

Kazakistan-Çin ticaret hacmi 1992-2004 yılları arasında 12 kat artış göstererek, 368 milyon dolardan 4.5 milyar dolara ulaşmıştır

(<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasinbaslik/2005/07/05x07x05.htm>).

Kazakistan statistik Ofisi'nin verilerine göre Çin'in Kazakistan dı ticaretinde yüzde payları ihracatta 2004, ithalatta 2003 sonrası azalma e ilimindedir.

Tablo 2:Kazakistan'da hracat ve thalatta ilk 4 Ülkenin Payları

hracatta ilk 4 ülkenin payı(%)

	2002	2003	2004	2005	2006
talya	15,4	18,2	15,4	15,0	18,0
sviçre	8,2	7,4	18,7	19,8	17,6
Rusya	10,8	12,1	14,1	10,5	9,8
Çin	9,3	4,1	9,8	8,7	9,4

thalatta ilk 4 ülkenin payı(%)

	2002	2003	2004	2005	2006
Rusya	39,3	39,2	37,7	38,0	38,3
Çin	4,8	20,7	5,9	7,2	8,1
Almanya	9,0	10,1	8,2	7,5	7,7
ABD	7,1	5,7	4,4	6,9	4,7

Kaynak: Kazakistan statistik Ofisi

Çin ile Kazakistan arasında, Almatı-Urumçi tren yolu, Lianyungang limanı ve ek olarak Nisan 1993'te Do u Türkistan'da 14 tane yeni liman açılmı tır (Karaca, 2003, s. 173). Haziran 2002'de Kazakistan'la Çin, 15 milyon dolarlık bir otoyol

projesini imzalamı tır. Bu proje, Kazakistan'ın kuzeyindeki Isık Gölün güneyinden ba layıp Uygur Özerk Bölgesi'nde biten bir yoldur (Karaca, 2004, s. 207).

Kazakistan Cumhuriyeti Nursultan Nazarbayev'in Pekin'e Mayıs 2004'te yaptı ı ziyareti sırasında Kazakistan'daki Atasu'dan Do u Türkistan'daki Dushanzi'ye uzanan 1.000 km'lik boru hattı projesi için anlaşmaya varmış tır. Yıllık 20-25 milyon ton kapasiteli bu boru hattının maliyeti yaklaşık 4 milyar dolar olarak hesaplanmış tır (Çolako lu, 2008, s. 171).

Kazakistan'ın Aktübe ve Aktau yörelerinde petrol sahaları satın alan Çin, 1997'de Batı Kazakistan'daki Atrrau bölgesinden Do u Türkistan'ın Alankau bölgesine kadar uzanacak 3000 kilometrelik bir petrol boru hattı projesini gündeme getirmiş tır. 2003 yılına kadar askıda kalan bu proje daha sonra devlet başkanlarınca onaylanmış tır. 2004 yılı içinde Hazar kıyısındaki Çin petrol sahalarının ve rafinerileri ile Kenkiyak petrol alanlarını birleştiren 450 kilometrelik bir boru hattı gerçekleştirilmiş tır. Aralık 2005'te tamamlanan bu boru hattı Kazakistan'ın Hazar bölgesinde bulunan zengin petrol yata ı olan Atrrau'dan doğuya doğru Kazakistan'ın Kenkiyak, Kumkol ve Atasu bölgelerinden geçerek buradan Do u Türkistan sınırı Alatau geçidinden sonra Do u Türkistan'ın petrol merkezlerinden Mayta 'a (Dushanzi) 988 km'lik bir alana ulaşmaktadır. Çin, ayrıca, Atasu-Alankau Petrol Boru Hattı'na paralel bir doğu gaz hattı inşaatı projesini gündeme getirmiş durumdadır. Bu arada Çin Millî Petrol Şirketi, Buzaçi petrol alanının yüzde 35'ini bir Arap firmasından satın almış tır. Benzer şekilde bir diğer Çin enerji firması da Tengiz petrol sahasında 3 büyük alanın yüzde 50'sini satın almış tır. Çin'in Kazagan petrol sahasında pay almak konusunda yaptığı girişim ise Rusya'nın ve Batılı petrol şirketlerinin karşı çıkmasıyla başarısız olmuştur. Söz konusu boru hattı için Rusya-Çin boru hattına göre daha hızlı karar alınmış ve daha hızlı hayata geçirilmiş tır (Andican, 2006, s. 22-23). 2005 Aralık ayında, Çin-Kazakistan petrol boru hattı tamamlanmış tır. Hattın inşaatı 1,5 yıl boyunca Çin planladığından daha fazla para harcaması, bu sebeple Çin hükümeti açılışa beklenen ilgiyi göstermemiş tır (Ercilasun, 2007, s. 312).

Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Urumçi Gümrüğü'nden verilen rakamlara göre, geçtiğimiz yıl içerisinde Kazakistan'dan Çin'e 12,528 milyon ton petrol

ta ındı ı bildirildi. Sevk edilen petrolden yakla ık 1.18 milyar dolar vergi geliri elde edildi i belirtildi (<http://www.haberler.com/kazakistan-cin-petrol-boru-hattindan-cin-e-12-haberi/>). Çin ve Kazakistan arasında son dönemde gündeme gelen boru hattı projeleri 2011'de tamamlanacaktır.

Çin'in Batı Türkistan'daki enerji kaynaklarına yönelik çalı ması büyük bir hızla devam etmektedir. 2005'in A ustos ayında Çin Millî Petrol irketi Kazakistan'ın en büyük petrol irketlerinden olan Kanada firması PetroKazakistan'ı 4,2 milyar dolar gibi büyük bir rakam ödeyerek satın almı , böylece bu firmanın i letti i petrol alanlarına ve rafinerilere sahip olmu tur. Kazakistan'da Çin'in gündeme getirdi i bir di er büyük enerji projesi de Yekibastuz bölgesinde kurulacak olan ve kömürle çalı ması planlanan Hidroelektrik Enerji Santrali'dir. Ba ımsız Devletler Toplulu u bünyesindeki en güçlü enerji santrali olaca ı belirtilen merkezde üretilecek enerji (7200 megavat) Çin'e ihraç edilecektir (Andican, 2006, s. 53).

Çin ile en uzun sınıra sahip olmasına ve bu ülkeyle en fazla ticareti yapan Batı Türkistan Cumhuriyeti olmasına ra men, Kazakistan'ın tamamı ile Çin ekonomisinin kontrolüne girmesi ihtimali daha dü üktür. Bunda çok geni bir ülke olan Kazakistan'ın zengin petrol ve do algaz kaynaklarından dolayı uluslararası sermayenin ilgi oda ı haline gelmesinin etkisi büyüktür. Chevron, British Gas, Mobil, Shell, Total, Agip, British Petroluem ve Statoil gibi dev çokuluslu irketler Kazakistan enerji piyasasına zaten girmi durumdadır (Çolako lu, 2008, s. 169-170).

4.2.Özbekistan-Çin li kileri

Bölgenin yüzölçümü bakımından üçüncü büyük Türk Cumhuriyeti Özbekistan'dır. Yüzölçümü 447.400 km² olan Özbekistan'ın nüfusu 27 milyondan fazladır. Nüfusun % 80'ini Özbekler olu turmaktadır. Di er Batı Türkistan devletlerinde toplam nüfusun Tacikistan'da % 15'ini, Türkmenistan'da % 9'unu, Kazakistan'da % 2,5'ini ve Kırgızistan'da % 13,8'ini Özbeklerin olu turdu unu dikkate aldı ımızda Özbekler Batı Türkistan nüfusunun neredeyse yarısını

olu turmaktadır (Ekici, 2004, s. 79). Ba kent Ta kent olan Özbekistan, kendi ba ımsızlı ını 31 A ustos 1991’de ilan etmi tir.

Ba ımsızlı ından bu yana Özbekistan-Çin ili kileri her iki ülkenin bölgedeki çıkarları ve politikaları do rultusunda ekillenmektedir. ABD ordularının Batı Türkistan’da bulunması, Pekin’in bölgedeki politik ve ekonomik çıkarlarını etkilemektedir. Çin ABD’nin Kazakistan üstündeki etkilerinin kalkmasının, bölgede kendi üstünlü ünü artıraca ını dü ünmekteydi. Çin diplomatları; ABD’nin Kazakistan’daki hava üstünün kendileri için tehdit oldu unu savunmu lardır. ABD ise bu üstün terörist aktivitelere kar ı oldu unu ileri sürmü tür. Bu sebeple Çin endi elerini gidermek ve bölgede güçlenmek için, ABD’nin 160 milyon dolarlık fonuna kar ı, Özbekistan’a 600 milyon dolarlık bir kaynak sözü vermi tir. Bu söz ile di er bölge orta ı olmaya çalı an Rusya’nın da bir bakıma önüne geçmi tir (Jan, 2005, s.153-154).

4.2.1. kili Görü meler ve Anla malar

Ö’nün Almatı Zirvesi’nde Çin Devlet Ba kanı Jiang Zemin, "Barı ve stikrarı Korumak, Ekonomik Kalkınma ve Toplumun Refahını Yükseltmek" adı altında bir konu ma yapmı tır. Zirve sonunda Almatı Zirvesi Ortak Deklarasyonu yayınlamı tır. Zirve sırasında Jiang Zemin, di er dört liderle ayrı ayrı görüşler yapmı tır (Ekrem, 2003, s. 142-143).

Eylül 2003’te anghay birli i Örgütü dı i leri bakanları toplantısı için Özbekistan’a gelen Çin Dı i leri Bakanı Li Zhaoxing, Özbekistan Dı i leri Bakanı Sadık Safayev ile görüşü mü tür. Özbekistan ile Çin arasında, "Terör, dini ayrılıkçılık ve a ırı dincilikle mücadelede i birli i" anla ması imzalanmı tır (<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/09/04/pdetay.htm>).

Haziran 2004’te Ta kent’e gelen Çin Devlet Ba kanı Hu Cintao ve Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov bir araya gelmi ; bu görüşmede slam Kerimov, Özbekistan olarak, Çin’in bölünmezlik ve Tayvan politikalarını desteklediklerini bildirmi tir. ki ülke arasında ortaklık ili kilerini, dostluk ve i birli ini geli tirme ve

peki tirme ortak deklarasyonunu ile ayrıca a a ıda sıralanan anla malar imzalanmı tır:

- Özbekistan Dı i leri Bakanı Sadık Safayev ile Çin Toplum Güvenlik Bakan Yardımcısı Yan Huannin tarafından, "iki ülke hükümetleri arasında uyu turucu kaçakçılı ı ve uyu turucu kullanımına kar ı mücadele i birli i anla ması"

- Özbekistan Ba bakan Yardımcısı ve Dı Ekonomik li kiler Ajansı Ba kanı Elyar Ganiyev ile Çin Halk Ticaret Bakanı Bo Silay tarafından "teknik ekonomik i birli i", "Özbekistan'a faizsiz kredi verme", "Özbekistan'a imtiyazlı kredi verme" anla maları ile "ekonomik, ticari yatırım ve mali i birli ini geni letme memorandumu"

- Özbekistan Adalet Bakanı Abdussamed Palvanzade ile Çin Dı i leri Bakanı Li Zao ing tarafından "Adalet bakanlıkları arasında i birli i anla ması"

- Özbekistan Dı i leri Bakanı Sadık Safayev ile Li Caosin tarafından "Kültür bakanlıkları arasında 2004-2007 dönemi kültürel de i im programı"

- Özbekistan Orta, Meslek ve Yüksek E itim Bakanı Rüstem Kasımov ile Çin'in Özbekistan Büyükelçisi Gao Yuy en arasında Özbekistan'ın ba kenti Ta kent'te "Konfüçyus Enstitüsü kurulmasına ili kin anla ma"

- Özbekneftegaz Genel Müdürü Abduselam Azizov ile Çin Milli Petol irketi Genel Müdürü Çen Gen tarafından Özbekistan Milli Petrol irketi ile Çin Milli Petrol irketi arasında, "petrol ve do algaz alanlarında kar ılıklı i birli ini geli tirme anla ması" (http://www.milliyet.com.tr/2004/06/15/son /indexdun_tam.html)

Mayıs 2005'te resmi bir ziyaret için Pekin'e giden Kerimov,. Cumhurbaşkanı Hu Jintao ile, ikili ili kiler ve her iki ülkeyi de ilgilendiren uluslararası ve bölgesel sorunların ele alındı ı bir görü me yapmı tır (<http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-05/2005-05-26-voa13.cfm>).

Mayıs 2007'de şlam Kerimov, Çin Kalkınma ve Reformlar Devlet Komitesi Başkanı Ma Kai'yi kabulünde yaptığı konu mada, iki ülke arasındaki ilişkilerin istikrarlı ve sürekli olarak geliştiğini söylemiştir. Ma Kai, daha sonra Bakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı Rüstem Azimov ile heyetler arası görüşmelere katılmıştır. Heyetler arası görüşmelerde, Çin sermayesinin Özbekistan'a yönlendirilmesi, enerji, petrol, bilim teknolojileri, makina sanayi, ticaret, maden ve sosyal kültürel alanlardaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi konuları ele alınmıştır (http://www.yapikredi.com.tr/tr-TR/yatirimci_kosesi/news.aspx?newsid=614527).

Çin Başkanı Wen Jiabao, 3 Kasım 2007'de Tashkent'te Özbekistan Başkanı Karimov ile görüşmüştür. İki taraf, iki ülke arasında karşılıklı yararlı işbirliğini derinleştirme de dahil çeşitli konularda geniş fikir birliğine varmıştır. (<http://turkish.cri.cn/281/2007/11/03/1@82765.htm>)

4.2.4. İlişkilerin Enerji Boyutu

Nisan 2008'de Özbekistan devlet petrol ve doğalgaz şirketi Uzbekneftegaz, doğrudan Çin'e enerji taşıyacak yeni Çin-Özbek ortaklığı enerji şirketi kurulduğunu açıklamıştır. Geniş yetkileri olan yeni şirketin ismi Asia Trans Gaz olarak belirlenmiştir. Uzbekneftegaz ve Çin Ulusal Petrol şirketi (CNPC) ortaklığı ile kurulan yeni şirket Özbek enerji kaynaklarının Çin'e ulaşımı için boru hattını açmak, işletmek ve yeni projeler geliştirmekle sorumlu olacaktır (<http://www.turkyurdu.com.tr/modules.php?name=Dergi&file=article&sid=1204>).

Asia Trans Gas'ın Türkmen doğalgazının Özbekistan üzerinden Çin'e taşınmasını öngören Özbekistan-Çin doğalgaz boru hattının 2010 başında faaliyete geçmesi beklenmektedir. Söz konusu boru hattının Özbekistan'ın Kaşgerya, Buhara ve Nevai vilayetleri üzerinden geçeceği belirtilirken, bu çerçevede döenecek boru hattının yanı sıra, 3 kompresör istasyonu ve çeşitli yan işletmelerin de kurulacağı kaydedilmiştir. Türkmenistan'ı Çin'e bağlayacak olan boru hattında yılda 30 ile 40 milyar metreküp arasında deenen miktarlarda doğalgaz sevkiyatı yapılabilecektir. Hattın 525 km'lik Özbekistan etabının yaklaşık 3 milyar (2 milyar 975 milyon) dolara mal olması beklenmektedir (<http://www.haberler.com/turkmen-cin-dogalgaz-boru-hattinin-ozbekistan-haberi/>).

Çin Ulusal Petrol İrketi (CNPC) tarafından 20 Ekim 2008'de yapılan açıklamada, kısa süre önce Özbekistan Ulusal Petrol ve Doğal Gaz İrketi'yle bir işbirliği anlaşması imzalayan İrketin Mingbulaç petrol sahasını ortaklaşa işletileceğini bildirilmiştir. Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde yer alan Mingbulaç petrol sahası, 1992'de keşfedilmiştir. İşletilebilen petrol ve doğal gaz rezervi 30 milyon tonu aşan petrol havzasındaki yıllık üretimin 2 milyon tona ulaşması beklenmektedir (<http://mithridates.blogspot.com/2008/10/china-and-uzbekistan-to-cooperateon.html>).

4.2.3.Özbekistan'ın Doğu Türkistan Tutumu

Özbekistan'daki Uygur hareketine ilişkin kısıtlamalar 1994'de, Çinli Li Peng'in ülkeyi ziyareti akabinde ve her iki hükümet arasında karşılıklı imzalanan anlaşmadan sonra uygulanmaya başlanmıştır. O tarihten bu yana, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki insanların baskısızlığını ve insan haklarını destekleyen Uygur örgütlerinin kurulması yasaklanmıştır. Bu sebeple Özbekistan'da halihazırda hiçbir Uygur siyasi oluşumu mevcut değildir. Yalnızca Uygur Kültür Merkezi siyasi olmayan bir oluşum olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.Özbek makamları Özbekistan'daki Uygurların; Doğu Türkistan'daki insan hakları ve Uygurlar için daha fazla siyasi ve kültürel hakları savunan faaliyetlerini bastırmak adına Çin'den kendilerine gelmiş olan talepleri kabul etmiştir. Haziran 2004'de, Çin başbakanı Hu Jintao, 16 Haziran'da Taikent'te başlayacak olan Shanghai İşbirliği Örgütü zirvesinde yer almak için Özbekistan'ı ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında iki ülke arasında dostane işbirliği ilişkilerini geliştirmeye yönelik ortak bir beyanat imzalanmıştır. Bu ortak beyanata göre, Çin-Özbekistan anlaşması yoluyla, iki ülkenin ilgili mercileri arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini güçlendirecek ve her iki ülkede ve bölgede barış ve huzuru sağlamak adına sözde Doğu Türkistan terörist grupları da dahil olmak üzere terörizmin her türlüyle savaşmak adına güçlü tedbirler ortaya koymaya devam edecektir. Her iki ülke Doğu Türkistan'daki terörist güçlerin bastırılması konusunun uluslararası anti-terörizm kampanyasının büyük bölümünü oluşturduğunu görüşünü dile getirmiştir (<http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=345>).

4.2.4.Andican Olaylarının li kilere Etkisi

2005 Mayıs'ında Andican'da yaşanan olaylar sonrası başlayan ayaklanma girişiminden ABD'yi sorumlu tutan Özbek yönetimi Washington'a çok sert tepki göstermiş ve Hanabad'daki Amerikan üssünün en kısa sürede tahliye edilmesini istemiştir (Çolako lu, 2008, s. 160-161). Kerimov, olaylarda Özbek yönetiminin tavrını me ru gören Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Özbekistan'daki ayaklanmalar iddet yoluyla bastırıldıktan sonra Kerimov'un Pekin ziyareti Çin tarafından sıcak karşılanmıştır, Çin siyasî ve ekonomik desteğini vermiştir (<http://www.turksam.org/tr/a614.html>). Çin, Kerimov'un sertlik yanlısı tutumunu destekleyen diğer ülkelerden birisidir. Nedeni ise, Çinli yetkililerin, Do u Türkistan'daki Uygur milliyetçilerin benzer ayaklanmalarından kaygı duymalarıdır.

Özbek yönetimi son dönemde Rusya ve Çin'e çok bağımlı olundu u, uluslararası izolasyonu kırmada zorlandı ve ülkenin içinde olduğu ekonomik krizi aabilmek için bu iki ülkenin yapabilece i katkıların sınırlı olduğu görüüne sahip olsa da Çin'le ortak sınırı bulunmayan Özbekistan'ın tamamen Çin nüfuzu altına girmesinin daha zor olduğu söylenebilir. Özbekistan, Batı Türkistan'ın hem en kalabalık hem de siyaseten en güçlü ülkesi konumundadır (Çolako lu, 2008, s. 170).

4.3.Türkmenistan-Çin ilişkileri

Sürekli tarafsızlık statüsü ile barış ve istikrarın merkezi olmayı hedefleyen Türkmenistan, 8 Kasım tarihinde Birleşmiş Milletler'e sundu u bir karar tasarısı ile Batı Türkistan'da sivi benzeri bir ülke rolü oynamak istediğini bildirmiştir. Türkmenistan'ın talebi kısa sürede neticelenmiş ve BM Genel Kurulu, "sürekli tarafsızlık" statüsünü 1995 yılı sonunda onaylamıştır (Dikba , De i en..., 1997, s. 22).

Bu statüsü sayesinde ise komşu Afganistan'daki Taliban rejimine karşı verilen savaşta da hiçbir surette müdahil olmamıştır. Birçok insani yardım malzemeleriyle kuruluşlarının kendi toprakları üzerinden Kuzey Afganistan'a geçmesine izin vermesine karşın Batı Türkistan'daki eski Sovyet cumhuriyetleri arasında yalnızca

bu ülke Amerikan Hava Kuvvetleri için üst talebinde bulunmadı ı gibi aynı zamanda Amerikalılardan gelen yardım taleplerini de tamamen geri çevirmi tir (Kleveman, 2004, s. 169).

Niyazov ve di er Türkmen yetkililerinin sıkça dile getirdikleri, Türkmenistan'ın "ikinci bir Kuveyt olaca ı" görüşünün ardında, zengin do al gaz ve petrol kaynaklarının varlı ının rol oynadı ı açıktır. Gerçekten de, SSCB'nin en geri kalmı ve yoksul cumhuriyetlerinden olan Türkmenistan, ba ımsızlık sonrasında yıllık % 6'lık büyüme hızıyla en hızlı büyüyen Batı Türkistan Cumhuriyeti olmu tur. Türkmenistan, Batı'ya açılma potansiyelinin etkisiyle, BDT içinde bir ekonomik entegrasyon ya da sıkı bir ekonomik i birli ini reddedebilmektedir (Behar ve ark., 1994, s. 272).

Çin co rafi konumu açısından izole olmu gibi gözüken Türkmenistan'a gaz ve petrol konusunda yardım etmeye karar vermi ti. iki bölge arasında yapılan anlaşma ile Türkmenistan gaz endüstrisine kurulum ve ekipmanlar için 5.4 milyon dolarlık kaynak sa lamı tır. 2005'de terminallerin ço u tamamlanmı tır (Alam, 2006, s.235).

4.3.1.Çin-Türkistan Do algaz Boru Hattı

Türkmenistan'ın i birli inden kaçınan siyaseti sebebi ile Çin'le ekonomik ve siyasi ili kileri de sınırlıdır. Verilebilecek bir örnek Türkmenistan-Çin do al gaz boru hattıdır. Projenin önemi siyasî ve ekonomik olarak iki açıdan incelenebilir. Her eyden önce bu projenin hayata geçirilmesi Türkmenistan ve Çin için önemli siyasî avantajları beraberinde getirmektedir. Türkmenistan Rusya'ya olan ba ımlılı ının üstesinden gelirken, Çin enerji sorununun önemli bir kısmını çözümü olacaktır. Türkmenistan lideri Türkmenba ı'nın enerji piyasalarındaki e ilimlerden ba ımsız hareket etme iste i, Çin'e kar ı enerji fiyatları üzerinden yaratılmak istenen baskıda pazarlık payı sa layacaktır. Hazar'dan Do u Türkistan'a uzanacak 8,045 km uzunlu undaki bu hattın hayata geçirilmesi için gereken toplam yatırım miktarı 10 milyar dolardır. Buradaki ilginç husus, Türkmenistan'ın bu boyuttaki projeleri teknolojik ve i gücü yardımı almadan hayata geçiremeyece i ve Çin'in bu teknolojiye sahip oldu udur. Bu durum Türkmenistan-Çin projesini Hazar'dan

ba layan di er boru hattı projelerinden farklı kılmaktadır. Yine de Türkmenistan'ın Çin'le beraber bu projeyi çokuluslu firmaların deste i olmadan hayata geçirmeleri zor görünmektedir. Bunun sebebi Türkmenistan'ın bu çapta bir projeyi Çin'le görü üp, projelendirip, hayata geçirip in a etme sürecinde yeterli deneyime, sabra ve insan gücüne sahip olmamasıdır. Böyle bir projenin hayata geçmesi için 10-15 yıllık bir sürenin gerekebilece i de belirtilmelidir. Son olarak dikkati çeken husus bu hattın kapasitesinin 1 tcf olarak belirlenmesidir. Gaz boru hattının uzunlu u, yatırım maliyeti ve Çin pazarı dü ünüldü ünde bu oldukça dü ük bir rakamdır. Ba ka bir deyi le bu hat Trans-Hazar ya da Türkmenistan- ran hatları için dü ünülen kapasitededir. Buradan çıkan sonuç Rusya'yı ürkütmemek için kapasite 1 tcf olarak ilan edilmi olsa da, bu hat hayata geçti inde muhtemelen 1 tcf'nin çok üzerinde yıllık gaz akı ı sa layacaktır (Bilgin, 2005, s. 282-283).

Çin do al gaz boru hattı projesi, 1994 yılı Nisan ayında iki ÷lke arasında imzalanan niyet protokolü ile ba lamı tır. Altına imza atılan niyet protokolü ile, Türkmenistan'dan ba layarak Özbekistan ve Kazakistan'dan geçerek Çin'in do u sahillerine ula acak, oradan da sıvıla tırılarak tankerler ile veya Japonya'ya uzanacak bir boru hattı kurulmak suretiyle Japonya'ya ula tırılması kararla tırılmı tır (Törejev, 2005, s. 101). Proje ile Japon Mitsubishi, Çin Millî Petrol irketi (CNPC) ve di er bazı yabancı firmalar bu proje ile yakından ilgilenmi tir (Dikba , 2001, s. 95). Exxon firması da fizibilite çalı ması yapmak üzere bu firmalar ile ittifak kurarak Türkmenistan'la 1998 yılında imzaladı ı anla ma, üretim payla ım anla ması de il, ara tırma ve belirtilen normlarda geli tirmeyi içeren ortak teknik etüt anla masıdır. Çin'in cazip bir mü teri haline gelmesi için en az 10 yıllık bir süreye ihtiyaç vardır. Ba ka bir deyi le, Exxon Mobil'in bu bölgeye harcadı ı enerji u an için olmasa da, yakın bir gelecekte büyük karlar sa layabilecektir (Bilgin, 2005, s. 232).

4.3.2.Devlet Ba kanlarının Ziyaretleri

Çin Devlet Ba kanı Jiang Zemin 6 Temmuz 2000 tarihinde Türkmenistan'a yaptığı ziyaret sırasında gazetecilerin sorusuna cevaben Çin'in Batı Türkistan siyasetini şu şekilde açıklamıştır:

“Orta Asya'da her ülke, Çin'in dostu olan komşularıdır, bu ülkelerle uzun vadeli, güvenli, iyi komşuluk ilişkileri geliştirmek ve karlı işbirliği yapmak, Çin'in dış siyasetinin önemli kısmını oluşturmaktadır. Çin, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlık yolundaki çabalarına ve kendi ülkelerinin durumuna göre uyguladıkları siyasete saygılıdır. Çin, Orta Asya ülkeleriyle karlı işbirliği menfaat ve eşitlik esasına dayanan, ekonomik alanı ve ticaret alanlarını genişleterek, karlı yatırımları teşvik etmek; ekonomi-teknoloji işbirliğinin kalitesini yükseltmek, tabii kaynak ve pazar konusunda birbirini tamamlayıcı özelliklerini dikkatle değerlendirerek, işbirliği için yeni yöntemler araştırmak ve iyi bir refah düzeyine ulaşmak için birlikte ilerlemek istemektedir. Çin, Orta Asya ülkeleriyle iletişim ve ulaşım konularında da işbirliği yapmak istemektedir. Avrasya Köprüsü ve ülkeler arası kara yolu ulaşımı gibi önemli avantajları son derece iyi değerlendirerek ve böylece işbirliği mekanizmasını mükemmel bir şekilde oluşturarak pek Yolunu tekrar canlandırmayı istemektedir. Orta Asya ülkeleriyle birlikte, bölgenin istikrar ve güvenliğini sağlamak konusunda işbirliğine girmek, her türlü bölücülüğe, terörizm ve radikalizme karşı çıkmak ve böylece bölgenin refahı ve gelişimi için rahat bir ortam yaratmak istemektedir. Çin, bölgenin menfaat ve güvenliğini zarar veren, dıştan kaynaklanan ve özellikle askerî gruplar tarafından bölgede yaratılan istikrarsız unsurlara karşıdır.”(Ekrem, 2003, s. 145)

Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov, Nisan 2006'daki Çin ziyareti sırasında Türkmen doğalgazını Çin'e taşıyacak 4000 kilometrelik bir boru hattı kurulması konusunda antlaşma imzalamıştır. 2009 yılında başlaması düşünülen bu proje ile 30 yıl boyunca her yıl 50 milyar metreküp doğalgaz taşınacaktır. Çin'in Özbekistan ve Türkmenistan'daki çabalarının sonuç vermesi halinde, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve taşıma yollarını güvenceye almak amaçlı enerji güvenliği stratejisi, en azından Batı Türkistan boyutunda başarı olacaktır. Türkmenistan'dan başlayıp Özbekistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşan bir enerji hattının gerçekleştirilmesi durumunda, buna ilişkin enerji kaynaklarının da katılımıyla Çin, enerji güvenliği konusunda büyük ölçüde rahatlamış olacaktır (Andican, 2006, s. 23-24).

4.3.3. Türkmenistan'da Yeni Yönetim

Türkmenbaşı'nın ani vefatının ardından 11ubat 2007'de düzenlenen devlet Ba kanlığı seçimini, Devlet Ba kan Vekili Gurbanguli Berdimuhamedov⁶ kazanmıştır. Berdimuhamedov, Türkmenistan'ın rahmetli devlet ba kanı Saparmurat Niyazov'un uyguladığı sosyal güvenlik politikasını sürdürerek, halkın yaşam seviyesini yükselteceğini; Türkmenistan'ın öteden beri izlediği tarafsızlık politikasına devam ederek çevre ülkelerle olan ilişkileri genişletip sağlamlaştıracakını kaydetmiştir. Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao 14ubat 2007'de Gurbanguli Berdimuhamedov'a bir mesaj göndererek Türkmenistan Devlet Ba kanlığı'na seçilmesini kutlamış, devlet başkanının göreve başlama törenine, Çin dahil birçok ülkenin temsilcisi katılmıştır (Güler, 2007, s. 153-154).

Temmuz 2007'de Çin Devlet Ba kanı Hu Jintao ve Türkmenistan Devlet Ba kanı Kurbanguli Berdimuhamedov arasında imzalanan enerji anlaşması, Türkmen do al gazının boru hattı ile Çin'e naklini öngörmektedir. Türkmen do al gazının üretilmesi ve iletilmesini ise Çin Ulusal Petrol ve Doğalgaz Şirketi ile Türkmenistan hükümeti ortaklaşa gerçekleştirecektir (<http://www.voanews.com/turkish/archive/2007-07/2007-07-17-voa15.cfm?moddate=2007-07-17>).

“Çin Ticaret Bakan Yardımcısı Yu Guangzhou, 18 Temmuz 2007'de Türkmenistan Devlet Ba kanı'yla birlikte Çin'i ziyaret eden Türkmenistan'ın Tekstil, Sanayi, Ticaret ve Tüketim birliği ve Gıda Sanayi bakanlarıyla görüştü. Bakan Yardımcısı Yu, Çin ile Türkmenistan arasında son yıllarda ekonomik ve ticari ilişkilerde büyük gelişmeler sağlandığını, ticaret hacminin yıldan yıla arttığını ve ilişkilerin alanının sürekli genişlediğini belirtti. Yu, Türkmenistan Devlet Ba kanı'nın son Çin ziyareti sırasında iki ülkenin liderleri arasında ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi, ikili ticaret ve ekonomik ilişkilerin genişlemesi gibi konularda varılan birçok anlaşmanın, ikili ekonomik ve ticari ilişkilerde itici rol oynayacağına işaret etti. Yu, Çin tarafının, Türkmenistan tarafıyla ortak çaba harçayarak, iki ülke arasında daha üst düzey ilişkileri yapmaya elverişli koşullar yaratmaya hazır olduğunu kaydetti.” (<http://turkish.cri.cn/281/2007/07/31/1@76273.htm>)

⁶ Gurbanguli Berdimuhamedov; di hekimlik fakültesinden mezundur. Daha önce Sağlık Bakanı görevinin yanı sıra Eğitim ve İlimden sorumlu Türkmenistan Bakan Yardımcılığı, Kültür ve Basın İşleri görevlerini de beraber yürütmüştür. (sina, "Türkmenistan'da Son Gelişmeler" <http://www.tasam.org/index.php?altid=15.L9>)

Bu gelişmelere rağmen, Çin’le ortak sınırı bulunmayan Türkmenistan’ın tamamen Çin nüfuzu altına girmesinin daha zor olduğunu söylenebilir. Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi az nüfuslu bir ülke olsa da, coğrafi konumundan dolayı Rusya, İran ve Türkiye ile daha yoğun siyasî ve ticari ilişkilerde sahiptir (Çolakolu, 2008, s. 170).

4.4.Kırgızistan-Çin ilişkileri

“Çin, ‘‘insan ihracı’’ ile ‘‘nefes koridorları’’ açma çabasıdadır. Bu amaç doğrultusunda Batı Türkistan’da özellikle Kırgızistan’da görülen göç dünüdür’’ (Günay, 2005, s. 43).

Bölgenin en küçük ve dış etkilere açık Türk Cumhuriyeti Kırgızistan’dır. Bağımsızlığını 31 Ağustos 1991’de ilan etmiş olan bu devletin yüzölçümü, 198.500 km²’dir. Kırgızistan’ın toplam nüfusu 4 buçuk milyondan fazla olsa da, bunun yalnız % 52,4’ünü Kırgızlar oluşturmaktadırlar (Brahimov, 2005, s. 64).

Kendi temel ekonomik kaynaklarına sahip olmayan Kırgızistan, ülkeyi Asya’nın ‘‘sviçre’si’’ haline getirecek olan turizme bel bağlamakta; ülke kısmen de demokrasiyle ilgili karnesinin temiz olması nedeniyle uluslararası finans kuruluşlarından oldukça cömert yardımlar almaktadır (Karpas, 2003, s. 298-299). Kırgızistan’ın dış politika önceliklerini, ABD ve Avrupa ile ilişkiler, Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi yakın komşularıyla ilişkiler ve Türkiye ile ilişkiler olarak sıralayan Kırgızistan Dış İlişkiler Bakanı Roza Otunbayeva’ya göre, Kırgızistan’ın en büyük sorunu denize çıkışı olmayan kapalı bir ülke olmasıdır (Behar ve ark., 1994, s. 263).

4.4.1. İlişki Görüşmeler

22 Nisan 1994’te Türkmenistan’dan ayrılan Li Peng, Kırgızistan’a geçmiştir. Çin, bölgeye 50 milyon renminbi olduğu rivayet edilen bir kredi tutarını Kırgızistan’a vermeyi teklif etmiştir. Ekonomik ve kültürel işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Çin-Kırgızistan sınırının çizilmesinde antlaşma yoksa da; her iki tarafta yakın gelecekte taslanacak olan bir tasarımı kabul etmiştir. Li Peng

Kırgızistan'dan safkan bir at, bir panter postu ve bir kürk palto ile geleneksel kalpaktan oluşan hediyelerle Kırgızistan'dan ayrılmıştır.

23-27 Ekim 1995 tarihlerinde Kırgızistan Bakanları Cumagulov Çin'i ziyaret etmiş ve iki ülke teknoloji ürünlerinin standardizasyonu ve teknolojik eğitim konusunda anlaşmaya varmıştır (Ekrem, 2003, s. 140).

5-6 Ocak 1996 tarihleri arasında Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhang Guangde Kırgızistan'ı ziyaret etmiş ve üst düzey Kırgız yetkilileriyle görüşmeler yapılmıştır. 3-4 Temmuz 1996 tarihleri arasında Çin Devlet Bakanı Jiang ile Çin'in Kırgızistan'ı ziyaret etmişlerdir, iki ülke arasındaki sınır problemlerine ilişkin bir anlaşma yapılmıştır. Aynı zamanda sınır bölgelerinin yanı sıra birçok alanda da anlaşmalar yapılmıştır (Ekrem, 2003, s. 141).

26-30 Nisan 1998 tarihleri arasında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev, Çin'i ziyaret etmiş ve Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Bakan Zhu Rongji ve Kongre Başkanı Li Peng ile görüşerek iki ülke ticaret ilişkileri ve sınır meseleleri hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda iki ülke ilişkilerinin gelişmesi ve derinleştirilmesi hakkında deklarasyon da yayınlanmıştır. Suçluların iade edilmesi, Kırgızistan'a karlıksız yardım etme, ticaret birliği, Kırgızistan hükümetine kredi açma ve iki ülke sınır anlaşması gibi konular hakkında anlaşmalar yapılmıştır (Ekrem, 2003, s. 142).

9 Haziran 1999'da Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev, Çin Dışişleri Sorumlularları Bakan Yardımcısı Qian Qichen'i kabul etmiştir. Akayev, Kırgızistan ile Çin arasında gerçekten ekonomik ve ticaret konularındaki gelişmeleri vurgulayarak, Çin'in Kırgızistan'a yaptığı ekonomik yardımın sonuç verdiğini, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin Kırgızistan'ın her türlü krizi önlenmesini sağladığını ifade etmiştir (Ekrem, 2003, s. 143).

23 Ağustos 1999'da dördüncü Shanghai Beşli Zirvesi'nin Bejing'de yapılması nedeniyle, Çin'in en büyük dört medya kuruluşu Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev'i ziyaret etmişlerdir. Kırgızistan-Çin ilişkilerinin en parlak döneminin yaşandığını ifade eden Akayev, 8 yılda iki ülkenin ticaret hacminin 10 kat

arttı nı ve Çin'in Kırgızistan'ın ikinci ticaret orta ı oldu unu açıklamı tır. Ayrıca iki ülke arasında kara ve hava ula ımı çalı malarının devam etti ini, bunun da Kırgızistan'ın ekonomik kalkınmasında ve istikrarlı olmasında önemli rol oynadı na da de inerek, Kırgızistan'ın ve Çin'in, etnik bölücülük ve radikal dincilik akımlarına kar ı çıkmak gibi birçok konuda tutum ve görüş lerinin aynı oldu unu ifade etmi tir (Ekrem, 2003, s. 144-145).

1996 itibarıyla Çin ve Kırgızistan sınır sorunlarını çözmü bulunmakta ve ikili ili kiler Kırgızistan'ın Çin'e Uygurlar konusundaki deste iyle peki mektedir. Kırgız Savunma Bakanı Essen Topayev'in Mayıs 2000 Çin ziyareti zamanı, Çin'i Kırgızistan'a kar ılıksız askerî yardımını öngören bir anla ma imzalanmı (Soltan, 2001, s. 191). Ocak 2001 'de bu anla ma gere i Çin Kırgızistan'a ekonomik reformların uygulanmasına yönelik kredi verece ini açıklamı tır (Stratejik Analiz, 2000, s. 96).

7 Ocak 2002'de Pekin'de ola anüstü bir Dı i leri Bakanları Zirvesi yapılmı tır (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 175). Toplantı sırasında Çin Halk Cumhuriyeti ve Kırgızistan arasındaki rke tam-Torugart yolundaki denetim noktalarına ili kin alt yapının geli tirilmesi gündeme getirilmi , Kırgızistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kırgızistan'a rke tam-O yolunun onarımı için 30 milyon Yuan verilmesi kararla tırlmı tır. Ayrıca ekonomik ve siyasî faaliyetlerin e güdümü, yatırım ortamının iyile mesi ve 2005 yılı bütçesi kararları alınmı tır (Çomak, 2005, s. 20).

4.4.2.Kırgızistan-Çin İlişkileri Açısından Do u Türkistan'ın Önemi

Rusya'nın 1916 yılında büyük katliamı sırasında üç yüz bin Kırgız ülkesini terk ederek Do u Türkistan'a geçmek zorunda kalmı , Do u Türkistan'a geçen Kırgızların bir bölümü de orada kalmı tır. Do u Türkistan'da kalan bu Kırgızların neslinden gelen ve kesin sayıları bilinmeyen bu insanlar; bugün Çin yönetimi altındaki Do u Türkistan'da Uygur Türkleri ile birlikte ya amaya devam etmektedir. Öte yandan, halen Kırgızistan'da ya ayan önemli miktardaki Uygur Türkünün, Do u Türkistan'daki soyda larına olan ilgisi bu probleme ilave filizler verdirmektedir (Budak, 1997, s. 1282).

Kırgızistan'ın en büyük ve en önemli komularından biri olan Çin, Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygurlar nedeniyle bataba Kırgızistan olmak üzere diğer bölge ülkeleri ile karışıklı güvenlik anlaşmaları yoluna gitmiştir. Hiç şüphesiz bölgede alevlenecek bir Uygur meselesi, Çin'in Batı Türkistan'da Kırgızistan üzerinden başlayarak daha etkin bir konuma gelmesine neden olabileceği gibi uluslararası krizlerin de başlamasına neden olabilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenlerden dolayı Kırgız hükümeti de mecburen Çin ile ilişkilerini bozmamak için Uygur sorununa taraf olmamaktadır. Bu amaçla ülkeye Uygur Türklerinin girişine izin vermediği gibi, ülkede bulunan Uygurlara da göçmen statüsü uygulamamaktadır. Çin konusunda duyulan endişelerden biri de orta ve uzun vadede Çin'in mevcut ekonomik gelişimini sürdürmesi hâlinde, bölgede ağır basan bir unsur hâline gelebileceğidir (Güler, 2007, s. 102).

4.4.3.Yönetim Değişikliği

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Çin ile olan sınır ihtilâflarının Kırgızistan'ı ilgilendiren bölümü, yönetim için bir sınav niteliğindedir. Kırgız yönetimi, Çin tehdidi karşısında mukavemet yetersizliği gerekçesiyle bu ülke ile iyi komuluk ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiş ve sınır ihtilâflarını barışçı yollardan çözmeye çalışmıştır. Kırgızistan ile Çin arasında 1996 ve 1999 yılları arasında iki sınır anlaşması imzalanmıştır. Bu iki anlaşma ile Kırgızistan birincisinde 35 bin, ikincisinde 90 bin olmak üzere toplam 125 bin hektarlık bir toprak kaybına uğramıştır. Kuzeydoğu sınırındaki ihtilâflı bölge, resmi makamların iddiasına göre, Çin'in %50 talebine karşılık yaklaşık %30 oranında bu bölge toprağı verilerek çözüme kavuşturulmuştur. Bağıngıçta kamuoyundan gizli tutulan bu durum, 2001 yılında parlamentoda tartışılmaya başlandı, Akayev vatan toprakların, satmakla suçlanmış ve anlaşma onaylanmamıştır. 2002 yılı baharında tekrar gündeme gelen sınır problemi, Parlamentoda tartışılmaya yeniden başlamasına neden olmuş ve sonunda bu anlaşma kabul edilmiştir. Sınır probleminin tartışılmalı bir şekilde Parlâmentoda kabulü halk arasında infial sebebi olmuş ve Akayev yönetimi aleyhine protestolar başlamıştır (Erdem, 2003, s. 239-40). Aslında bu kadife devrimin altında yatan bir diğer gerçek ABD'nin Kırgızistan'daki askerî üssüne, yedi adet AVVACS uçağı yerleştirme projesine, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev'in kararı çıkması sonrasında, SOROS Vakfı desteğiyle meydana

gelmi olmasıdır. Neticede Akayev rejimi devrilmi , Kurmanbek Bakiev Devlet Ba kanı olarak seçilmi tir (Birsell, 2006, 169).

Çin yanlısı Askar Akayev'in Mart 2005'te yönetimden devrilmesiyle birlikte halefi Kurmanbek Bakiyev'in Kırgızistan'ı Çin-Rusya ekseninden çıkartıp hemen ABD yörüngesine sokmayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca Bakiyev dönemi Akayev dönemine göre daha çalkantılı geçmektedir. Kırgızistan'da siyasî istikrar gittikçe kötüleştiği gibi özlenen demokrasiye de bir türlü ulaşamamıştır (Çolakolu, 2008, s. 160). Büyük ölçüde Çin'e komşu olan coğrafi pozisyonu nedeniyle ABD'nin ilgi alanında bulunan Kırgızistan, bir yandan da coğrafi yakınlığı ve daha birçok faktör nedeniyle Rusya ve Çin'in doğrudan baskısı altında bulunmakta ve bu iki aktörün taleplerini dikkate almak zorunda kalmaktadır. Bakiyev, üzerindeki baskıları hafifletebilmek için bir yandan Öbünyesinde Çin ve Rusya'yı birbirine karşı denge unsuru olarak kullanmayı amaçlarken, diğer yandan da Öbünyesinde ABD'yi birbirine karşı koz olarak kullanarak dengelemeye çalışmaktadır. Bu şekilde jeopolitik pozisyonunun ortaya çıkardığı imkânları ve dezavantajları bir denge mekanizması içinde kendi çıkarları çerçevesinde kullanmak istemektedir. Binek'in Anti-Terör Merkezi'nin kendi ülkesinde kurulmasını sağlamadaki amacı da, Çin'in BDT topraklarında güvenlik konularında söz sahibi olmasını sağlamak ve bu şekilde üzerindeki Rus etkisini dengelemektir. Fakat Bakiyev bu denge politikasıyla aynı zamanda büyük bir riski de üzerine almaktadır. Askar Akayev'in aynı denge politikasının kurbanı olduğu göz önüne alındığında, bu durumun Kurmanbek Bakiyev iktidarının geleceği üzerinde yaratabileceği riskler daha iyi anlaşılacaktır (Sandıklı ve Güllü, 2005, s. 200).

Çin'e sınırı olan Batı Türkistan ülkelerinden en küçükleri olan Kırgızistan ve Tacikistan büyük olasılıkla Rusya'nın etkisinden kurtularak kademeli olarak Çin'in etkisi altına gireceklerdir. Bu durum Kırgızistan'da hemen hemen gerçekleşmiş durumdadır (Karaca, 2003, s. 171). Kırgızistan'da Kazakistan'dakini de aynı bir Çin paranoyasından söz etmek mümkündür. Bir gözlemciye göre, Kırgızlar babalarına gelen her felaketten Çin'i sorumlu tutmaktadırlar. O kadar ki, Nisan 1992'de Kırgızistan'da meydana gelen bir dizi deprem bile, Kırgızlara göre Çin tarafından Lop Lor'daki nükleer denemelerle özellikle yaratılmıştır (Behar ve ark., 1994, s. 265).

4.5.Tacikistan-Çin İlişkileri

Ocak 1996'da; Halk Cephesi'nin içinde patlak veren askerî ayaklanma, Tacikistan iktidarını ciddi bir şekilde tehlikeye sokmuştur. Rusların ülkeden çekilmesi durumunda Özbekistan'ın yörüngesine girecek olan Tacikistan, Rusların himayesi altında bir devlet haline gelmiştir. Bu arada, Aralık 1996'da, Afganistan'da Taliban'ın yükselişinden ve Tacikistan'daki silahlı çatışmaların artmasından endişelenen Ruslar, Rahmanov ve İslami muhalefet arasında anlaşma imzalanmasını desteklemiştir (Roy, 2005, s. 196).

Afganistan ve Tacikistan'daki bu istikrarsız gelişmeler ve güvenlik sorunu aslında sadece Türk-İslam dünyası için değil; bölgede yeniden hâkimiyet kurmak isteyen Rusya ve etnik hareketlere karşı hassasiyeti olan Çin için bölgenin istikrarı ve güvenliği büyük önem arz etmektedir (Güler, 2007, s. 153). Çin yönetimi ve Batı Türkistan'ın eski komünist rejimleri, gayri resmi dini ve milliyetçi örgütleri kontrol etmek için işbirliği talep edeceklerdir. Ancak bölgede ortaya çıkabilecek olan siyasî ve dini gruplarla ilişkiler hakkında büyük bir belirsizlik vardır.

4.5.1. İlişkisel Görüşmeler ve Anlaşmalar

16-20 Eylül 1996'da Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmanov, Çin'i ziyaret etmiş ve Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Başbakan Li Peng ve Çin Halk Kongresi Başkanı Qiao Shi ile ayrı ayrı görüşmeler yapmıştır, iki taraf ortak bir deklarasyon yayınlamış ve iki ülke arasında suçluların yargılanmasını karşılıklı destekleme, ticari ilişkiler, Tacikistan'a karşılıksız yardım etme, çevrenin korunması, haberleşme ve eğitimde işbirliği yapma gibi konularda anlaşmalar imzalanmıştır. Aynı tarihte, Çin ile Rusya arasında 21. yüzyıla yönelik stratejik işbirliği ve ortaklık ilişkisi resmen tesis edilmiştir (Ekrem, 2003, s. 141).

30 Nisan 1997'de Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmanov'un suikastine şüpheli olarak dolayısıyla geçmiş olsun mesajı yollamıştır. 25-31 Ekim 1997'de Tacikistan Dışişleri Birinci Bakan Yardımcısı Rahmatullah, Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhang Guangde ile Pekin'de görüşmüş ve iki ülkenin sınır problemleri ile ilgili müzakerelerin sonunda, sınır bölgesinde bulunan,

tartı malı iki geçit hakkında anlaşmaya varmışlardır (Ekrem, 2003, s. 141-142).

13 Ağustos 1999'da Tacikistan Cumhurbaşkanı İsmail Rahmonov, Çin'i ziyaret etmiş ve Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ile görüşmeler yapmıştır. Aynı zamanda Çin-Tacikistan sınır anlaşması, Çin-Tacikistan iki Ülke Dostluk, Komünizm ve Karşılıklı Menfaat Sağlayan Birlikte Geliştirme Deklarasyonu, iki Ülke Arası Kara Yolu Taahhüt Anlaşması, Çin ile Tacikistan hükümeti Uyumlu Satış ve Kullanılmasına Karşı Ortaklık Anlaşması gibi belgelere imzalamışlardır (Ekrem, 2003, s. 144). Çin ile Tacikistan arasındaki sınır sorunu, 2002'de imzalanan "Çin-Tacikistan Sınırına İlişkin Ek Anlaşma"yla çözüme bağlanmıştır (<http://turkish.cri.cn/281/2008/10/01/1s102109.htm>). Sınırların belirlenmesi nihayetinde Çin'e toprak bırakılmasını da gündeme getirmektedir. Tacikistan güçlü komşusu Çin'in toprak taleplerine karşı duramamaktadır. Tacikistan Cumhurbaşkanı İsmail Rahmonov; Mayıs 2002'de Pekin'e yaptığı resmi ziyaret esnasında, Çin'in talep ettiği bin metrekarelik alanın devri antlaşmasını imzalamıştır (Devlet, 2003, 265).

Çin Başbakanı Wen Jiabao, Shanghai Birlik Örgütü 5. Bakanlar Toplantısı'na katılmak üzere 14 Eylül 2006'da Duşanbe'ye gitmiştir. Bu, Çin ve Tacikistan arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana geçen 14 yılda Çin başbakanının bu ülkeye yaptığı ilk ziyaret olmuştur (<http://turkish.cri.cn/1/2006/09/15/1@57256.htm>).

Ocak 2007'de Pekin'de Çin-Tacikistan Ticaret-Yatırım Üst Düzey Forumu, yapılmıştır. Foruma katılan Çin ve Tacikistan liderleri, ikili ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendireceklerini belirtmiştir. Çin Başbakan Yardımcısı Wu Yi forumda, ikili ilişkilerin geliştirilmesiyle ilgili önerileri sürmüştür, Rahmonov da, Çinli işletmelerin Tacikistan'da hidroelektrik, madencilik, pamuk gibi alanlara yatırım yapmalarını beklediklerini belirtmiştir (<http://www.turkulusalbirlik.com/haber2.asp?id=135>).

Ağustos 2008'de Jintao, Tacikistan'da, Rahmonov ile yaptığı görüşmede iki ülke arasında iyi komünizm, dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesi ile ilgili ortak deklarasyonu imzalamıştır (<http://ist.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?a>

Type=SonDakika&ArticleID=983458). Rahmanov, Tacikistan'ın Çin'le köktendincilik, terörizm ve bölücülük ile uyu turucu ticaretiyle ortakla a mücadele etti ini ve Birle mi Milletler platformundaki i birli ini yo unla tırdı ını belirtmi tir. Rahmanov, Tacikistan'ın, Çin'in toprak bütünlü ünü kararlılıkla destekleyerek, "Tek Çin" politikasını izlemeye devam edece ini dile getirmi tir (<http://turkish.cri.cn/281/2008/08/27/1s99938.htm>).

Batı Türkistan ülkelerinin en küçü ü olan ve Çin'le ortak sınırı bulunan Tacikistan, imdiden Pekin'in etkisi altına girmi bulunmaktadır. Çin, bu ülkenin en büyük ticari orta ı haline gelmi tir. Ayrıca sürekli artan kayıt dı ı bavul ticareti, Çin'in Tacikistan ekonomisi üzerindeki a ırlı ını artırmaktadır (Çolako lu, 2008, s. 169).

SONUÇ

Birçok stratejistin de “dünyanın kalbi” olarak tanımladığı bir alanın içinde bulunan Türkistan için Curzon, gençlik yıllarında yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir:

“Türkistan, Afganistan, Hazar Kıyıları ve İran birçok kişi için bu isimler büyük bir uzaklığı ifade eder ya da yaşanan garip olayları hatırlatır. Bana ise dünya hakimiyeti için oynanan satranç taşlarından başka bir şeyi hatırlatmıyor” (Özey, 2002, s.477).

Batı Türkistan stratejik konumunun yanı sıra sahip olduğu enerji kaynakları ile de ön plana çıkmaktadır. Dünya üzerinde ispatlanmış doğal gaz rezervi 175 trilyon m³’tür ve bu rezervin yaklaşık 8 trilyon m³’ü Batı Türkistan’da bulunmaktadır. Kazakistan’da yaklaşık 2,8 trilyon m³ ve Türkmenistan’da yine 2,8 trilyon m³, Özbekistan’da 1,8 trilyon m³ rezervi vardır. Doğal gaz üretimine baktığımızda ise Türkmenistan dünyada 13., Özbekistan 14. ve Kazakistan 27. sıradadır. Dünyada ispatlanmış petrol rezervi ise günlük 1332 milyon varildir. Bu rezervin tek başına 30 milyon varil günlük Kazakistan’da bulunmaktadır. Batı Türkistan’ın ispatlanmış petrol rezervi günlük 31.25 milyon varildir.

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile bağımsız olan Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan bugün literatüre Orta Asya olarak yerleşen bizlerin Batı Türkistan olarak adlandırmamız gereken coğrafyada varolma mücadelesi vermektedir. Gerek Sovyetlerden miras kalan gerekse yeni birer ülke olmanın getirdiği sıkıntıları çözmeye çalışmanın zorluğunu çekmektedirler.

Farklı gelişim çizgileri izleyen bu devletlerden Kazakistan’da petrol ve kömür, Türkmenistan’da doğal gaz, Özbekistan’da doğal gaz, altın ve pamuk, Kırgızistan’da enerji, Tacikistan’da alüminyum ekonomik anlamda itici güç olmuştur. Batı Türkistan devletlerinde Sovyet döneminin komünist liderleri bağımsızlık sonrası ulusal liderler haline almış, “Bağımsızlık” olarak adlandırılan tek lider ya da yolbaçılığı diyebileceğimiz sistem benimsetilmiştir. Uluslaşma sürecinde Rahmanov Samanileri, Nazarbayev yeni başkent Astana’yı, Akayev Manas’ı, Kerimov Timur’u, Niyazov ise kendi ahiyetini sosyal manada itici güç olarak kullanmıştır.

Bu ülkeler bir yandan ulusal kimliklerini koruma bir yandan da küresellemeye çalışmaktadır. Tacikistan 1992-1997 yılları arasında bir iç savaşla sarsılmış, Kazakistan bağımsızlığının ilk yıllarında Rus nüfusu yoğun olan kuzey bölgesinin ülkeden ayrılması tehdidini yaşamıştır. Kazakistan bu sebeple nüfus yoğunluğunu Kazak olarak tutma ve sınır sorunlarını çözme çabasıdadır. Kırgızistan ise sınır sorunlarını, su, enerji ve özellikle Batken eyaletindeki fakirlik sorununu çözmeye çalışmaktadır. Özbekistan'ın sınır ve su sorunları, etnik çatışmalar ve Namangan baskınları üzere fakirlik problemleri vardır. Türkmenistan doğalgazı pazarlama ve sınır sorunlarıyla, Tacikistan ise iç savaş sonrası sorunlar, su problemi ve özellikle Garm bölgesinde ve Badkhan eyaletindeki fakirlik ile boğulmaktadır.

Büyük güçlerin çıkar çatışmalarına sahne olan Asya kıtası son yüzyılda birçok sınır ve yönetim ekli devletlere ahenk olmuştur. Kıtanın devlerinden Çin, hem kendi sınırlarında hem de arka bahçesinde yaşanan bu süreçleri itina ile takip etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gelişen uluslararası ortamda Çin'in; kendi topraklarında doğan Konfüçyüs medeniyetinin Doğu Asya'da etkili olması, medeniyetinin tarih ve kültür gibi birikimleri, jeopolitik konumunu demografik güçle birleştirilmesi, istikrarlı bir siyasî idare, büyük bir hızla kalkınan ekonomi, 1,3 milyara ulaşan nüfus potansiyeli ve 2800 kilometreye ulaşan doğrudan komşuluk ilişkisi ile Asya Kıtası'nda baş aktör olacaktır tahmin edilmektedir.

Çin'in birçok açık ve örtülü gerekçe ile yakından ilgilendiği bir alan da Batı Türkistan'dır. Çin bu topraklar sanki kendine ait gibi davranmaktadır. 1991'den beri kapitalist yaklaşımlarıyla bölgeyi askeri, politik ve finansal olarak güçlendirmektedir. Batı Türkistan'da açılan Trans-Avrasya demiryoluna 1992'de Almatı (Kazakistan)-Urumçi (Doğu Türkistan) bağlantısı yapılmasıyla birlikte Çin tüketim malları bölgeyi sarmıştır. Özellikle 1994 yılı Çin'in Batı Türkistan'a girme planının resmen uygulanmaya başlandığı yıl olmuştur. Çin'in amacı sınır sorunlarını çözmek, bölgesel güvenlik, gelecekte daha da artacak olan enerji ihtiyacının bir bölümünü Batı Türkistan'dan sağlamak. Bu ilişkiler bir yandan da Batı Türkistan ülkeleri için Çin'in Pasifik sahillerinden çıkışı imkânı sağlamak ve Moskova'ya olan bağımlılıklarını azaltmıştır. Rusya'nın bölgedeki geleneksel rolünü sorgulamadan uygun koşulları dolduracak girişimler yapmakta olan Çin; ulaştırma, ticaret ve

ekonomik balarının güçlendirilmesi konularına yoğunlaştı fakat daha sonra Rusya'nın gerçek bir güvenlik emsiyesi sunamadığından Batı Türkistan devletleri Çin'e yönelmiştir.

Rusya, ABD, Türkiye, İran gibi bölgede etkili olabilecek diğer ülkeleri engellemek ve pek tabii sınırları içindeki Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin bağımsızlığını kavuşmalarını soydaşlarıyla kurabilecekleri iletişim, destek ve umudu engellemektir. Aslında Çin bu konularında haklıdır. Çünkü bugüne kadar kurtuluş ümidi Doğu Türkistan'a hep batıdandır. Büyük Timur, Seyit Han, Yakup Bey gibi Türkistan fatihleri hep Batı Türkistan'dan gelmiştir. Fakat Batı Türkistan Cumhuriyetleri'nin anghay birliği Örgütü çerçevesinde ve Çin ile birebir anlaşmalarında Doğu Türkistan'a destek verilmeyeceğine dair açıklamalar umutları köreltecek neticelerdir.

Batı Türkistan devletlerinin Özyüceli bir takım inisiyatifler vermelerine sebep olsa da amaçları: bağımsızlıklarını korumak, ekonomik reformlar gerçekleştirmek, bölgesel barış ortamını yaratabilmek, güvenliğini korumak ve doğal zenginliklerini dış pazarlara ulaştırabilmektir. Çin'in amacı ise ABD emperyalizmiyle mücadele edebilmek, iç istikrarını sağlamak, %61'ini ithal etmek zorunda olduğu enerji ihtiyacının bir kısmını karşılayabilmek, kuzey-batı sınırında güvenlik alanı yaratıp Asya Pasifik'e yönelmektir. Ayrıca Çin, bu birliği savunmak için kalkan olarak kullanmaktadır.

Çin'in Batı Türkistan devletleri ile ikili ilişkilerinin temelini, önkoşulları ve beklentileri oluşturmaktadır. Bölgeden elde edebileceği kazançların yanı sıra bu ülkeler tarafından Tayvan'ın Çin'e ait olduğu noktasındaki dış politikasının desteklenmesi gibi istekleri bulunmaktadır.

Kazakistan için Çin Rusya ve diğer enerji alıcıları için önemli bir karttır. Buna rağmen Çin'in nükleer denemelerine karşıdır ve birçok Uygur Türkü barındırmaktadır. Özbekistan'da ise Çin'in Tayvan politikası 2004 itibarı ile resmen desteklenmekte ayrıca Uygurlara ait hiçbir oluşturma izin verilmemektedir. Andican'da yaşanan olaylara Kerimov'un sert tutumunu Çin'in desteklemesi de Özbekistan'ı Çin'e yaklaştırmıştır. Türkmenistan tarafsız statüsü gereği birliklerinden kaçınsa da

Çin ile enerji alanındaki ilişkilerin artmasını Rusya'ya karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Tacikistan ve Kırgızistan için Çin kredi imkanı bulabildikleri bir büyük devlet olmanın yanı sıra sınır komşuları olarak önemli ticaret ortakları konumundadır. Ayrıca bu devletler için Çin kendini komünist sistem içinde kalarak ekonomik açıdan hızla kalkınan bir devlet modeli olarak sunmaktadır. Batı Türkistan Cumhuriyetleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında yapılan anlaşmalar, yollar, petrol ve doğalgaz boru hatları, karlı ziyaretler, ekonomik yardımlar, bu coğrafyadaki Çin etkisinin giderek artmasının göstergesidir.

Batı Türkistan Cumhuriyetleri için Çin'in ekonomik anlamda yeni bir açılım ve jeopolitik açıdan başka ülkelere karşı bir koz olduğu, Çin için ise Türkistan'ın hem sürekli artan enerji ihtiyacı için bir alternatif hem de iç ve dış güvenliğini için önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Rusya bölgeye güvenlik ve istikrar sağlayacak güçle ulaşamadıkça, ABD'nin bölgeden beklentisi enerjiden istikrara doğru yönde değişmediği ve Türkiye bu bölgeyle her türlü ilişkide bir sistematik oluşturmazdı. Önümüzdeki yıllarda Batı Türkistan'da Çin'in ekonomik, sosyal ve siyasi etkisi artmaya devam edeceği sonucuna varılmaktadır.

Batı Türkistan için Çin ile ilişkilerde verilen tavizlerin boyutu, bölgede oluşacak Çin etkisinin de boyutunu belirleyecektir. Çin ile en uzun sınıra sahip olmasına ve bu bölgeyle en fazla ticareti yapan Batı Türkistan Cumhuriyeti olmasına rağmen, Kazakistan'ın tamamı ile Çin ekonomisinin kontrolüne girmesi ihtimali daha yüksektir. Özbekistan, Batı Türkistan'ın hem en kalabalık hem de siyaseten en güçlü ülkesi konumundadır. Bu sebeple Çin ile ortak sınırı bulunmayan Özbekistan'ın tamamen Çin nüfuzu altına girmesinin daha zor olduğu söylenebilir. Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi az nüfuslu bir ülke olsa da, coğrafi konumundan dolayı Rusya, İran ve Türkiye ile daha yoğun siyasî ve ticari ilişkilerde sahiptir ve Çin nüfuzu altına girmesi zordur. Çin'e sınırı olan Batı Türkistan ülkelerinden en küçükleri olan Kırgızistan ve Tacikistan büyük olasılıkla Rusya'nın etkisinden kurtularak kademeli olarak Çin'in etkisi altına gireceklerdir. Bu durum Kırgızistan'da hemen hemen gerçekleşmiş durumdadır.

KAYNAKLAR D Z N

ADIBELL , Barı , Büyük Avrasya Projesi-ABD, Rusya ve Çin'in Varolma Mücadeleleri, IQ Yayıncılık, stanbul, 2006.

BARTHOLD, V.V., Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, TTK, Ankara, 2006.

BECKER, Jasper, Ejder ahlınıyor, NTV Yayınları, stanbul, 2007.

BEHAR, Bü ra E., Gün KUT, üle KUT, Ba ımsızlı ın İlk Yılları, T.C. Kültür Bakanlığı ı Ba vuru Kitapları, Ankara, 1994.

B LG N, Mert, Avrasya Enerji Sava ları, IQ Yayıncılık, stanbul, 2005.

B RSEL, Haktan, Eski Dünyanın Karalık Yüzü Orta Asya Jeopoliti i, IQ Yayıncılık, stanbul, 2006.

B RSEL, Haktan, Gizli Çember ve Özbekistan, IQ Yayıncılık, stanbul, 2005.

BRZEZINSKI, Z., Büyük Satranç Tahtası (Türkçeye Çeviren Ertu rul Dikba , Ergun Kocabıyık), stanbul, 1998.

C HANG R, Erol, Yeni Ça Türkistan Kaynakları ve Dr. Baymirza Hayit, Turan Kültür Vakfı, stanbul, 2000.

CÖMERT, Servet, Jeopolitik Jeostrateji ve Strateji, Harp Akademileri Yayınları, stanbul, 2000.

DAVUTO LU, Ahmet, Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, stanbul, 2007.

DENKER, Mehmet Sami, 2000'li Yıllarda Asya Pasifik Bölgesinin Güvenli i, ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

D KBA , Kadir, De i en Türkmenistan, AD yayını, stanbul, 1997.

D KBA , Kadir, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Olaylar Kronolojisi, Do u Türkistan Kültür ve Dayanı ma Derne i, stanbul, 1997.

DILLON, Michael, Do u Türkistan-Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol, Türk Dünyası Platformu Yayınları, stanbul, 2001.

D RL K, Arif, Global Modernite ve Sosyalizm – Üçüncü Dünya Hayaleti-Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti, Salyangoz Yayınları, stanbul, 2006.

DUG N, Aleksandr, Rus Jeopoliti i Avrasyacı Yakla ım, Küre Yayınları, stanbul, 2005.

EBERHARD, W., Çin'in imal Kom uları, TTK, Ankara, 1996.

EKREM, Nurhaniye Hidayet, Çin Halk Cumhuriyeti Dı Politikası(1950-2000), ASAM, Ankara, 2003.

ERDEM, Mustafa, Kırgız Türkleri,Türkistan Ara tırmaları Dizisi-1, ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

GÖMEÇ, Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akça Yayınları, Ankara, 2006.

GURBAYDUL NA, M., Stratejik Analiz, Cilt:1, Sayı 4, Eylül 2004.

GÜLER, Müjdat, Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakı ı, lgi Kültür Sanat Yayıncılık, stanbul, 2007.

HAYIT, Baymirza, Türkistan Rusya ile Çin Arasında, stanbul, 1975.

HUNTER, Shireen, Central Asia Since Independence, The Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., 1996.

LHAN, Suat, Avrupa Birli ine Neden Hayır, Ötüken Yayınları, stanbul. 2003.

LHAN, Suat, Jeopolitik Duyarlılık, TTK, Ankara, 1989.

KARACA, Kutay, Dünyadaki Yeni Güç Çin- Tek Kutuptan Çift Kutuba, IQ Yayıncılık, stanbul, 2003.

KARPAT, Kemal H., Türkiye ve Orta Asya, mge Kitapevi, (çev. Hakan GÜR), Ankara, 2003.

KASIM, Kamer, Zerrin A. BAKAN, Uluslararası Güvenlik Sorunları, ASAM, Ankara, 2004.

KES C , A. Kayyum, Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan, IQ Yayıncılık, stanbul, 2003.

KLEVEMAN, Lutz, Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol, Everest Yayınları, stanbul, 2004.

KONA, Gamze GÜNGÖRMÜ , Türkiye ve Orta Asya birli i Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, stanbul, IQ, 2002.

KURBAN, klil, Do u Türkistan için Sava , TTK, 1995, Ankara.

KURBAN, klil, arki Türkistan Cumhuriyeti(1944-1949), TTK, Ankara, 1992.

MÜTERC MLER, Erol, 21'inci Yüzyılın e i inde Uluslar arası Sistem ve Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Modeli, Anahtar Kitaplar, stanbul, 1993.

MÜTERC MLER, Erol, 21'inci Yüzyıl ve Türkiye "Yüksek Strateji", Erciyes Yayınları, stanbul, 1997.

NASKAL , Emine Gürsoy, Erdal AH N, Ba ımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, Sota Yayınları, Haarlem, 2003.

Ö ÜTÇÜ, Mehmet, Yükselen Asya, mge Kitapevi, stanbul, 1998.

ÖZTUNA, Yılmaz, Devletler ve Hanedanlar,cilt:1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

ROY, Olivier, Yeni Orta Asya, Metis Yayınları, stanbul, 2005.

SARAY, Mehmet, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

SHENKAR, Oded, Çin Yüzyılı, Truva Yayınları, stanbul, 2007.

SÖNMEZO LU, Faruk, Ülke ARIBO AN, Gülden AYMAN, Beril DEDEO LU, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, DER Yayınları, stanbul, 2000.

TEZKAN, Yılmaz, Uzak ve Eski Kom umuz Çin, Ülke Kitapları, stanbul, 2002.

TURAN, Güngör , Sovyet Sonrası Orta Asya, Tasam Yayınları, stanbul, 2006.

YAPICI, Utku, Küresel Süreçte Türk Dış Politikası Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya, Otopsi Yayınları, stanbul, 2004.

YAZICI, Bahaddin, Sıcak Nokta: Orta Asya- Orta Asya'da Yeniden Yapılanma ve Terör, Ozan Yayıncılık, stanbul, 2003.

YÜCE, Ça rı Kür at, Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerine Mücadele, Ötüken Ne riyat, stanbul, 2006.

MAKALE D Z N

ADIBELL , Barı ,”Çin Halk Cumhuriyeti'nin Merkez-Çevre Denkleminde Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yapılanması”, Stratejik Ara tırmalar, SAREM, Sayı:3, Ankara, 2004, s:217-.237.

AKAGÜL, Deniz, “Türkdilli Cumhuriyetlerin Dünya Ekonomisine Yerle tirilmesi ve Türkiye’nin Rolü”, (der: Semih VANER), Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan, Metis Yayınları, stanbul, 1997, s: 343-363.

ALAM, Mohammad Monir, “China’s Strategic Engagement with Central Asia”, Central Asia: Introspection, (edit: Mushtaq A. KAW, Aijaz A. BANDAY), University of Kashmir, Srinagar, 2006, pp: 209-237.

AND CAN, Ahat, “Çin’in Satrancında Orta Asya”, Avrasya Dosyası, C.2, Sayı.1, 2006, s:7-37.

ATUN, Ali Fikret, “Avrasya Jeopoliti inde Meydana Gelen De i im ve Türk Dünyası”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopoliti i, 1.cilt, ASAM, Ankara, 2003, s: 173-184.

AYNURAL, Salih, A. Kayyum KES C , “Batı Türkistan Cumhuriyetleri Birli i’nin Gereklili i”, .Ü. ktisat Fakültesi, Sosyal Siyaset Konferansları 50. Kitabı Prof. Dr. Nevzat Yalçında ’a Arma an Özel Sayısı, stanbul, 2005, s: 1211-1230.

AYNURAL, Salih, A. Kayyum KES C , “Türk Dünyasının Petrol ve Do al Gaz Zenginli i”, .Ü. ktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, Prof.Dr. Turan Yazgan’a Arma an Özel sayısı, 49. Kitap, stanbul, 2005, s: 613-642.

AYNURAL, Salih, “Çin’in Do u Türkistan Politikası”, I. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Eylül 2006, Kocaeli, s: 259-269.

BAKSHI, Jyotsna, "Orta Asya’da Çin-Rus Stratejik Ortaklı ı: Hindistan Üzerine Olan Etkiler", (der.) Yılmaz TEZKAN, Uzak ve Eski Kom umuz Çin, Ülke Kitapları, stanbul, 2002.

BAL, Halil, “Kırgızistan: Çin Bölgesi ve Rus Deste i Altında”, (der:Alâeddin YALÇINKAYA), Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Ba lam Yayınları, stanbul, 1998, s:97-116.

BAYCAUN, Saule, “10 Yıllık Ba ımsızlık Sürecinde Türkmenistan Ekonomisine Genel Bir Bakı ”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2, ASAM, Ankara, Yaz 2001, s:17-38.

BED RHAN, Ya ar, “Türk Tarihinde pek Yolu Hakimiyeti Mücadelesi ve Çin'in Türkistan'ı İlk stila Projesi”, Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi, Sayı:129, TDAV, Aralık 2000, s: 81-93.

BEKAR, Olgan, "Çin ve Batı Türkistan", Avrasya Dosyası, Cilt:2, Sayı:2, Yaz 1995, s.49.

BONDAR, Yengeni, “Kırgızistan Ekonomisinin Reformla masında Serbest Ekonomik Bölgeler”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:4, ASAM, Ankara, 2003, s:61-69.

BUDAK, Fezullah, “Kırgızistan'ın Dünü, Bugünü, Yarını”, Türk Dünyası II, Mayıs-Haziran 1997, Ankara, s: 1254-1283.

BÜYÜKBA , Hakkı, “ anghay birli i Örgütü”, TDAD, Sayı:159, Aralık 2005, s:217-239.

BÜYÜKBA , Hakkı, “Çin Ekonomik Reform Politikası ve Sonuçları”, TDAD, Sayı: 153, Aralık 2004, s: 193-224.

CA IN, Mesut Hakkı, “ pek Yolunda Çin Denizine Barı ve Güvenli in Yeni Parametreleri”, Çin'in Gölgesinde Uzak Do u Asya, (der: D. Ülke ARIBO AN), Ba lam Yayınları, stanbul, 2001, s:105-118.

CANAY, “Basmacılık Hakkında”, Ya Türkistan'dan Seçilmi Makaleler, Ayaz Tahir Türkistan dil-Ural Vakfı, stanbul, 2006, s:43.

ÇAKIRO LU, Latif N., Mehmet Seyfettin EROL,“Kopetda ı'nın ki Tarafındaki Kom ular:Türkmenistan- ran li kileri'nin Son On Yılı”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2, ASAM, Ankara, Yaz 2001, s:206-234.

ÇOLAKO LU, Selçuk, “Çin’in Orta Asya Politikası”, Orta Asya –Kafkasya Güç Politikası, (der: M. Turgut DEM RTEPE), USAK, Ankara, 2008, s:147-178.

ÇOMAK, Hasret, “21’inci Yüzyılda anghay birli i Te kilatı’nın Yeni Yönelimleri ve Türkiye ile Yeni birli i Yakla ımları”, Stratejik Öngörü, TASAM, Sayı:5, 2005, s:19-25.

DA CI, Kenan, “Orta Asya’nın De i en Jeopoliti inde Rekabet Eden Güçler”, I. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Eylül 2006, Kocaeli, s: 455-465.

DEVLET, Nadir, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Güvenliklerini Etkileyebilecek Faktörler”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopoliti i, 1.cilt, ASAM, Ankara, 2003, s: 253-270.

D KBA , Kadir, “Türkmen Gazının Ba ımsızlık Mücadelesi”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2, ASAM, Ankara, Yaz 2001, s: 74-96.

DOKUZLAR, Bircan, Hasan YILMAZ, Cenk PALA, “Çin’in Orta Asya Enerji Politikası”, Avrasya Dosyası, C.2, Sayı.1, 2006.

DUDOIGNON, Stéphane A., “Orta Asya’da Siyasal De i meler ve Tarih Yazılımı Tacikistan ve Özbekistan, 1987-1993”, (der: Semih VANER), Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan, Metis Yayınları, stanbul, 1997, s: 91-134.

EFEG L, Ertan, “11 Eylül Sonrası Orta Asya’ da Silahlanma Giri imleri ve Bölge Güvenli ine Etkileri”, Uluslararası Güvenlik Sorunları, (der:Kaner KASIM ve Zerrin A. BAKAN), ASAM, Ankara, 2004, s: 141-153.

ELEBAYEVA, Aynura, Margarita POLUHOVA, "Kazakistan’daki Siyasal Geli meler", Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:4, ASAM, Ankara, Kı 2001, s:100-115.

ERC LASUN, Ahmet Bican, “Tarihten Gelece e Türk Dili”, Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1997, Yıl:3, Sayı: 15, s: 185-190.

ERC LASUN, Konuralp, “Do u Türkistan’ın Gelece ine Bakı lar”, 21. y.y. Türk Dünyası Jeopoliti i, ASAM, Ankara, 2003, s: 305-308.

ERC LASUN, Konuralp, “China in Central Asia”, Commonwealth of Independent State, (edit: Anuradha M. CHENOY, Ajay PATNAIK), A KW Publishers Book, New Delhi, 2007, pp: 311-315.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Orta Asya’nın Jeopolitik Konumu ve Olu turulmak stenen Bölgesel Güvenlik Sistemi”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 18, Ankara, 2002, s: 946-950.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Ba ımsızlıktan Günümüze Türkmenistan da ktisadi Kalkınma Stratejisi Ve Abadandık", Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:4, ASAM, Ankara, K1 2001, s:218-230.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Güç Mücadelesi: anghay Be lisi Ya Da Mah erin Be Atlısı", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı: 14, Haziran 2001, s.70.

EROL, Mehmet Seyfettin, “ anghay birli i Örgütü; Avrasya’da Güç Mücadelesinde Yeni Bir Dönüm Noktası, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 18, s: 946-950.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Türkmenistan Devletinin Dı Politikasının Temel Sacaya ı; Daimi Tarafsızlık Statüsü”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2, ASAM, Ankara, Yaz 2001, s:124-143.

EROL, Mehmet Seyfettin, “11 Eylül Sonrası Orta Asya Jeopoliti inde Geli meler ve Orta Asya Türklü ü Üzerine Yansımaları”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopoliti i, 1.cilt, ASAM, Ankara, 2003, s: 185-216.

G ROUX, Alain,“Kazakistan: Asya Devinin Potansiyeli ve Ekonomik Modeli”, (der: Semih VANER), Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan, Metis Yayınları, stanbul, 1997, s: 318-333.

GÜNAY, Bekir, “De i en Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, (der: Bekir GÜNAY), Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri, IQ Yayıncılık, stanbul, 2005, s: 21-86.

HAYIT, Baymirza; “20. Yüzyılda Türkistan’ın Milli Ve Sovyet Devletlerinin Karakteri”, Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi, Aralık 1987, Sayı: 51, s: 129-141.

HAYIT, Baymirza, “Türkistan Terimi Üzerine”, Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi, Nisan 1988, sayı: 53, s: 23-33.

HUASHENG, Zhao, “China’s Energy Interest In Central Asia”, Contemporary Central Asia, Volume: VIII, No: 1&2, Kashmir, 2004, pp: 52-58.

I IK, Abdurrahman , “Saparmurat Türkmenba ı Önderli inde Türkmenistan’da Gerçekle tirilen Reform Hareketi”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2, ASAM, Ankara, Yaz 2001, s:39-57.

BADULLAEV, Azamet, D. Kenjetayev, K. Daurenkulov, N. Erbosinov, “Kazakistan Cumhuriyetinin Ekonomik ve Sosyal Yapısı”, Yeni Türkiye-16, Türk Dünyası II, Mayıs-Haziran 1997, Ankara, s: 1214-1221.

JAN, Asifa, “Central Asia and The Great World Powers”, The Journal of Central Asian Studies, Volume XV, The University of Kashmir, Srinagar, 2005, pp: 151-156.

JAN, Michel, “Çin’de Ya ayan Türkdilli Nüfusa Uygulanan Pekin Politikası”, (der: Semih VANER), Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan, Metis Yayınları, stanbul, 1997, s: 247-260.

KALKAN, brahim, “Kazak Petrolleri ve Uluslar arası Güçler”, (der:Alâeddin YALÇINKAYA), Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Ba lam Yayınları, stanbul, 1998, s:65-78.

KARACA, Kutay, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Yeni Güvenlik Kavramı, angay Birli i Örgütü ve Türkiye’nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakı ı”, Stratejik Ara tırmalar, SAREM, Sayı:3, Ankara, 2004, s:199-217.

KARACA, Kutay, “Türkiye Çin Halk Cumhuriyeti li kilerinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri, (der: Necdet ÖZTÜRK, Ali SATAN), IQ Yayıncılık, stanbul, 2007, s: 359-374.

KARAKOÇ, Ekrem, “Sosyalizmden Pragmatizme Geçi Öyküsü”, (haz. Fatma Sel TURHAN), Küresel Güçler, Küre Yayınları, stanbul, 2005, s: 297-300.

KARASAR, Hasan Ali, “Ba ımsızlıklar Sonrası Türkistan’da Rus Siyaseti”, Avrasya Dosyası Rusya Özel, Cilt:6 ; Sayı:4,ASAM, Ankara, K1 2001, ss: 220-271.

KES C , Kayyum, Pınar Özden CANKARA, “Çin’in Orta Asya’daki Stratejik Sebepleri”, I. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Eylül 2006, Kocaeli, s: 316-333.

KOÇAO LU, Timur, “Özbekistan ve Türkistan’daki Di er Ba ımsız Devletlerin Siyasi Durumu”, (der:Alâeddin YALÇINKAYA), Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Ba lam Yayınları, stanbul, 1998, s: 79-96.

KASYMOVA, Nazokat A., “Orta Asya’nın Jeopolitik Konumu ve Olu turulmak stenen Bölgesel Güvenlik Sistemi”, Türkler Ansiklopedisi,Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 18, Ankara, 2002, s: 909-915.

KULO LU, Arma an, “ABD’nin Orta Asya-Kafkasya Politikası ve Türk Dünyasına Yansımaları”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopoliti i, 1.cilt, ASAM, Ankara, 2003, s: 217-234.

M R AN, Kazım, “ Çin Haberleri ve Türk Tarihi”, Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi, TDAV, stanbul, Aralık 2001, s: 10-21.

MUSAO LU, Neziha, “Orta Asya Cumhuriyetleri’nin Demokratik Dönüm Sürecini Etkileyen Faktörler”, I. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Eylül 2006, Kocaeli, s: 368-386.

O AN, Sinan, “Dış Politika Aracı Olarak Rusça”, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopoliti i- Muzaffer Özda ’a Arma an, Avrasya Dosyası, Cilt: II, ASAM, 2003, s: 219-234.

ÖZCAN, Seçinç Alkan, “11 Eylül Sonrası Yakın Çevrede Rekabet”, (haz. Fatma Sel TURHAN), Küresel Güçler, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s: 318-322.

ÖZEY, Ramazan, “Dünya Hakimiyet Teorileri ve Türk Dünyası”, Yeni Türkiye Ansiklopedisi, Sayı: 46, Ankara, 2002, s:460-484.

ONAT, Ay e, “Çin- Türkistan İlişkilerinin Ba langıcı Hakkında Bazı Bilgiler”, Belleten, Cilt:LIV, Sayı:211, Aralık 1990, s: 913-920.

ÖZTUNA, Murat, “ Ç Dinamikler, Bölgeselle me ve Küresel Güç Olmak”, (haz. Fatma Sel TURHAN), Küresel Güçler, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s:277-279.

PURTA , Fırat, “Orta Asya Cumhuriyetleri’nin Dönüm Sürecinde Rusya Faktörü”, I. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Eylül 2006, Kocaeli, s: 354-367.

SANDIKLI, Atilla, İhan GÜLLÜ, “Geli en Çin Ekonomisi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri”, Stratejik Öngörü, TASAM, Sayı:5, 2005, s: 49-62.

SOLTAN, Elnur, “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Süreklili i”, Avrasya Dosyası, cilt:7, sayı:4, ASAM, Ankara, 2003, s:177-204.

SOLTAN, Elnur, “Türkmenistan ve Rusya: "Gaz" Üzerinde Kurulan İlişkiler”, Avrasya Dosyası, Cilt:7, Sayı:2, ASAM, Ankara, Yaz 2001, s:184-205.

TA A IL, Ahmet, “Türk- Çin İlişkileri Üzerine”, Yeni Türkiye, Sayı:16, Ankara, 1997, s: 2158-2161.

TA ÇIKAR, Dinçer, “Orta Asya’daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun”, (der:Alâeddin YALÇINKAYA), Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Ba lam Yayınları, stanbul, 1998, s: 233-254.

TATLID L, Rezan, Ketii VENTURA, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve DTÖ Ba lamında Türkiye-ÇHC li kilerinin Geli tirilmesinde Alınması Gereken Önlemler”, Stratejik Ara tırmalar, SAREM, Sayı:6, Yıl:3, Aralık 2005, s: 37-53.

TELATAR, Gökhan, “ angay birli i Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Global Çekim Merkezi”, (der: Atilla SANDIKLI, lhan GÜLLÜ), Gelece in Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, stanbul, 2005, s: 163-230.

TORBAKOV, Igor, “The West, Russia and China in Central Asia”, Orta Asya ve Kafkasya Ara tırmaları, USAK, Yıl:1, Sayı: 2, Ankara, 2006.

ÜNGÖR, Ça da , “Çin’in Ortado u Politikası”, (der: Atilla SANDIKLI, lhan GÜLLÜ), Gelece in Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, stanbul, 2005, s:149-162.

YALÇINKAYA, Alâeddin, “Günümüzde Türkistan ve Orta Asya”, Türk Dünyası Ara tırmaları Dergisi, A ustos 1998, sayı: 115, s: 83-92.

YALÇINKAYA, Alâeddin, “Türk Cumhuriyetlerinin Siyasi Geli imi”, (der:Alâeddin YALÇINKAYA), Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Ba lam Yayınları, stanbul, 1998, s:255-288.

YAZICIO LU, Muhsin, “Mankurt Kimli i ve Güçlü Bir Türk Dünyası”, Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1997, Yıl:3, Sayı:15, s:38-47.

YOM, Sean L., “ angay birli i Örgütü’nün Gelece i”, Stratejik Öngörü, Sayı: 4, TASAM Yayınları, 2005, ss:102-106.

“Ya Türkistan’dan Seçilmi Makaleler”, Basmacılık, Ba makale (20.11.1918-1933), Ayaz Tahir Türkistan dil-Ural Vakfı, stanbul, 2006, s:452.

“Uygur Aydınları Yok Ediliyor”, Orkun Dergisi, Temmuz 2003, sayı:65, s:7.

D İER KAYNAKLAR

Kafkasya ve Orta Asya: Ba ımsızlıktan Sonra Geçmi ve Gelecek Konferansı 1995, T KA, Ankara, 1996.

DE K, Kazakistan Ülke Raporu, 2005.

Meydan Larousse, Sabah Yayınları, cilt: 19, 1998, s:482.

MULLACANOVA, Ziyada, Ba ımsızlıktan Sonra Kırgız Cumhuriyeti'nin Üye Oldu u Uluslararası Örgütler, GYTE, Gebze, 2005.

Stratejik Analiz, Sayı: 2, ASAM, Ankara, 2000, s:96.

TÖREYEV, Besim, Türkmenistan'ın Do al Kaynaklarının Uluslararası Pazarlara Ula tırma Alternatiflerinin De erlendirilmesi, GYTE, Gebze, 2005.

INTERNET KAYNAKLARI

BARLAS, E., Dünyada Ekonomi: Çin'in Altın ça ı mı? Garanti Dergisi, 04.12.2001, İnternet Adresi:<http://www.garanti.com.tr/dergi7cin.htm>.

EKREM, Erkin, “ Asya'da Gerilim Tırmanıyor”,
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=903>

EKREM, Erkin, “Rusya-Ukrayna Do algaz Krizi ve Çin”,
<http://www.turksam.org/tr/a723.html>.

EKREM, Erkin, “ anghay birli i Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları”,

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=946>.

EKREM, Nurhaniye Hidayet, Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri,
İnternet Adresi:http://www.avsam.org/turkce/analizler/analizler_2.htm.

ERDOĞDU, K., Şanghay Beşlşinden Şanghay Birliği Örgütüne, 2001, İnternet
Adresi: <http://www.aydinlanma1923.org>.

SANA, Almagün, “Türkmenistan’da Son Gelişmeler”,
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1519>.

NOGAYEVA, Ainur, “Şanghay Birliği Örgütü’nün Biçkek Zirvesi; Güvenlik ve
Enerji”, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=1018&sayfa=23>.

ÖZAN, Gökçen, “Şanghay Örgütünde Gündem Çok Kutupluluk ve Genişleme”,
<http://www.asam.org.tr/temp/temp451.pdf>.

ÖZAN, Sinan, “Hayali (!) Bir Ülkeye Karşı Rus-Çin Ortak Askeri Tatbikatı”,
<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/09/04/pdetay.htm>.

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasinbaslik/2005/07/05x07x05.htm>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2179rank.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2180rank.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2178rank.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>

<http://www.gokbayrak.com/turkistan.asp?inc=yazilar&numara=345>

<http://www.haberler.com/kazakistan-cin-petrol-boru-hattindan-cin-e-12-haberi/>

<http://www.haberler.com/turkmen-cin-dogal-gaz-boru-hattinin-ozbekistan-haberi/>

http://www.milliyet.com.tr/2004/06/15/son/indexdun_tam.html

<http://ist.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=983458>

<http://mithridates.blogspot.com/2008/10/china-and-uzbekistan-to-cooperate-on.html>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=4667219>

<http://turkish.cri.cn/1/2006/09/15/1@57256.htm>

<http://turkish.cri.cn/281/2007/07/31/1@76273.htm>

<http://turkish.cri.cn/281/2007/11/03/1@82765.htm>

<http://turkish.cri.cn/281/2008/08/27/1s99938.htm>

<http://turkish.cri.cn/281/2008/10/01/1s102109.htm>

<http://turkish.cri.cn/781/2009/03/30/141s112682.htm>

<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=789&sayfa=34>

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=20&yazi=455>

<http://www.turksam.org/tr/a614.html>

<http://www.turkulusalbirlik.com/haber2.asp?id=135>

<http://www.turkyurdu.com.tr/modules.php?name=Dergi&file=article&sid=1204>

<http://www.vahdet.com.tr/isdunya/dosya2/0452.html> 03.02.2009

<http://www.voanews.com/turkish/archive/2005-05/2005-05-26-voa13.cfm>

<http://www.voanews.com/turkish/archive/2007-07/2007-07-17voa15.cfm?moddate=2007-07-17>

http://www.yapikredi.com.tr/tr-TR/yatirimci_kosesi/news.aspx?newsid=614527

ÖZGEÇMİ

1983 yılında İstanbul'da doğdu. İki sınıflık Terakki Lisesi'nde başladığı ilköğrenimini Özel Taşınmaz İlkokulu'nda tamamladı. Orta ve lise eğitimi Adnan Menderes Anadolu Lisesi'nde okurken yarım dönemli olarak tiyatro eğitimi aldı. 2001'de başladığı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü'nde 3. sınıf öğrencisiyken ikinci üniversite programı ile AÖF Halkla İlişkiler Önlisans Programına başladı. Bu bölümlerden mezun olduğu 2005 yılında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Milli Güvenlik Stratejileri yüksek lisans programına girdi. Birkaç yıl özel ders vererek geçimini sağladıktan sonra 2007-2008 yıllarında İstanbul Kavram Meslek Yüksekokulu'nda öğretim elemanı olarak görev yaptı. 2008 Ağustos ayından beri özel bir eğitim kurumunda uzman öğretici ve idareci olarak çalışmaktadır. Orta Düzeyde İngilizce, başlangıç seviyesinde Almanca ve Kazak Lehçesi bilmektedir. Osmanlı Dönemi Türkçesi, Arapça ve Orkun Abacası metinleri okuyabilmektedir.